

ర చ య త :

కవిరత్న యామిజాల పద్మనాభస్వామి

ప్ర కా శ కు లు :

శ్రీమతి కర్రా శ్యామలాదేవి

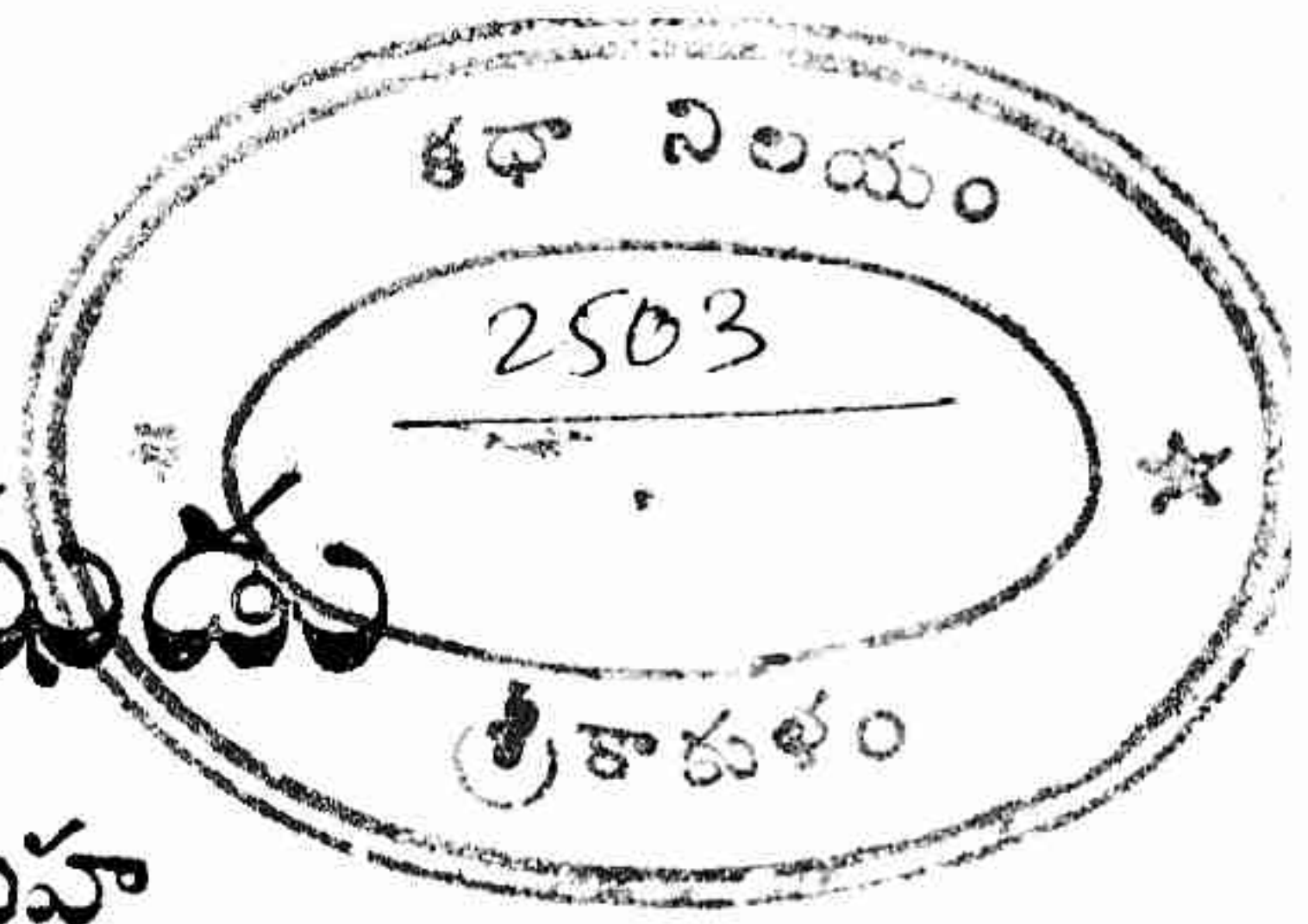
For Favor of ~~you~~
Review in 'B.B. & L.' your
esteemed daily

K. E. Wana Rao
4/2/29

పూర్ణపురుషుడు

హరికథ పితామహ

[అజ్ఞాత ఆదిభట్ట నారాయణదాసు]

శ్లోకములు :

కవిరత్న యామిజాల పద్మనాభస్వామి

ప్రకాశకులు :

ప్రీతి కర శ్యామలాదేవి

శ్రీ కాళయ్య కి సంక్రాంతి 1979

ప్రతులు — 1000
సర్వహక్కులు ప్రకాశకులవి.

మూల్యము — 5-00

మ ద్ర ణ

పి. రామకృష్ణమూర్తి

శ్రీ విజ్ఞాన మంజూష

(వెల్ కమ్ ప్రెస్ పివిటి లిమిటెడ్)

గుంటూరు-2.

విషయ సూచిక

	భూమిక	01
	ప్రస్తావన	02
	సమర్పణ	03
1.	బహుమతి	04
2.	వింతమనిషి	09
3.	ఆటా, పాటా	13
4.	విద్యార్థి దశ	25
5.	మానవ గంధర్వులు	35
6.	అవధానాలు	45
7.	వివాహం	50
8.	చదువు - సమ్మానం	52
9.	విచిత్రతాప్రావధానం	61
10.	విజయధ్వజం	66
11.	గృహస్థు	74
12.	వర్షం కురిసింది	77
13.	మద్రాసులో	81
14.	బెంగుళూరులో	87
15.	విజయనగరాస్థానములో	92
16.	ఫస్ట్ క్లాస్ బహుమతి	94
17.	పుంఖావ సరస్వతి	101

18.	సావిత్రి	110
19.	దక్షిణామూర్తి ! గోవిందా	122
20.	తారకమ్	127
21.	ఉత్తరదేశయాత్ర	131
22.	గండపెండెరము	137
23.	ప్రిన్సిపాల్	140
24.	కన్యాకుమారి	148
25.	కుటుంబం	152
26.	పూర్ణపురుషుడు	156
27.	అపరభీష్ముడు	163
	అసుబంధము	
	జీవిత కుంచాంగము	

భూమిక

నా ఆనందం అనంతం. ఇన్నాళ్ళకు సామాన్య ప్రజకు, స్కూలులో చదువు విద్యార్థులకు పనికివచ్చు ఒక మహా మహానుభావు పుంభావ సరస్వతియైన శ్రీమద జ్ఞానాద్వైతాచార్య నారాయణదాసుగారి జీవిత చరిత్ర చక్కని చిక్కని మృదమధురమైన భాషలో, సరళమైన శైలిలో మహాపండితులు, కవిరత్న శ్రీ యామిజాల పద్మనాభస్వామిగారు, శ్రమతో, విసుగు లేకుండా త్వరలో పూర్తిచేసి పాఠకలోకమున కందజేసిరి. వారికి నా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు. ఈ ప్రముఖ వాగ్దేయ కారుని చరిత్రకు “పూర్ణపురుషుడు” అని నామధేయము చేయబడినది. దాసుగారి జీవితమే చిత్రవిచిత్ర గతులలో నడచినది. ఆయన ఒకొక్కరి దృక్పథము బట్టి వారి వారికి ఆవిధముగా దృగ్గోచర మయేవారు.

నాకు ఈ సందర్భములో చీరాలలో జరిగిన దాసుగారి వర్ధంత్యుత్సవ సభలో చాలమంది ఉపన్యసించిన తరువాత, శ్రీ నారాయణదాసుగారి ఆంతర్యమెరిగిన ఒక వృద్ధపండితుడు లేచి “మనము దాసుగారిని పల్లెత్తు మాట అనడానికి వీలు లేదు. ఒక్కమాటలో చెప్పవలెననిన ఆయన పూర్ణపురుషుడు” అని చెప్పి వేదికదిగి వెళ్ళిపోయెను. ఆవిధముగా మరొక మహాపండితులు, తపస్వి, అతీంద్రియ ద్రష్టలు అయిన శ్రీ కావ్యగంక గణపతి మునీంద్రులు, వీరి సందర్భ

ములో శ్రీ నారాయణదాసుని “పూర్ణపురుషుడు”గా పేర్కొనిరో గ్రంథాంతమందు రచయిత చెప్పినారు. వాక్కుద్ధితో కూడిన, ముసీంద్రుల నోటినుండి వెలువడిన, దాసుగారి సమగ్ర స్వరూపమును తెలుపు ఒక్క మాట ఈ గ్రంథమునకు శిరోధార్యమై యుండునట్లుగా భావించి, ఆ నామమే దీనికి నామమిడిరి. నేను కోరిన వెంటనే శ్రీ పద్మనాభస్వామిగారు కార్యోన్ముఖులై, శ్రీ దాసుగారి వర్ధంతి నాటికి అచ్చుఅయి, ఆవిష్కరణకు వీలగునట్లు చేసిరి. వారికి మరియొకమారు నా సమస్సుమనస్సులు. దీనిని పరికించినచో ఇది విద్యార్థులకు ‘ఉపపాఠ్యముగా’ ఉపయోగించ గలదని నా అభిప్రాయము. విద్యార్థులు, ఒక సామాన్యుని జీవితమును, అసామాన్య విధముగా ఎటుల మలుచుకొనుటకు వీలగునో తెలుసుకొనుట కుపయుక్తమగునని నానమ్మిక.

అనేక పని ఒత్తిడులున్నప్పటికి, మాకు ఈ గ్రంథమును దాసుగారి వర్ధంతి నాటికి అనగా 18-1-1979 లోగా ముద్రించి అందజేసి నందుకు వెల్ కమ్ ప్రెస్ మేనేజరు అయిన శ్రీ పి. రామకృష్ణమూర్తికి ప్రత్యేక ధన్యవాదములు.

కర్తా ఈశ్వరరావు

పూర్ణ వేణుమడు

Blank Page

ప్రస్తావన

బ్రహ్మశ్రీ శ్రీమదజ్ఞాదాదిభట్ట నారాయణదాసుగారి జీవిత చరిత్రను సంగ్రహించి ముఖ్యమైన ఘట్టాలను తీసుకుని చిన్న పుస్తకం వ్రాయవలసిందని ఆపులు శ్రీ కర్రా ఈశ్వర రావుగారు రెండేళ్ళ క్రితం చెప్పారు. అలాగే - అన్నాను. ఈ రెండేళ్ళలో తమ కార్యాలయం పనిమీద మద్రాసు వచ్చినపుడల్లా మాయంటికి వచ్చి ఏది పుస్తకం? అని అడుగుతూనే ఉన్నారు. ఏదో సమాధానం చెప్తూ వచ్చాను. ఈ ఆగష్టులో వచ్చినపుడు గట్టిగా చెప్పారు, సెప్టెంబరులో వ్రాసి యివ్వండని. అలాగే అన్నాను. ముహూర్తంచూసి మూడుపుటలు వ్రాసి ఆపాను. కావ్య కంఠ శ్రీ వాసిష్ఠ గణపతిముని జీవితచరిత్ర వ్రాయవలసి వచ్చింది -

అక్టోబరు మొదటివారములో దాసుగారి చరిత్ర వ్రాయడానికి ఆరంభించాను. ఈనాటికి పూర్తిచేశాను.

ఇది వ్రాయడానికి చాలా వరకు 'నాయెఱుక' పేరుతో దాసుగారు వ్రాసినదే ఆధారం. మిగిలినది వారివల్లనూ వారికి తెలిసిన పెద్దల వల్లనూ విన్నదే.

దాసుగారిని గురించి అతిశయించి వ్రాయడానికి అతి శయించిన భాష ఉండాలి. కాని దీనిలో అతిశయోక్తులు లేవు. ఆమహాపురుషుని చరిత్ర పద్య కావ్యముగా వ్రాయడానికి ఉపక్రమిస్తే రామాయణమంత అవుతుంది. ఆ అదృష్టం ఎవరికి దక్కుతుందో.....

సమర్పణ

శ్రీమతి చి॥ సో॥ శ్యామలాంబా !

శ్రీ ఈశ్వరరావుగారూ !

తాతగారికి మనం ఎంతో ఇష్టం ... ఆయన జీవిత చరిత్రను వ్రాయడానికి నాకు అవకాశం కల్పించారు ధన్యోస్మి.

కృతికుమారికలు తప్ప కుటుంబీకత్యా నాకు కుమారి కలు లేనందువల్ల నాకృతి కుమారికలను సమర్థులైన వారికి గుణగణాలు చూసి పెంచుకొనండి అని అప్పగించడం రివాజు అయిపోయింది.

ఆ సంప్రదాయం ప్రకారం నాయీ చిన్నారి కృతి కుమారిని మీచేతుల్లో ఉంచుతున్నాను.

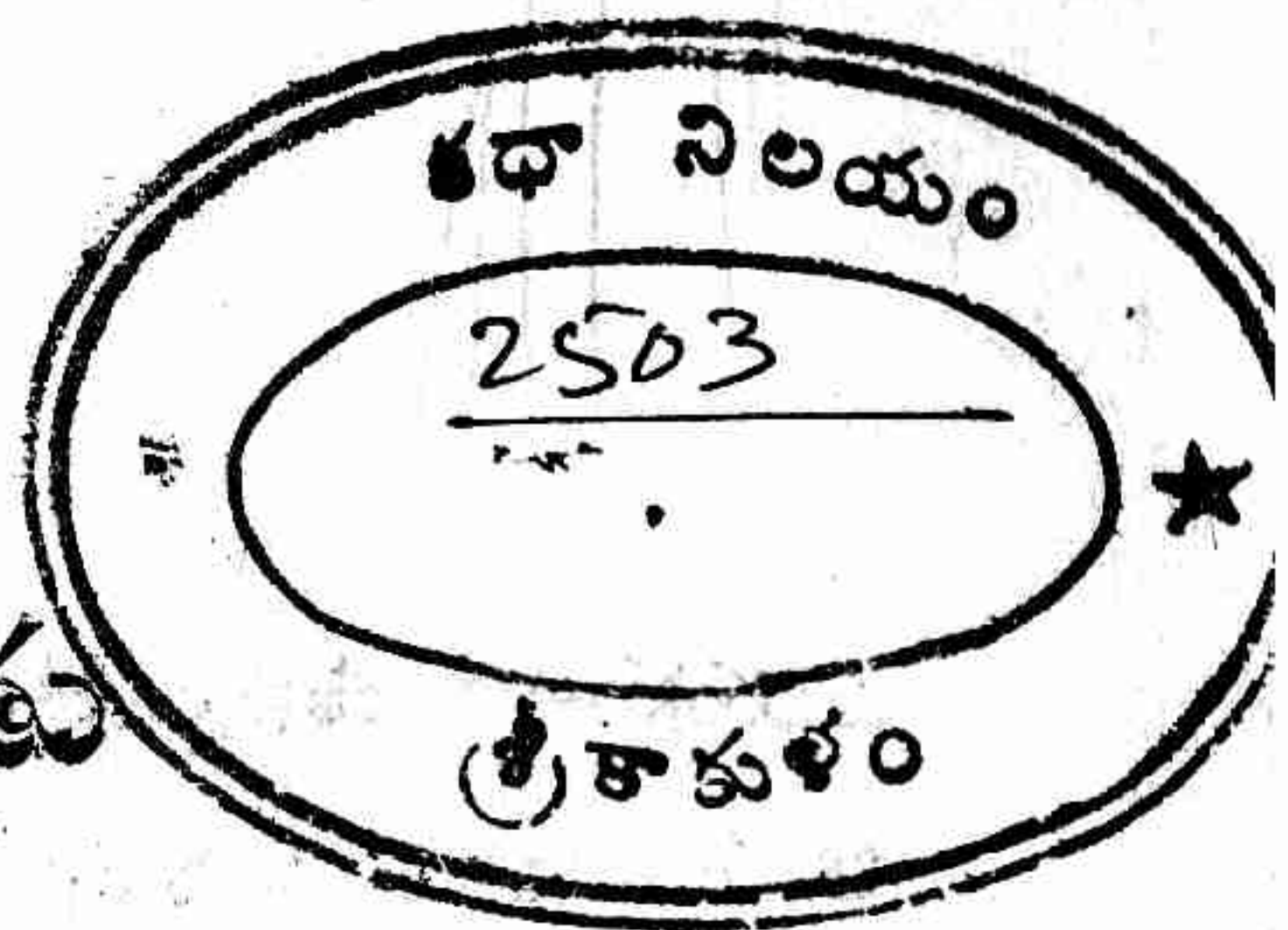
చక్కగా ముస్తాబుచేసి దీని ముద్దుమాటలకు మీరూ మీతోపాటు మన తెలుగువారందరూ ఆనందించేట్లు చెయ్య వలసిందిగా కోరుతూ మరొసారి చెప్పతూ మీకీచిన్ని కావ్య కుమారిని అప్పగిస్తున్నాను.

తాతగారి దివ్యాత్మ ఆశీస్సులు మనకు ఎప్పుడూ ఉంటాయి.

కాశ్యుక్తి కార్తికశుద్ధ తృతీయ }
శుక్రవారం }
మద్రాసు : త్యాగరాయనగర్ }

పద్మనాభస్వామి

పూర్ణ పురుషుడు

1. బహుమతి

ఏమయ్యా పెట్టి! భాగవతం ఉందా?

ఉంది. ఎందుకూ? నేను పెట్టినికాను. సాతానయ్య వారిని

అలాగా? ఎందుకేమిటి నాకు కాకాలి. అదుగో ఆ చెట్టుకింద నిల్చుంది మా అమ్మ అడగమన్నది.

నీ కెందుకు భాగవతం? వేళాకోళమా పిల్లోడా? మీ అమ్మగారు వచ్చి అడిగితే ఇస్తాను - అని కసిరినట్టన్నాడు సాతాని అంతలో దూరాన బండిదిగి చెట్టుమొదట నిల్చున్న అమ్మ ముందుకు వచ్చింది.

ఏమిటి తగువులాడు తున్నారీద్దరున్ను?

ఈ చిన్నోడికెందుకు అక్క భాగవతం అడుగు తున్నాడు.

వాడు బాగా చదువుతాడు తమ్ముడూ? కావాలంటే నీయిష్టం వచ్చిన చోటతీసి అడుగు-

సాతాని గజేంద్ర మోక్షణ ఘట్టంతీసి 'ఎవ్వనిచే జనించు' అనే పద్యం చూపి చదువు అల్లుడా! అని నన్నగా చిన్నగ నవ్వుతూ అన్నాడు సాతాని. అయిదేళ్ళు నిండినాడు

వయసులో ఉన్న ఆ కుర్రవాడు అందుకున్నాడు పద్యం. ఆ పిల్లవాడి పెదవుల తలుపులు తెరుచుకున్నాయి. బయట పడిన అక్షరాలు గండు తుమ్మెదల రొదలతో ప్రతిధ్వనించ నారంభించాయి. అలాగు శరవేగాన ఆఘట్టం పూర్తయింది. పద్యానికొక రాగం. ఆరాగం పద్యభావాన్ని పంచిపెట్టు తూన్నట్టుంది... ఆవ్యాపారి మాటకేం. రెండు పద్యాలు వినగానే మైమరిచిపోయాడు. దారినపోయే ఆసాములు చిన్నా పెద్దా కేడియం కట్టారు. అయిదేళ్ళ గుంటడు రాగవరసగా గజేంద్రమోక్షణపద్యాలు గుక్కతిప్పకుండా తడబడకుండా ఎంతస్వప్నంగా చదువుతున్నాడు? పెద్దవాళ్లైననుగుతారే... ఆగొంతుక నీటిమేఘం ఉరుముతూఉన్నట్టుందే? అయినా, భయంకరంగాలేదే! ఎంత సొంపుగాఉంది!... అందరినోటా ఒక్కటేమాట ...

రంగయ్య సొతాని కుర్రవాని చేతుల్లోఉన్న భాగవతం మెల్లగాతీసుకుని దానికొక తోలుఅట్టవేసి నీపేరేమి పేరు బాబూ! అని సన్నగా అడిగాడు.

‘నాపేరు సూర్యనారాయణ అంటారు’ - అని జవా బిచ్చాడు పిల్లవాడు.

ఈ పిల్లవాడు నీకొడుకా? తల్లీ! అని ఆమెను అడి గాడు రంగయ్య.

అవును నాయనా ! అరసవిల్లి సూర్యుని వరప్రసాదం వీడు. అని అన్నదామె.

అమ్మా ! ఏమిటో అనుకున్నాను. పరియాచకంగా ఏదో అన్నాను. క్షమించు నాతల్లీ ! యీకుర్రవాడు సామాన్యుడు కాదు. ఈలోకానికే బహుమతిగా భగవంతుడు నీకడుపు చల్లగా అనుగ్రహించాడు. నేనుచిల్ల రకొట్టుకోమటని. ఏమీ యిచ్చుకోలేను. ఈమహాభాగవతం పిల్లవాడికి జ్ఞాపకార్థం బహుమతిగా ఇస్తున్నాను. ఈపిల్లవాడు భాగవతం వాసిన కవిలాగా పేరు తెచ్చుకుని నూరేళ్లు చల్లగా బ్రతకాలని ఆశూర్య నారాయణమూర్తికి మ్రొక్కుతున్నాను. బాబూ ! ఇంద్ర - యీపుస్తకం తీసుకో. భద్రంగా ఉంచుకో ! నన్ను తల్చుకుంటూ ఉండు. నా పేరు రామానుజుల రంగయ్య అని ఆ పుస్తకంమీద ఒకరూపాయి ఉంచి పిల్లవానికి అందించి ఆ తల్లికి నమస్కరించాడు. ఆమె 'సుఖభవ'. అనిరంగయ్యను దీవించి పిల్లవాని ఒకచేత, ఒకచేత భాగవతం పట్టుకుని ఇంటికి బయలుదేరింది. అనుకున్న వేళ సుఖంగా సంతోషంగా ఇంటికి చేరింది.

శ్రీకాకుళం మండలములోని పార్వతీపురానికి తూర్పుగ ఎనిమిదిమైళ్ళ దూరములో అజ్ఞాడ అనే అగ్రహారం. సువర్ణముఖ నది ఆగ్రామానికి అన్నివిధలా సౌభాగ్య సంజీవని. ఇటూ అటూ పచ్చని పంట పొలాటూ, పచ్చితోటలూ,

కొంచెందూరంగా ఒకవైపుకొండ, దాని దరిన చిట్టడవి.
చూడముచ్చటగ ఉండే కొబ్బరి తోపులూ...

అజ్ఞాడ పేరూరుద్రావిడ శాఖకు కంచుకోట అని
అన్నారు. ఆనాటిపెద్దలు. వారిలో ఆదిభట్టవారు అందరికీ
పూజనీయులు. వేదాలు వారింటపిలిస్తే పలుకుతూఉంటాయి.
అందరూ సంపన్నులే. వేదాలకు ప్రతిబింబాలు శాస్త్రాలకు
ప్రతినిధులు. సదాచారానికి నేవకులు. శారీరపుష్టికి భీమావ
తారాలు. వారిలో వెంకటచయని వేదాలు పోసినగాదె,
శాస్త్రవీధ్యాంసుడు. సంస్కృతములో ధనంజయ విజయము
అనేకావ్యము వ్రాసిన కవి. గంగను ఎనిమిది శ్లోకాలతో
ప్రసన్నురాలిని చేసుకుని నూతిని సముద్రముగ చేసుకున్న
అమోఘవాక్కు. అన్నదానానికి పేరుపొందిన పెద్దవాడు.
గాదె, బోదె, గేదె ఉన్నవాడు. అల్పసంతుష్టి అప్రతి
గ్రహీత ఘనగంభీరకంఠముతో పురాణ కాలక్షేపం చేసే
ధన్యాత్ముడు.

వెంకటచయనులు గృహల్మ నరసమక్ష్మి మరుపాడ
వారివంశానికి మణిపూస. పుట్టింటి విద్యాసదాచార సంప్ర
దాయాన్ని, మెట్టినింట వైదికసంప్రదిని కలగలుపుగ కాపాడు
కొన్న కమలవాసిని. సులలిత గళమాధుర్యముతో రెండు
భావల పద్యాలను చదువుతూ ఇరుగు పొరుగు ఇల్లాండకు
జ్ఞానబోధచేస్తూ చీకటి రాత్రులకు వెన్నెల వెలుగును కలి
గించే పలుకుల చెలి ఆముత్యమిది.

ఆ పుణ్యదంపతులకు కొడుకులు అయిదుగురు,
కూతుండ్రు నలుగురు వారిలో—

పెద్దవాడు జగ్గానధాని బలానికి వేదవాగ్బలానికి
పెట్టింది పేరు. రూపురేఖలు గలవాడు.

రెండవవాడు సీతారామయ్య. ఇంటివిద్య బాగా వంట
పట్టినవాడు. దైవసంకల్పబలంవల్ల ఇహపరమార్గాలు చక్కగా
తెలిసినవాడు. విజయనగర వాస్తవ్యులైన గంటి పట్టాభి
రామయ్యగారిశామాతయై మామగారికోరికమీరలేక విజయ
నగర నివాసి అయినాడు. ప్రిడరుగుమాస్తాగ పేరేగాని వెలు
గులో ఉన్న న్యాయపద్ధతులను తుణ్ణంగ అర్థంచేసుకుని
న్యాయవాదులకు ఒక్కొక్కపుడు సలహాలు చెప్పే ప్రజ్ఞా
శాలి అయ్యాడు.

మూడవవాడు అగ్నిహోత్రశాస్త్రీ కావ్య నాటకాలం
కారాలు ఏకధారగ ఆపోశన పట్టిన బుద్ధిమంతుడు.

నాల్గవ వాడు పేరన్న. పుట్టుకతో శ్రుతిమధురమూ,
సుకుమారమూ అయిన కలస్వనముతో గానవిద్యను తోడి
తెచ్చుకున్న ధన్యుడు.

పేరన్నకి మ్రొక్కు తీర్చుకునేందుకు ఇష్టమైన
ఆచార్యదేశస్థి దర్శనానికి నరసమ్మ పిల్లవానితో శ్రీకాకు

శానికి తూర్పుగా ఒక మైలుదూరములో ఉన్న అరసవల్లి వెళ్లింది. పుట్టుజుత్తులుతీయించి పుష్కరిణిలోతల్లి కొడుకుతో స్నానంచేసి ఆలయంలోకి వెళ్లింది. దివ్యసుందరవిగ్రహముడైన సూర్యనారాయణమూర్తిని తనివితీరాదర్శించి కొడుకుచేత మ్రొక్కించింది. రెండుచేతులూ మొగిచి ప్రార్థించింది.

ప్రభూ ! నీలాటికొడుకును ప్రసాదించు. అయితే నేను కుంతినీ కాను. ఇది ఒక్కటే నాకోరిక. భక్తకల్పశాఖివికదా నువ్వు. ఎందుకో యీమారు ఈ కోరిక పుట్టిందినాకు. నీపేరు పెట్టుకుంటాను ... ..

అర్చకులు ఇచ్చిన ప్రసాదం అలాగే సూర్యదేవునికి చూపి కళ్లకు అద్దుకుని అక్కడే ఆరగించింది. ఏదో తృప్తి. ఒకవిధమైన తృప్తి. ఆపాదమస్తకం ఒక్కసారి చూసుకున్నాది సెలవు ఇప్పించు నామనవిని విన్నావనీ, నీకోరిక సఫలమవుతుందనీ నిండు నమ్మికతో వెళ్తున్నాను మళ్ళీ శ్రీవారి దర్శనం మా సూర్యనారాయణకి పుట్టుజుత్తులు తీయించడానికి ఇక్కడికి వచ్చినపుడే... అని వెనుదిరిగింది కతిపయ ప్రయాణాలకు ఇల్లుచేరింది పేరన్నతో...

ఏమిటి నరసా ! ఈమారు నిండుకుండలాగ కనిపిస్తున్నావు. సూర్యవ్రతం అమితంగా చేసిన ఫలం నీలో కనిపిస్తుండే. నీమొగం చూస్తే ప్రభాత శోభ పూత పూసినట్టు

అనిపిస్తూండే... ఏమిటో వింతగా ఉంది. అన్నాడు ఒక నాడు ఆశ్చర్యంగా వెంకటచయనులు.

అప్పుడే వాకిట ఉన్న తులసి కోటలో ఉన్న తులసి మొక్కకు నీళ్ళుపోసి ఆవి తలమీద చల్లుకొని ప్రౌద్ధన మ్రొక్కి మెల్ల మెల్లగా అడుగులు వేస్తూ వేస్తూన్న నరసమ్మ పసుపుపూతతో మిసమిసలాడుతూన్న మోముపై కానిఅంత కుంకుమ బొట్టు ఉదయభాను శోభకి ఉద్దీగ ఉంది. అప్పటికి తొమ్మిది నెలలపై ఇరవై దినాలయాయి. గడియోక్షణమో కడుపు చులకన పడేట్టుంది.

పతి మాటలు విని ఆముద్దరాలు చిరునవ్వుతో బరువుగా ఒక్కమాట అంది :-

‘ఏముందీ ? లోకబాంధవుడు అనుగ్రహించిన శిశువు ఉదయించే అమృతఘటికలు సమీపించాయి. మీతో చెప్పలేదుగాని నాకు ఒకవారం అయింది. ఈ గర్భం భరించడం ఈమారు వెక్కసంగానే ఉంది. మగపిల్లడు పుడతాడు. లోకబాంధవుడు (సూర్యుడు) లాగే రాణిస్తాడు. వాడికిసూర్య నారాయణ అని పేరుపెట్టుకుందాము. ఏమంటారు ?

ఏమంటాను. బహుబాగయేదం నమః - పద నాదేవ తార్చనఅయింది. వడ్డించు - అని చయనులు లేచి తులసి కోటలో నీళ్ళుపోసి ఆదిత్యహృదయం చదివి పీటమీద కూర్చున్నాడు...

ఆరాత్రి ... శ్రావణమాసమేఅయినా మింటమబ్బు
లేక చుక్కల చక్కదనముతో అంతా కప్పురపుముక్కలు
చిక్కగా అంటించినట్టు ఒకటే శోభ.

పేరుకి రక్తాక్షిగాని ఆసంవత్సరం తెలుగుజాతికేకాదు,
భారతభూమికే పసిడికన్నుల వరివెన్నుఅనాలి. కృష్ణపక్షమే
అయినా వీధి వీధంతా ఏదోజాలభానూదయ కాంతిరేఖ
అలముకున్నట్టుంది. నిశాకరుడు దివాకరుని రాశిలోచేరిన శత
ర్దశి. ఆత్మ శరీరాలు ఐక్యమైపోయిన అదృష్టజాతకం ...
సుమారు పదిగడియలు ... మఖ నక్షత్రపు నాల్గవపాదం ...

అచ్చంగా సూర్యుడులాగే ఉన్నాడు. మగపిల్లడు ...
అన్నది మంత్రసాని... మెల్ల మెల్లన కళ్ళు విప్పింది పచ్చి
బాలెంతరాలు. ఏ ఊతాలేని ఆకాశాన నిరపాయంగా సంచ
రించే దివ్యమూర్తి, త్రిమూర్తి మూర్తి, భక్తార్తిహారుడు,
లోకబాంధవుడు తన మనవిని విన్నాడు. అనుగ్రహించాడు.
ఇది కడుపుపంట. అంటే - అని అల్లనల్లన చేతులు మొగిచి
పద్మబాంధవుణ్ణి తల్చుకుని నమస్కరించింది. పసివాణ్ణిచూసింది
ముచ్చటగా ... సంతోషంగ నిట్కూర్పు విడిచింది.

పురుడు తీరింది. అన్నట్టుగ 'సూర్యనారాయణ' - అని
పేరు పెట్టాడు.

2. వింతమనిషి

సూర్యనారాయణ పసితనం చూపరులకు వింతగా విడ్డూరంగా ఉంది. రెప్పవేయక కొన్ని నిమిషాలు తదేక పరిశీలనగా చూడడం, బోరగిలపడి టపటప కాలుసేతులాడించడం, దుమ్ము ధూళి విచక్షణలేక మన్నుతో ఆడుతూ ఆనందించుతూ తలమీదపోసుకోడం; తన నెదిరించేట్టు భయపెట్టేవారిని నిర్లక్ష్యంగా సింహంలాగా ఎదిరించడం, తనకు కావలసేది ఎవరిదగ్గర ఉన్నా బిడియం లేకుండా చేయించి అడగడం, తండ్రిదగ్గర శ్రద్ధగా ముద్దుగాకూర్చుని విద్యార్థులతో సహా శాస్త్రపాఠం వినడం, తండ్రిమాట దాటక సూటిగా నడవడం, వింతవింత నవ్వులతో చేష్టలతో, ముద్దు పలుకులతో ఎదుటవారిని మోహపెట్టడం, పెద్దలు చెప్పిన పురాణ కౌవ్యాలలోని మంచిని చెడ్డనూ అర్థంచేసుకుని తోడి బాలురకు పెద్దగా బోధించడం దుష్టశక్తులను చేరదీయని న్యాయానికి తలఒగ్గుతూన్నట్టు మంచికి మనసివ్వడం—ఏమిటో వింతమనిషిగ ఉన్నాడు సూర్యనారాయణ—అని తల్లి తండ్రి, చుట్టపక్కలూ ఏమేమో అనుకుంటూ ఉంటున్నారు. శ్రమంగా పెరిగి పెద్దవాడయ్యాడు. అయిదేళ్ళు నిండకుండగనే పురాణకథలు తల్లి వల్ల కావ్య విషయాలు తండ్రివల్ల హృద్గతం చేసుకున్నాడు. తల్లి కుత్తుకలోని లాలిత్య మాధుర్యాలూ, తండ్రికంత గాంభీర్యమూ పడుగూపేకగా సూర్య

నారాయణకు పితృమయిన సొత్తుగ సంక్రమించాయి. రాత్రిసమయాన తల్లి వీధిపంచలో బుడ్డిదీపంఘుండుకూర్చొని రామాయణమో, భారతమో, భాగవతమో రాగవరసతో చదువుతూ అరటిపండు ఒలిచి అందించినట్టు విషయాన్ని వివరించి చెప్పడం పరిపాటి. పురాణ పఠనం పూర్తి అయేవరకు ఆ చిన్నారి సూర్యనారాయణ తల్లిప్రక్కనకూర్చుని ఏకాగ్రతతో వినడం అలవాటు దానితో విషయ గ్రహణమే కాక సుతారంగ పద్యగద్యాలు చదవడంకూడా ఆబాలుడుకి పట్టు వడింది. ఎప్పుడైతే నా తల్లి ఏపద్యములోనైనా చరణం తప్పితే చెప్పేవాడు. వెంటనే తల్లి చిరునవ్వుతో ముద్దు బిడ్డణి చేరదీసుకొని అప్పుడే మా సూరిబాబు చదువుల సరస్వతి అయి పోయాడు. అని ముద్దుగా బుగ్గలు ముద్దులాడేది. 'నువ్వుచదువులవ్వవి. నీకొడుకు చదువుల సరస్వతి అవడం అబ్బరమా? అక్కా అత్తా... అని పురాణం వింటూన్న ఇంతులు వింతగాను, సంతోషంగానూ కూడా అనేవారు.

అయిదేళ్లుకాగనే అక్షరాభ్యాసంచేశారు. ఊళ్లోఉన్న కరణందగ్గరకు వెళ్లి వ్రాతా చదువూ నేర్చుకోవాలిపిల్లలు. నలుగురితో వెళ్లుతున్నాడేగాని సూరిబాబు రానేది లేదు. ఎందుకు రాయవసూరన్నా! అని కరణంమేష్టారు అడిగితే పద్యాలు గణగణమని గంటకొట్టినట్టు చదువుతున్నాను. అక్షరాలు రాయడం నాకెందుకు? రాయకపోతే ఏమిటినప్పం?

కావాలనుకొన్నపుడు అవేవస్తాయి. అంతేగాని నేనురాయను
గాక రాయను - అనేవాడు. నన్నెదిరిస్తావురాబాపనగుంటడా
అని అయ్యగారు చింతరువ్వ విరిగేట్టు వీపుమీదవాయించే
వాడు. రక్తంచిమ్మేదికూడా.

ఒకనాడు తల్లి అడిగింది. నాయనా! పుచ్చపువ్వులాంటి
ఇచ్చపావలా నలకిఒకటి అయ్యవారికిస్తున్నాము. నువ్వుబాగా
వ్రాయడంనేర్చుకోవాలి కదరా ? నాచిట్టితండ్రి ! - అని.

అమ్మా ! ఎంచక్కానో పద్యాలుచదువుతూన్న నాకు
అక్షరాలు అయ్యవారుచెప్పడం నేనువ్రాయడంమున్నా;-అని
సూరన్న అనగానే ప్రక్కనున్న జ్ఞాతుల పిల్లవాండ్రు ఒరే
మామామ సంస్కృతం పుస్తకాలుఎంతబాగారాస్తున్నాడో
చూడు. వాడికడుపున చెడవుట్టావు. అక్షరంముక్కరాయలేని
వాడు పద్యాలు అంచక్కా చదువుతాడట ... సిగ్గులేదు...
అని వేళాకోళంగ అన్నారు. వారితో సూరన్న 'ఒరే ...
చూడండ్రా నారాత ... అని రెండు పూటలలో అచ్చులూ
హల్లులూ అక్షరగుణికమూ చిన్నచిన్న పాఠాలూ వ్రాసి
వాళ్లకు అమ్మకిచూపి' ఏమంటారురాయిప్పుడు? అని అన్నాడు.
వాళ్లతోసహా తల్లి కూడా ఆశ్చర్యపడి భర్తకిచూపింది. ఊఁ
బాగుందిలే - అన్నాడా తండ్రి ... .. కరణం అయ్యవారు
మనీ ఆశ్చర్యపడ్డాడు రెండుపూటలలో వీడికి ఇంతవ్రాత ఎలా
వచ్చిందబాబ్ అని ...

అక్షరాలు, వ్రాత, చదువు వచ్చింది. తల్లి తండ్రులు ముచ్చటగా వడుగుచేశారు. బ్రహ్మోపదేశమయింది. గురువు దగ్గర వేదాధ్యయనం, ప్రభాతకాలములో ఏటిలోన్నానం, గట్టున సంధ్యావందనం గాయత్రీజపం, బట్టలు ఉతుక్కొని పిడిచి ఇంటికితీసుకునివచ్చి ఆరవెయ్యడం, తండ్రిదగ్గర కావ్య పాఠం. రాత్రులందు అమ్మదగ్గర పురాణశ్రవణం వరుసగా సాగుతున్నాయి.

పేరన్న తండ్రికి పొలముపనులలో సాయపడుతూ ఉంటున్నాడు. ఒకనాడు రెండుమూడు క్రోసులదూరానఉన్న ఊరినుంచి వంగనారు మోసుకుని వచ్చాడు. మర్నాడు తండ్రి పేరన్న, రైతూ ఏటిబాడువనున్న తోటలో తీరుగ ఊడుస్తున్నారు. అటూయిటూ తూనీగలతో ఎగురుతూఉన్న సూరన్న చూశాడు. నాయనదగ్గరకు వెళ్లి చాలాకష్టపడి వంగ మొక్కలు ఊడుస్తున్నా రేగాని వీటికాయలు తినడంజరగదు. అనిఅన్నాడు ఆమాట విని తండ్రి చద్రునలేచి పట్టుకని. మీదికి విసిరి కింద పడ్డాక వీపుమీద రెండు గ్రుద్దులు గ్రుద్ది అమంగళపుమాట లాడకు దిబ్బబడవా! అని త్రోసేశాడు. సూరన్న లేచి ఏడుస్తూ యింటికివెళ్లి అమ్మతో చెప్పాడు జరిగినదంతా. ఆమె కన్నీళ్లతో కొడుకుని ఓదార్చి వీపునిమిరి ఎంతకోప మయినా యింతలాగు కొట్టడమా? నాకళ్లుమండా! అని సరిగ్గుంది.

క్రమంగా మొక్కలు పెరిగి దట్టంగా పూచి కాపు పట్టాయి. ఒకనాటిరాత్రి కుండపోతగా వానకురిసి కొత్తనీరు వచ్చి ఏరు పొంగింది. వంగ మొక్కలన్నీ వ్రేళ్ళతోసహా నీళ్ళ పాలుపోయాయి. కోటంతా ఇసక మేటవేసేసింది. వెంకటచయనులు గట్టుపెనిలిచి కన్నీటితో యింటికివచ్చాడు. నరసమ్మ! సూరిగాడిమాట అక్షరాలా ఫలింభిందే వంగ మొక్క ఒక్కటైనా లేదు. ఇసకమేట వేసేసిందే ... అని అన్నాడు. ఆ...అని కళ్ళప్పగించి చూచి నరసమ్మ బుగ్గలు నొక్కుకుంది.

3. ఆటా, పాటా

స్నానం, సంధ్య, మంత్రజపం ముగించి భోజనానికి కూర్చున్న వెంకటచయనులు భోజనంచేస్తూ ఏమోమో మొన్న అన్నావు. గుంపయాత్ర, సోమేశ్వరస్వామి దర్శనం బాగా అయిందా? అని భార్యను అడిగాడు.

బాగా అయిందండీ! అదా? ఆ...ఔను. మన సూరిబాబు పార్వతీపురములో రామానుజుల రంగయ్య అనే పుస్తకాల వ్యాపారి దగ్గర భాగవతంలోని పద్యాలు గద్యా చక్రం తిప్పినట్టు చదివి ఆపుస్తకం బహుమతిగా తెచ్చు కున్నాడు.

అదేనా చందుగు పెట్టెమీద ఉన్నది? తోలు అట్ట
మూత....

ఆఁ అదేనండి?

బాగుందిగాని సరిగ్గా రాత కోతరానివాడికి పద్యం
అందిస్తే గుక్క తిప్పకుండా చదివేస్తున్నాడే. అంతేకాదు
ఏవేవో రాగాలు పాడుతాడు. నాలాగే సురటి. త్రిరాగం
వ్వైరా ఆచదువుకూడా అక్షరం తప్పరాదు. విచిత్రంగా
ఉంది సుమా వీడివైఖరి.

విచిత్రానికేముంది? అరసవిల్లి సూర్యనారాయణ
స్వామిని నేనుకోరి ప్రార్థించిన వరం ఫలించింది. ఆప్రభువు
వరప్రసాదం వీడు. చూశారా శ్రేణుపూటలలో మొన్న
అక్షరాలు గుణింతం అప్పగించేడు. 'ఔను ... నా దగ్గర
కూర్చున్న ఆ స్వల్పకాలములో నేనుచెప్పిన శ్లోకాలూ పద
చ్ఛేదం అర్థతాత్పర్యాలూ అలాగే విని అప్పగించివేస్తాడు.
మళ్ళీచదవడం నేనువినలేదు. చెడుగుడూ, గోలిబిళ్ళ యిలాటి
అటలో తిరగడం, వాళ్ళనీ వీళ్ళనీ పట్టుకుని మొత్తడం,
ఏటిలో పడియూదడం ఇదీ వాడి వరస...మరి నాదగ్గర ఉంచి
చదివించడం సాగేట్టు కనిపించదు. ఏమి చెయ్యాలో తోచ
కుండా ఉండే నరసా! చూదాం...విచారించకండి. వాడికి
వాడంతట చదువులు అవే వస్తాయి. సువ్యవహారించకు - అని
నాఆత్మ చెప్తూ ఉంటుంది అప్పడేప్పుడు. కాని నామూత

ఒకటి మన్నించండి - అని కొంచెం దీన స్వరముతో అన్నది నరసమ్మ.

ఏమిట - చెప్పు. నేను సూర్యనారాయణస్వామిని కాను మన్నించడానికి వరాలివ్వడానికిన్నీ. సాధ్యమైతే చేస్తాను -

ఏమీలేదండీ ! మీకోపం కొంచెం తగ్గించుకొండి. అయినదానికి కానిదానికి వాణ్ణి అంతలేసి దెబ్బలుకొట్టకండి -

ఓస్ - ఇదా ? సరేలే... నీకు తెలియదు. మరిముద్దు చెయ్యకూడదు పిల్లల్ని. అందునా వీడు సామాన్యుడులాగా కనిపించడు ఇంటిమీద రాయివేసి వీళ్ళు ఒడ్డేబాపతు. ఇలాగ వదిలేస్తే పెడసరం ముదిరి పిడక పెచ్చు అయిపోతాడు. మర్దన గుణవర్ధనం అన్నారు మన శాస్త్రజ్ఞులు అయినా నాకేమీ వైరా ? ఊరకే ఎందుకు కొడతానే - అని సర్దిచెప్పి చయనులు భోజనం ముగించి లేచాడు.

ఆకాలములో వీధిభాగవతాలు పల్లెలలో ఇనుమిక్కిలిగా ప్రచారములో ఉన్నాయి. వాటిలో భామాక్షలాపం, గొల్ల వేషం ఇంకా పేరుపొందాయి. వాటిని వినికిడి చేసిన వారిలో కాలుగుంటు వెంకటస్వామి. దాసరి రామదాసు తెరమీద జటవేసినవారు. వారిభాగవతాలు చుట్టు ప్రక్కల గ్రామాలలో ఎక్కడ జరుగుతున్నాయని తెలిసినా రాత్రికి

రోతి పేరన్నతో వెళ్ళి తెల్లవారే దాక వినియింటికి తాపడం
 ఆ ఆటా పాటా తోటలోకి వెళ్ళి వినికిడి చెయ్యడం అలాగే
 పార్తన దాసులుపాడే హరిహరనారాయణ పదాలూ,
 గంగా వివాహం పాటా విని మరింతరక్తిగా పాడడం సూర్య
 నారాయణకి అలవాటయిపోయింది. తానుముందుపాడుతూ
 ఎక్కడైనా అసలు పదం జ్ఞాపకం రాకపోతే దానికి తగిన
 పదం తడుముకోకుండా అనేవాడు. తమ్ముడూ! ఆపదం
 కాదరా ఆదాసుపాడినది అని పేరన్న అంటే అర్థం సరి
 పోయింది కదా ఏపదం అయితే నేమి అన్నా! అని అనే
 వాడు. వెనకపాట పేరన్నది. ఆపాటఅర్థానికి సరిపోయేట్టు
 చేతులూ కాళ్ళూ ఆడిస్తూ అభినయించడం, అడుగులు వెయ్య
 డం చూసి పేరన్న బలే బాగుందిరా నీ అభినయం. ఆట
 అంతకన్నా బాగుందిరా! అని అంటూ ఉండేవాడు. ఇలాగూ
 ఆటాపాటా అలవాటుచేసుకుని తన జ్ఞాతుల పిల్లవాండ్రకు
 అప్పడప్పడు వినిపిస్తూఉంటే వాళ్ళు చూసి నోట మాటలేక
 నిశ్చేష్టులై కూర్చునేవారు.

ఒకొక్కప్పుడు రామాయణం, భారతం, భాగవతం
 వంటి గ్రంథాలు తీసి ఒరే! ఇంద్రజాలించేస్తాను చూడండిరా
 ఇదిగో యీపుస్తకం నువ్వుపట్టుకో. నాకునిపించేంతదూర
 ములోకూర్చో. మెల్లిగా దానిని తిప్పతూఉండు. అని ఆనగా
 ఆపిల్లవాడు తిప్పతూ ఉండేవాడు. ఒక్కఅక్షరమైనా తప్ప

కుండా పద్యమూ గద్యమూ గడగడ చదివేవాడు సూర్య నారాయణ. అలాగే వాళ్లుపట్టుకున్న పుస్తకాలలోని గద్య పద్యాలూ వెనువెంటనే చదువుతూ ఉంటే వాళ్లు ఒరే ! వీడు సామాన్యుడు కాదురా ! ఏమిటో అనుకున్నాము - అని లేచి వచ్చి వాళ్ల వాళ్ల యిళ్లలో చెప్తూఉంటే విని అజ్ఞాడలో ఉన్న చిన్నా పెద్దా అబ్బురపడేవారు.

పశువులను మేతకిత్రోలుకుని వెళ్లి వాటిని బీడుకివదిలి తాను ప్రక్కనున్న తోటలో కూర్చుని ఎగిరే పక్షులనూ, అరిచే పిట్టలనూ, రాలేపువ్వులనూ, నేలమీద ప్రాకేచీమలనూ తొండలనూ రెప్పవేయకచూస్తూ తనలోతాను ఏదో అనుకుంటూ నవ్వుకుంటూ, కన్నీరుకారుస్తూ, నిట్కూర్పులువిడుస్తూ ఆత్మారాముడై చెట్టుకి ఆనుకుని కూర్చునేవాడు. ఆకలిదప్ప లెరుగక, పొద్దుపోవడం గుర్తించక అలాగు ఎంతోసేపు కూర్చుని యీలోకానికివచ్చి కళ్లుతుడుచుకుని చీకటిపడ్డదే. పశువులు ఏమైపోయాయో అని వడివడిగా అడుగులువేస్తూ తండ్రికొడతాడేమో అని పెరటితోవను ఇంటిలోకి వెళ్లేవాడు. ఏమిరా ? ఎక్కడ ఏడుస్తున్నావు ఇంతసేపు ? అని తండ్రి గద్దించి అడిగితే అసిరమ్మవనములో అమ్మవారిని ప్రార్థిస్తూ కూర్చున్నాను. కొంతసేపటికి ఆమెచెప్పింది. చీకటి పడుతూంది. ఇక యింటికిపో-అని దానితో లేచి వచ్చాను. అని అదురూ బెదురూ లేక బదులు పలికేవాడు...

కుటుంబం పెరిగి చయనులు లోలోన బాధపడనారంభించాడు. దానధర్మాలకూ, కథలకూ కార్యాలకూ పొలం చాలావరకు విక్రయించవలసివచ్చింది. ఏ కొంచెమో ఉంటే అది బాపన వ్యవసాయం అయిపోయింది. అతని అమాయక విశ్వాసాన్ని ఆసరా చేసుకుని పాలికాపులు పంట కాస్తా భూస్వాహు చేసి వేస్తున్నారు. మలమలమాడి చస్తానుగాని ఒకడికి కొలువుచెయ్యను - అని భీష్మించుకున్న వాడాయె. అతి కష్టం మీద జరుగుతూంది కుటుంబనిర్వహణ. ఏవేవో యాత్రలుచేసి అక్కడక్కడ భారతాది పురాణపఠనాలతో ధన్య సంపాదించి చేతనై సంతవరకు చేబదుళ్ళు తీర్చి నిశ్చింతగా నిద్రపోవడం బ్రహ్మిష్టోబ్రహ్మగా ఉంది...

సూర్యనారాయణ పెరిగి పది పన్నెండేళ్ళవాడయ్యాడు. చుట్టూ ప్రక్కల గ్రామాలలో జరిగే పెళ్ళిళ్ళకీ ఉపనయనాలకీ వెళ్ళుతూ దొరికిన సంభావన డబ్బులు తెచ్చి తల్లిదండ్రులకిస్తూ ఉండేవాడు.

ఒకమారు కార్యంతరం మీద తల్లిదండ్రులు పెద్ద కూతురు అత్తగారి ఊరు పిడిసల వెళ్ళవలసివచ్చింది. తీరిగి వచ్చేవరకు సూర్యనారాయణను చిన్న మేనమామ ఊరు వంతరాములో ఉండమని అక్కడికి తీసుకుని వెళ్ళారు.

ఆ మేనమామ అతిథులను ఆదరించి తృణమోషణమోయిచ్చి సత్కరించే దొడ్డవాడు. మర్నాడు వాసా సాంబయ్య.

అనేబొబ్బిలి సంస్థాన వెణికుడు వచ్చి వారియింట బసచేశాడు. ఇంటివాకిట రాగవరుసగ పద్యాలుచదువుతూ ఆడుకుంటూ... సూర్యనారాయణను చూశాడు. నరసమ్మను పిల్చి వీడు నీ కొడుకా? అని అడిగాడు. 'అవునుతమ్ముడూ! కొంచెందురుసు... నిన్నేమైనా అన్నాడా?' అని ఆమెగాభరాగా అడిగింది. 'అబ్బే-అదేమీలేదు, వాడు పద్యంచదివిన తీరువిన్నాను. సంగీతం చెప్పిస్తే ముందుముండ్లు గొప్పగాయకు డవుతాడు. నాతో పంపకూడదూ?' అనిఆదరంగా అన్నాడా వీణా విద్వాంసుడు. 'అంతకన్నానా తమ్ముడూ? తీసుకుని వెళ్లు-అని చిట్టితండ్రీ! ఇడుగో సాంబయ్యమామ నీకు సంగీతం చెప్తానంటున్నాడు. వెళ్లు. బుద్ధిగాడంటూ శ్రద్ధగా పాట నేర్చుకునిరా! అని కొడుకుని సాంబయ్యగారికి అప్పగించింది... క్షణం కళ్లుమూసుకుని నింపాదిగా తెరిచాడు ... కష్టకాలం. ఒకడు తగ్గినా తగ్గినదే - అని తండ్రీ మనసులో కష్టపడుతూ అనుకున్నమాట వేడివేడి నిట్టూర్పులోంచి వెలికి వచ్చిందో పాపం! ...

కాబోయే గురు శిష్యులు ముందువెనుకగా నడుస్తున్నారు. గురువు చెవులనున్న బంగారుదుద్దులు, కట్టుకున్న చలువదోవతి, జరీడ్ల త్రీయంచూసి వెనుకనడుస్తున్న శిష్యుడు వింతపడడం వింతకాదు. తాను కట్టుకున్నది చిన్నగోచీ. నడుముకి చుట్టినది చిన్న గావంచా...

బొబ్బిలి చేరారు. సాంబయ్యగారు సూర్యనారాయణకి కుదిర్చిన వారాలు అయిదు మాత్రమే ... ..

వారం కుదరనిదినమది. ఎక్కడ భోజనం చెయ్యడం. ప్రొద్దుతోపాటు అకలీ ఎక్కువవుతూంది. తిరిగి తిరిగి ఒక యింటిముందు నిల్చున్నాడు. లోపల ప్రవేశించాడు. ఆయింటి యజమాని అల్లమరాజు దుర్గయ్యపంతులు. అతడు పెరటిలో స్నానం చేస్తున్నాడు. ఇల్లాలు వీస్తరివేసి ఆహారపదార్థాలు వడ్డించింది. సూర్యనారాయణ విస్తరి ముందుకూర్చుని పరిపించి తినడమారంభించాడు. ఆ యజమాని యింటిలోకి వచ్చాడు. ఇల్లాలు భర్తని చూసి చూడండి వీడెవడో! మీకు వడ్డించినది ఎలా మేక్కుతున్నాడో... అని చికాకుగా అన్నాది. 'అలా అనకు. మనపాలిట సూర్యనారాయణ మూర్తి. పిల్లలులేని మనలను అనుగ్రహించడానికి ఈపిల్లనాడి రూపాన వచ్చాడు. వ్యాపం! ఎంత ఆకలితో ఉన్నాడో! ఉత్త అన్నం తింటున్నట్టున్నాడు. నెయ్యి నెయ్యి - అని ఆపంతులు మెత్తగా అనినింపాదిగా తినుబాబూ! తొందర పడకు-అని ఎదురుగా కూర్చుని వడ్డించు-అన్నాడు. భార్య విస్తరివేసి వడ్డించింది. భోజనం చేస్తూ సూర్యనారాయణ సమాచారం తెలుసుకుని బాబూ! ఆదివారం మాయింటికి వచ్చి భోజనంచేసి వెళ్తు ఉండు... అని అనగానే సూర్యనారాయణ పరమానంద భరితుడయ్యాడు.

అందరి భోజనాలయూయి. వీధిగుమ్మం దగ్గర సూర్య నారాయణ విశ్రాంతిగా కూర్చున్నాడు. పంతులూ, అతని భార్య తాంబూల చర్వణం చేస్తూ లోపల తలుపు దగ్గర ఎదురెదురుగా కూర్చున్నారు. వారిప్రక్కనే ఒక బల్ల. దాని మీద ఆంధ్రమహాభారతం. అది చూసి 'ఆపుస్తకం ఇలా గివ్వండి అని సూర్యనారాయణ చెయ్యి చాచాడు. 'చదువ గలనా అదిభారతం - అని చిరునవ్వుతో పంతులు భారతం తీసి అందించాడు. అందుకుని సూర్యనారాయణ తడబాటు లేక రాగవరసతో పద్యాలు చదివాడు. ఆచదువుకిదంపతులు ఇద్దరూ ముగ్ధులయ్యారు.

'సూర్యనారాయణా ! నీకు వారం దొరకని ఏరోజు యినా మాయింటికి వచ్చి మాతోపాటు నిస్సందేహంగా భోజనంచేసి వెళ్ళుతూ ఉండు... అని ఇద్దరూ ఏకమాటగా అన్నారు. కొంతసేపయిన తరువాత సూర్యనారాయణలేచి వస్తానండి' - అని వీధిన పడ్డాడు...

పనిలేదు, తీరుబాటులేదు - అన్నట్టుంది సూర్యనారాయణ వైఖరి. వారభోజనం చూసుకోడంతోనే అవుతూంది. ఏదో పద్యం చదువుతూ వెళ్తున్నాడు. ఒక చోట ఏదై యేండ్ల పెద్దవాడు. ఒక కంట పువ్వున్నవాడు ప్రక్కనున్న వాడితో చూశావా ? ఆపిల్లవాడు పంతువరాళి రాగం ఎంతసాంపుగా పాడుతున్నాడో ! ఈ సూర్యనారాయణను

దగ్గరకు రమ్మని పిల్చి ఏదీ మళ్ళిపాడు ఇప్పుడుపాడుతున్నది—
 అని ప్రోత్సహించాడు. చెవుల త్రుప్పవదిలేట్టూ, చుట్టుపట్ల
 గోడలు ప్రతిధ్వనించేట్టూ జంబోరా గొంతుకతో సూరన్న
 పాడేడు. ఒక గడియ అయాక ఆయన అడిగాడు ఎక్కడ
 నేర్చుకున్నావీపాట? - అని 'నేర్చుకుంటే పాటా ఆటా
 మాటా వస్తాయా? వాటంతట అవి రావాలిగాని - అని
 జవాబు చెప్పాడు సూరన్న. మంచిమాట అన్నావు చిన్న
 వాడవయినా. సరేగాని నువ్వు పాడిన రాగం పేరు తెలు
 సునా? అని ప్రశ్నించాడా పెద్దమనిషి. అదేరాగమో
 ఇంకా గ్రహించలేదు. ఏమిసరిగా లేదా? అని ఎదురుప్రశ్న
 వేశాడు సూరన్న. చాలా ఇంపుగా నింపుగా ఉంది. పూర్వ
 పుణ్యంవల్లగాని యింతచిన్న వయసులో ఇలాటిశారీరం.
 ఇంత శుద్ధమైన రాగవరసారావు—అని ఆయన అనగా ఈ
 మెప్పులకేమిగాని నాకు వారభోజనం ఒక్కటి కుదరలేదు.
 మీయింటపెట్టుతావా? అని సూర్యనారాయణ నిలదీసినట్టు
 అడిగాడు. ఓ! తప్పకుండా. ఒక్కనాడేకాదు. నీకు ఏనాడు
 భోజనానికి ఇబ్బందిగా ఉంటే ఆనాడుమాయింటికిరా. మొగ
 మోటం లేక భోజనం చేసివెళ్ళు. ఇదే మాయిల్లు అని
 వెన్నురాసి ఎవరిదగ్గర సంగీతం నేర్చుకుంటున్నావు యిక్కడ?
 ఏవూరు మీది? అని అడిగి విషయం తెలుసుకుని నన్ను
 తుమరాడ వెంకయ్య అని అంటారు. కాస్త ఆటా పాటా
 వచ్చినవాణ్ణి అని చెప్పాడు. సరే రేపు మీయింటికి భోజ

నానికి వస్తాను—అని సూర్యనారాయణ ముందుకి సాగి కోటా పేట మేడలూ మిద్దెలూ వింతగాచూస్తూ గురువుగారియింటికి వెళ్ళాడు.

మంచిముహూర్తం చూసి సాంబయ్య సూర్యనారాయణకి సాపాలు ఆరంభించాడు. సుమారు నెలా పదిహేను రోజులు గడిచింది. వారభోజనం సరిగా ఒంటికి పడక శక్తి సన్నగిల్లి గురువుతో చెప్పకుండానే అజ్ఞాడ పారిపోయాడు. అనుకోకుండా వచ్చిన కొడుకునుచూసి తల్లి ‘ఏమినాయనా ! బొబ్బిలినుంచి పారిపోయివచ్చినట్టున్నావు’? అని ఏమిటియిలా చిక్కిపోయావు ? అనిచేరదీసుకుని అడిగింది. ‘అక్కడ భోజనం సరిగా కుదరలేదమ్మా పూటకొకయింట . ఏమిపెట్టితే అది తినాలి. దానితో పాటే సంగీతం...మరి ఉండలేక పారిపోయి వచ్చానమ్మా!’ ... అని నీ ర స ం గా అన్నాడు సూర్యనారాయణ.

భాగవతం గద్యపద్యాలు తనదగ్గరవిని నేర్చుకున్నాడు. తెలుగులో రాతకొంతకుదిరింది. తండ్రిదగ్గర ఒకటీ, అరా సంస్కృత కావ్యాలు సహాధ్యాయులు మేలమాడుతారనో తండ్రి కొడతాడనో వినీ వినక చదివీ చదవక ఏదోకొంత తెలుసుననిపించుకున్నాడు. చూస్తేచాలు పట్టే తెలివితేటలున్నాయి. పాటా ఆటా అంటే వెర్రెసరదా, పోనీ. సంగీతం

నేర్చుకుంటాడని బొబ్బిలి పంపితే సాపాలతోనే స్వస్తిచెప్పి
వచ్చేశాడు. ఏమిచెయ్యడం? వీడు సూర్యనారాయణస్వామి
వరప్రసాదం. ఎంతవాడవుతాడో అని గంపెడాశతో ఉన్నాను.
నా ఆశయిలా అంతరించుక పోవలసినదేనా? అని కన్నతల్లి
నరసమ్మ కంటనీరు పెట్టుకుని ఏమేమో అనుకుంది. అంతతో
పొరుగింటి పేరమ్మవదిన ఏదో పనిమీదవచ్చి 'నరసవదినా
సూరిగాడు అంచక్కా ఉన్నాడు. భైరిపురంలో వంకాయల
బలరామభుక్త ఆటాపాటా నేర్పుతాడట. తనయింట సుష్టుగా
రెండుపూటలా తిండిపెట్టి. వీణ్ణి ఆయన దగ్గరికి పంపకూడదా
అని అన్నది. నరసమ్మ బ్రహ్మానందభరితురాలయింది. అలాగా
వదినా! యివాళే పంపుతాను- అని ఆమధ్యాహ్నంభర్తతో చెప్పి
పేరన్ననీ సూరన్ననీ బుద్ధులు చెప్పి భైరిపురం పంపింది ...

అన్నదమ్ములిద్దరూ అక్కడక్కడ బసలుచేస్తూ
భైరిపురం వెళ్ళారు. బలరామభుక్త భామవేష గాడు. కవి.
మూడునాలుగు రకాల వాయిద్యాలలో నేర్పరి. అందగాడు.
ఆస్తిగలవాడు. ఆపూట భోజనాలు అయాక పేరన్ననూ
సూరన్ననూ పరకాయించిచూసి 'నువ్వు భామవేషానికి
బాగున్నావు. భామాకలాపం చెప్తాను. నేర్చుకుంటావా?
అని సూరన్నతో అన్నాడుభుక్త. మగవాణ్ణి నేను. మీసం
మగతనానికిగుర్తు. చచ్చేసమయంవచ్చినా మీసం తియ్యను.
నేను ఆడవేషం వెయ్యను. ఇంకేమిచెప్పినా నేర్చుకుంటాను
అని గంభీరంగా అన్నాడు సూర్యనారాయణ. అయితే నేను

చెప్పేది మరేమీ లేదు. నువ్వు వెళ్ళవచ్చు-అని అన్నాడు బలతామభక్త. మంచిది పోయివస్తాము. అని అన్నదమ్ములు వెంటనే బయలుదేరి కొన్ని మజలీలు చేసియింటికి వచ్చారు. ఏమి నాయనా! తిరిగి వచ్చారు! అని దిగులుగా అడిగింది తల్లి. జరిగినది చెప్పాడు చిన్నకొడుకు ... ఏమంటుంది ఆ అమ్మాయకురాలు!...

ఎక్కడికి పంపినా లవలేశమైనా ఉపయోగం లేకుండా పోతుంది. ఏడి బ్రతుకు ఏమవుతుందో! నాఆశలు నెరవేరేట్టు కనిపించదు-అని విచారించింది ఆసాధ్య.

4. విద్యార్థిదశ

ఒకనాడు పొలంనుంచి వచ్చి పంచలో కూర్చున్నాడు వెంకట చయనులు. స్నానానికి లేండి. వంట అయింది - అని సన్నగా అన్నది సరసమ్మ. అందరికీ అన్నం వండావా? అన్నాడు చయనులు. ఇంకా రెండురోజుల దాకా వస్తాయి బియ్యం. అని నీరసంగా నడుస్తూ లోపలికి వెళ్ళిపోయింది దామె. చయనులు స్నానంచేసి సంధ్యావందనం వగైరా గల గల నడిపి వడ్డించిన తానితో కడుపు నింపుకొని లేచాడు.

అజ్ఞాదకి సుమారు మూడు క్రోసుల దూరములో ఎవరో ధన
వంతుడు రామపట్టాభిషేకం చేస్తూన్నాడని తెలిసి పేరన్నా,
సూరన్నా తెల్లవారు జామునే లేచి వెళ్ళారు. రెండవకొడుకు
సీతారామయ్య విజయనగరములో గంటి పట్టాభిరామయ్య
అనే న్యాయవాదికి అల్లుడై వారింటనే ఉండి స్లీడరు గుమా
స్తాగా కాలం గడుపుతున్నాడు. మిగిలిన ఇద్దరూ కొడుకులూ
వాళ్ళభార్యలూ పేరన్నా సూరన్నా, తల్లీ, తండ్రీ మొత్తం
ఎనిమిదిమందికి పూటగడవడం కొంచెం చిక్కుగానే ఉంది...

పొద్దుపోయే సమయం. అన్నదమ్ములిద్దరూ కొత్త
గావంచాలు తలలకు చుట్టుకుని చేతులలో తమలపాకులూ,
పోకచెక్కలూ, కొబ్బరికాయ పట్టుకునివచ్చి తల్లి దగ్గర
కూర్చున్నారు. ఆతాంబూలాలలో రెండేసి అణాలు
ఉన్నాయి. అన్నం తిన్నారా చిట్టితండ్రులు అని సరసమ్మ
సూర్యనారాయణ కురులు కొనగొళ్ళతోదువ్వుతూ అడిగింది.
అడ్డూ... ఇంకా ఏమిటేమిటో చాలావేళారమ్మా! వంకాయ
కూర, కందిపప్పు, కొబ్బరిపచ్చడి కడుపునిండా తిన్నాము.
ఇదిగో సంభావన కూడా యిచ్చాడా యింటి యజ
మాని నా పద్యం చదవడం విని నాకు అర్థరూపాయి అద
నంగా ఇచ్చాడు. దొడ్డవాడు. ఈ గావంచాలు అతగాడు
ఇచ్చినవే—అని సూరన్న మొత్తం పదిఅణాలు అమ్మచేతిలో
పెట్టాడు. అని చూసి సరసమ్మ కళ్ళు నీళ్ళ కడవలయ్య

పోయాయి. ఆవేదన అనాలో, ఆమోదం అనాలో, తెలియదు.

అమ్మా! ఏటికి వెళ్లి స్నానసంధ్యావందనాలు చేసుకుని వస్తాము. అనియిద్దరూ నదికి వెళ్లి పోయారు.

రాత్రిభోజనాలు అయాయి. పిల్లలందరూ పడుకున్నారు. నిద్రపట్టక ఇటూఅటూ ప్రక్కమీదదొడ్లుతూన్న భర్తను చూసి తులసికోటదగ్గర చింకిచాపమీద కూర్చుని థ్యానం ముగించి అప్పడేలేచి నరసమ్మ దగ్గరగా వచ్చి —

ఏమండీ సూర్యనారాయణ చదువుమీద నాకేమేమో ఆశలున్నాయి. వాడు శొప్ప విద్వాంసుడవుతాడు. నాకు అంతరాత్మ చెప్తుండంది. వాడికి చదువేకాదు. ఆటా పాటా అన్నీ వస్తాయి. మీరు ఏమీ పట్టించుకోకుండా ఊరకుంటున్నాడు - అని మెల్లగా అన్నది.

వెంకటచయనులు లేచికూర్చుని ఏమి చెయ్యమన్నావో చెప్పా. ఎక్కడెక్కడికో పంపుతున్నాము. తిరిగి వచ్చేస్తున్నాడు. నన్ను ఏమిచెయ్యమన్నా చేస్తాను. మనపిల్లవాడు చదువూ సందే నేర్చుకుని నలుగురిలో పేరు తెచ్చుకుని యింటి పేరు నిలబెట్టడం నాకు ఇష్టంలేదంటావా? అని అన్నాడు.

‘ఇలాగు వాడిమనస్సు నిలకడలేకుండా ఉండడానికి కారణం నాకు ఒకటే తోచుతూంది. వాడికి ఫిరహ్ దిలప్పున్నది

మొక్కుబడి తీర్చలేదు. అది తీర్చకపోవడమే వాడి చదువుకి విఘ్నం వస్తున్నాది అని అనుకుంటాను.

‘నువ్వు అడ్డమైన మొక్కులూ మొక్కి నాపాణాలు తోడేస్తున్నావు. అరసవిల్లి అన్నావు. శ్రీజగన్నాథం మొక్కు చెప్పావు. గుంపసోమేశ్వరుడి పేరు చెప్పావు. ఇవన్నీ అయ్యాయి. ఇప్పుడు సింహాచలం అంటున్నావు. ఊ. కానీ! ఆపంచాంగం ఇలాగా తెచ్చి ఏడుపు. ముహూర్తంచూస్తాను. అన్నికసిరినట్టు అన్నాడు ...

నరసమ్మ పంచాంగం తెచ్చియిచ్చింది. బుద్ధిదీపం వెలుగులో పంచాంగంచూసి యీ తెల్ల వారుజామున కోడికూసే వేళకిబాగుంది వాడిపేర ... అని నసుగుత్తా అన్నాడు. నరసమ్మ ఆనందముతో ఆకాశాన్ని అందుకుంది. మరి నిద్ర పోలేదు ...

కోడికూసేవేళకి ముందుగానే పేరన్ననీ సూరన్ననీ లేపింది. సింహాద్రిఅప్పన్న యాత్రకి వెళ్లాలంది. ఎక్కడికో ఊరుదాటి వెళ్లడమంటే పరమానందం సూర్యనారాయణకి గబగబా లేచి పళ్లుతోముకొని పుట్టగోచీలతో పెట్టోస్తానం చేసేరు అన్నాతమ్ముడా. కొత్తగుడ్డ చుట్టబెట్టుకున్నాడు పేరన్న. గోచీ కట్టుకున్నాడు సూరన్న. తల్లి చిన్నకొడుకుకి కుంకుమబొట్టు పెట్టి దేవుడికి మ్రొక్కించింది.

సొంతబండి. గూడుకట్టుకుని బయలుదేరారు. కొన్ని మజిలీలు చేసి సింహాచలం చేరారు. మ్రొక్కుబడి, దర్భనం అయినతరువాత ప్రసాదాలు తీసుకున్నారు. తిరుగు ప్రయాణములో విజయనగరం వచ్చి రెండవకొడుకు కాపురంచూసి వెళ్లుదామని నరసమ్మ అనగా వెంకటచయనులు సరే-అన్నాడు. అతడు అప్పటికి వేరింటకాపురం పెట్టలేడింకా. ఒకటి రెండు తోజాలు విజయనగరములో ఉండి కోటాపేటాచూసి ముచ్చటగా గడిపారు.

ఆరాత్రి సీతారామయ్య మాటమీద సూర్యనాథాయణను ఇంగ్లీషుబడిలో చదువు చెప్పించడానికి ఉంచివేసి మిగిలినవారూ తిరుగుప్రయాణం సాగించారు. చిన్నన్న వాళ్లను వీళ్లనీ పట్టి వారభోజనాలు కుదిర్చాడు. ఒకవారం అతని అత్తవారింట. అప్పటికి సూర్యనారాయణ వయస్సు పదు మూడేళ్లు.

అసలే ఇంగ్లీషు అక్షరాలు రానందువల్ల ఇంగ్లీషు బడిలో వెంటనే ప్రవేశపెట్టడానికి వీలుకాలేదు. ఒక ఇంగ్లీషు వాచకం కొని సీతారామయ్య పాఠం చెప్పనారంభించాడు. అయితే ఆపాఠం సరిగా నడిచేది కాదు. అతనివృత్తి అలాటిదామో. తేకుమళ్ళ గోవిందరావు అనే తన స్నేహితుడికి అప్పగించాడు. అలాగే తన బావమరిదిచేతకూడా ఇంగ్లీషు పాఠాలు చెప్పిస్తూ ఉండేవాడు. అయితే ఇంగ్లీషు భాషకి

ప్రథమ గురువు గోవిందరావు పంతులే అని చెప్పాలి. సీతా రామయ్య బావమరిది చెప్పిన ఇంగ్లీషుకన్న చుట్టకాల్చడం మప్పినదే ముఖ్యమయిన విద్యగా చాలాకాలం స్థిరపడి పోయింది... ప్రారంభదశలో చుట్టకాల్చడం వాంతులదాకా వెళ్ళినా చివరకు సూర్యనారయణే అతనికి గురువయాడా విద్యలో... ఇలాగు పద్నాలుగేళ్ళు అయేదాకా కొంతకొంత ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసం ఆకున అంటకా, పోకనుపొందకా జరిగింది.

పదునాల్గవవట ఇంగ్లీషు బడిలో ప్రవేశించాడు. ఆనాటికి గోచీకి స్వస్తి చెప్పి చిన్న గావంచా కట్టడానికి విఘ్నేశ్వర పూజ చేశాడు. ఫస్టుక్లాసు 'ఎ' డివిజనులో ప్రవేశించి 'ఫస్టు'గా ఉంటున్నాడు. వెంకటాద్రినాయుడు మూడు తరగతుల ప్రైమరీస్కూలుకి అధికారి. చాలా మర్యాదగల దొడ్డమనసువాడు, మంచిమాటకారి. అతడు రాత్రులందు తనయింట భారతం పురాణం చదివిస్తూ ఆనందించేవాడు. అతని భార్య కన్నకొడుకుని చూసినట్టుగా ఆదరించి పెరుగు, పాలు, పళ్ళుయిస్తూఉండేది. నాయుడు స్కూలుజీతంకూడా ఇస్తూ ఉండేవాడు.

తెలుగు, తెక్కలు, ఇంగ్లీషు - ఈమూడింటిలో తెలివి తేటలుగా ఉండడంవల్ల డబుల్ ప్రమోషన్ చేసి అధికారులు అప్పర్ ఫోర్టుక్లాసు! పంపించారు. విఘ్నేశ్వరుడి పెళ్ళికి

వెయ్యి విఘ్నాలన్నట్టు దై వదుర్విపాకంవల్ల పితృమరణం
కారణముగా అన్నా, సూర్యనారాయణా అజ్ఞాడ రావలసి
వచ్చింది. శీతారామయ్య కాస్త సంపాదిస్తున్నవాడు కనుక
రెండువందలు రూపాయలతో పైతృక కర్మనెరవేర్చి సూర్య
నారాయణను తీసుకుని విజయనగరం వచ్చాడు.

పదారేళ్ళ పసిడిప్రాయపు మిసమిసలతో - చకచకలాడు
మెరుపు చూపులతో, కొంగుతీర్చిన పంచకట్టుతో, కొదమ
తుమ్మెదరెక్కల నెకనక్కమాడే చక్కనిచిక్కని ముంగురు
లతో, కనుగవసుర్మాతో, విశాలమైన నొసట సన్నతిలకముతో
సూర్యనారాయణ చూపరులకు వింతగా కనిపించడం వింత
కాదు. ఆ కాలములో విజయనగరాన మహారాజుపలుకుబడి అమి
తము. ఆయన అధికారముక్రింద ఉత్సవాలు ఏడాదిపొడుగునా
జరుగుతూ ఉండేవి. చైత్రమాసములో రామలీలోత్సవాలు.
వాటికై ఏర్పడినస్థలాలే అయోధ్యామైదానం, జనకపురి,
లంకాపట్టణమున్ను. ఈనాడు జనకపురి ఏపేరుతో మారి
పోయిందోగాని విజయనగరానికి దక్షిణాన సంస్కృత కళా
శాలకు పడమటగా ఉన్న విశాలప్రదేశం అయోధ్యామైదా
నముగానే ఉంది. లంకాపట్టణం లంకావీధిగా మారింది.

రామలీలలు కాగానే గణపతి నవరాత్రులు. అవి
అవగానే మహారాజుగారికి ఇష్టముకనుక దేవీ నవరాత్రులు.

ఇలాజరిగే ఉత్సవాలలో పాటకచ్చేరీలూ, పురాణకాల
క్షేపాలూ, విశేషించి వెలయాండ్రమేజువాణీలూ జరుగుతూ
ఉండటం రివాజు. సూర్యనారాయణ కొంతనేపు పాటకచ్చే
రీలలోనూ, చాలా కాలం మేజువాణీలలోనూ కూర్చుని
ఆ పాటలూ ఈ ఆచలూ చూసి ఆనందిస్తూ ఏ తెల్లవారు
జామునకో యింటికి వచ్చేవాడు. అప్పటికి రెండో అన్న
వేరింటకాపురంచేస్తున్నాడు తనభోజనాధికం అన్నయింట్లోనే
పగలుస్కూలుకి వెళ్లడం పేరుకే. చాలా రాత్రివరకు నిద్ర
లేనందువల్ల ప్రౌద్ధుటే చలిస్తేళ్ల స్నానం, చలిదిఅన్నం భోజనం
మూలాన బడికి వెళ్లే సరికి నిద్రవచ్చేది. ఇటుఅటుచూసి
బోర్డుబల్ల వెనుకకుపోయి నిద్రపోతూఉండడం అలవాటై
పోయింది. అదిసాధ్యంకానినాడు వెనుకబెంచీలో కూర్చుండి
కునికిపాట్లు పడేవాడు.

ఒకనాడు లెక్కలమేష్టారు ఒకలెక్క బోర్డుమీదపేస్తూ
అది ఎప్పటికీరాకపోవడముతో చికాకుపడుతూఉండగ వెనుక
పడుకున్న సూర్యనారాయణ లేచి మెల్లగావచ్చి మేష్టారు!
సుద్దముక్క యివ్వండి నేను వేసి చూపుతానని గడియలో
ముగించాడు. మేష్టారు సంతోషించి ఎక్కణ్ణించి వచ్చావురా?
ఎక్కడ ఉన్నావు ఇంతనేపు? అని ఆశ్చర్యంగలడగగా వెనక
పడుకున్నాను. అని ఉన్నది ఉన్నట్టు చెప్పాడు. అసత్యమాడ
కూడదని నియమించుకున్నాడట చిన్నవయసులో తల్లి చెప్పిన
పురాణకథలు విని,

తరువాత తెలుగు తరగతికి వెళ్ళాడు. నిన్నటిపద్యం అప్పగించరా సూర్యనారాయణా ! అని ఉపాధ్యాయుడనగా అయ్యా! నాకంటే ముందు ఇద్దరుండగా వాళ్ళని అడగకుండా నన్ను అడగడం ధర్మమా ? వాళ్ళలో ఏ ఒక్కడేనా చదవ నీయండి ఆ తరువాత నేను చదువుతాను అని సూర్యనారాయణ అన్నాడు. తెలుగు పంతులు నవ్వి ఒరే ! ఒక్కమారు విని అప్పగించడం అనే రోగం నీకు ఉంది అని నాకు తెలుసు. క్రిందటి వారం తెలిసింది. లే. పద్యం చదువు - అని గట్టిగా అనగానే సూర్యనారాయణ లేచి 'అన్నీ తెలిసిన మీవంటి పెద్దలు అలాగనడం ధర్మమా ? అలాటి శిష్యుడు ఉన్నాడని మీరు సంతోషించడానికి బదులు 'రోగం' అని అంటున్నారు. అది రోగం కాదు. నాపుట్టుకతో వచ్చిన సుయోగం - అని కూర్చున్నాడు. మంచిదేరా కాదనను. అలాటి తెలివి తేటలు ఉన్నవాడవు పోకిరి వేషాలు వేసి జల్సారాయళ్ళతో తిరగ కుండా బడికి శ్రద్ధగావస్తూ ఇంటికి వెళ్లాక పాఠాలు బుద్ధిగా చదువుకుంటే బాగుపడతావని అలాఅన్నాను. ఆపైన నీయిష్టం అని తెలుగు పంతులు కాస్త బుద్ధిచెప్పినట్టు మందలించాడు.

నిజమే. తరుచుగా అల్లరి చిల్లరగా తిరిగే సాధ్యాయులతో కలిసి ఏ అయోధ్య మైదానం మీదనో, ఏపెద్ద చెరువు గట్టుమీదనో ఏవ్యాసనారాయణ మెట్టవద్దనో చెడుగుడు, కుస్తీపట్లు, సామూహికపట్టీ యీలాటి గరిడీముచ్చు ఆటలతో

పొద్దుపుచ్చతూ, రంగేలీపదాలు పాడుతూ, వింతనడకలు నడుస్తూ, పాటల భావానికి తగినట్టు అభినయిస్తూ, అడుగులు వేస్తూ, ఉండడం రివాజు అయిన వ్యక్తికి చదువుమీద శ్రద్ధ ఎలావస్తుంది !...ఎప్పుడైనా పగలు ఇంటినగ్గర ఉంటే వదిన థనవంతుల ముద్దుల పిల్ల కనుక వంటా వార్నూ కొంతకీ కొంత చెయ్యక తప్పేదికాదు. వారానికి నాలుగు అయిదు రోజులు ఆమె ఎదురుగా ఉన్న పుట్టింటికి వెళ్ళి పోయేది. ఇక ఇంటిచాకిరీ అంతా సూర్యనారాయణ నెత్తిమీద పడేది. మరి చదువు సందే ఎప్పుడు?

క్రమంగా హుక్కా గంజాయి పీల్చడం వంటి నిషా సేవకూడా అలవాటయింది. సిరిఅబ్బదుగాని చిడుము అబ్బతుంది అనే సామెత సూర్యనారాయణ విషయములో ప్రత్యక్షర సత్యమయింది. మధ్య మధ్య ఆరోగ్యం పాడవడం దానికి అన్న బాధపడుతూ మందూ మాకూ ఇప్పిస్తూ బాగు చేయించడం, చకారగుళ్ళు పెట్టడం, అన్నం పెట్టే వదిన విసుగుతో చిరమర లాడడం ...అలవాట్లు వదులుకోలేదు, అజ్ఞాడ పోలేదు, తాడు తెగిన బొంగరంలాగు తిరుగు తున్నాడు.

అజ్ఞాడలో ఆకాస్త వ్యవసాయం ఎంతచేసినా కడుపు నిండని స్థితిలో తల్లీ, అన్నలూ బాధపడుతున్నారు. తెలిసి ఏమీ చెయ్య లేకపోయాడు. సీతా రామయ్య భార్యతో అలా

చించి, పేరన్నను రప్పించి తనతో వుంచుకున్నాడు. ఒకగాయ కుణ్ణిచూసి సంగీతం నేర్చుకుంటూ వుండమన్నాడు. పేరన్నతో కలిసి సూరన్నకూడా సంగీతం నేర్చుకుంటే బాగుపడుతాడని వదిన అన్నది. 'సరే' అన్నాడుగాని శ్రద్ధగా వెళ్లి నేర్చుకోలేదు. పేరన్న రావడం మూలాన వంటబాధ తప్పిందని లోలోన మురిసిపోతూ బడికి వెళ్ళుతూ, అక్కడ నిద్రపోతూ మిగిలిన కాలమంతా రాలుగాయల పోకిరీ రాయళ్ళతో తిరుగుతూ కాలక్షేపం చెయ్యసాగాడు. ఎలాగైతేనేం మెట్రీక్యులేషన్ పరీక్షలు రాశాడనిపించుకున్నాడు. రెండు నెలలు నెలవలు వచ్చాయి. పరమానందభరితుడయ్యాడు. ఆ కాలంలోనే అజ్ఞాడలో అన్నదమ్మలపరిస్థితి బాగులేదని తెలిసి సీతారామయ్య అందర్నీ విజయనగరం రప్పించాడు. మహారాజు నెలకొల్పిన సంస్కృత నాటకసమాజములో పెద్దన్న, మూడవ అన్న, పేరన్న నెలకు నాలుగు రూపాయల జీతానికి కుదురుకున్నారు.

5. మానవ గంధర్వులు

మెట్రీక్యులేషన్ చదువుతూన్న కాలములో కుప్పస్వామి నాయుడు అణే పేరుగల హరిదాసు ఒకడు ముద్రాదాసు నుంచి వచ్చి కానుకుర్తి వారింట ధ్రువచరిత్ర పాడుతూ ఆడుతూ వినిపించాడు. అదివిని సంతోషించి కానుకుర్తి హనుమంతరావు

గారు వెండిపల్లెములో డెబ్బైరూపాయలు, పట్టుకండవా ఉంచి
 సభలో సత్కరించారు, ఓ! ఇలాగు వినికిడి చేస్తే ఇహపర
 సాధకము అవుతుందే అని ఆనాడు సూర్యనారాయణ ఆధ్రువ
 చరిత్రనే భాగవతములోని కొన్ని పద్యాలూ ధూళిపాళ
 కృష్ణయ్యగారి ధ్రువచరిత్రలోని కొన్ని కీర్తనలూ కూర్చి
 తాను కొన్ని పద్యములూ, పాటలూ మాటలూ కలిపి ఆను
 రాతి రాతి మొట్ట మొదట అదే వీధిలో నివసిస్తున్న
 అన్నమేడమీద వినికిడి చేశాడు. సీతారామయ్య ఆనం
 దానికి అంతులేదు. పద్యాలూ పాటలూ నీకు ఎక్కడివిరా?
 అని అడిగాడు తమ్ముణ్ణి. వివరించి చెప్పాడు తమ్ముడు. గాయ
 కుడుగా కొంచెం వింటున్నాను. కవివికూడా అయావన్న
 మాట. నాన్న పోలిక నీకు ఒక్కడికే వచ్చిందిరా-అని సంతో
 షించి పేరన్న చేత బజారునుంచి కొత్త కంచు మువ్వలుకొని
 తెప్పించి-తమ్ముడూ! రేపు వేణుగోపాలస్వామి మఠములో
 హరికథ చెప్పరా! పిన్న పెద్దవిని నిన్ను మంచివాడవుగా
 మన్నిస్తారు- అని ప్రోత్సహించాడు. సరే! అన్నాడు సూర్య
 నారాయణ. ఒక మద్దెల వాయిం చేవాణ్ణి రప్పించారు.
 పేరన్న శెనుక పాట. తాను తాళపు చిప్పలు వాయిం చడం
 సీతారామయ్య తమ్ముడికి స్వయంగా గజ్జెకట్టి భార్యను
 పిలిచి సూర్యనారాయణకి బొట్టు పెట్టవే అన్నాడు. వదినె
 ఆప్యాయంగ నుదుట బొట్టు పెట్టింది. సూర్యనారాయణ
 వదినకూ అన్నకూ పాదాభివందనం చేశాడు. లేచి నిల్చుని

యిదంతా మీయిద్దరి చలవ-అని వినయంగా అన్నాడు. ముద్దుగా దీవించారు అన్నావదినా. 'లోకములో ఎదురులేని హరిదాసుడవయి ఎంగరికో గురువయి మన వంశానికేకాక భారత జాతికే కీర్తి తెచ్చి వర్ధిల్లు - అని

ఇష్టదేవతకు మనసారా మ్రొక్కి సూర్యనారాయణ శ్రీవేణుగోపాలస్వామి మందిరంవద్ద ధ్రువచరిత్ర సూర్యోదయం వరకు ఆటపాటలతో మేల్తైన మాటలతో సంస్కృతాంధ్రాంగ్ల వాగ్విన్యాసముతో హరికథ వినిపించాడు. శ్రోత లందరూ ముగ్ధులై కొంతసేపటికి తెప్పరిల్లి ఒరే-సూర్య నారాయణ! ఈనాటినుంచి నారాయణదాసు అనే పేరుతో సిరిసంపదలతో మనదేశానికి కీర్తి కరుడవై వర్ధిల్లు. నారాయణదాసు జయించుగాక! అని జయధ్వనాలు చేశారు. యథోచితంగా పది మందీ ధనమాపంగా నూత్న వస్త్రరూపంగా నారాయణదాసును సత్కరించారు. ఆసభలో కుప్పస్వామి నాయుడుకూడా ఉన్నాడు. అతడు పొందిన ఆశ్చర్యం, ఆనందం ఇంతా అంతా కాదు. దగ్గరగా వచ్చి నాయనా! కొంచెం తాపీగా చెప్తూ ఉండు మాటలు. ఎక్కడ నేర్చుకున్నావు బాబూ! అని అడిగాడు. నిన్న నీకథ విన్నాను. అంతే - అన్నాడు నారాయణదాసు. మూకమూకలుగా ముందుకి వచ్చారు. అందరికీ తలవంచి నమస్కరించి అన్నల పెంట గున్న తేనుగులాగా నడుస్తూ నారాయణదాసు ఇంటికి

వచ్చాడు. పారితోషికముగా వచ్చిన ధనమూ, వస్త్రాలూ దేవుడిపెట్టె ముందుంచి సాష్టాంగ నమస్కారంచేసి వాటిని అన్నకీ వదినకి అందించి పాదాభి వందనం చేశాడు. ఆ దంపతులు ఆనంద బాష్పధారతో నారాయణను చెరొక చేత దగ్గరగా తీసుకున్నారు. వదిన కుంకుమతో కలిపిన బియ్యం మరదికి దిగదుడిచి దిప్పి తీసింది. తల్లి ఖేద మోదాలతో కళ్ళు తుడుచుకుంది.

అన్నా! రెండు నెలలు సెలవులు. ఇక్కడ కూర్చుని వీమి చెయ్యాలి. అలా బరంపురం దాకా నేనూ పేరన్నా వెళ్ళివస్తాము అని చెప్పి వదిన దగ్గర దీవన పొంది మంచి ముహూర్తంచూసి పేరన్నతో బయలుదేరి ముందుగా శ్రీకాకుళం చేరాడు నారాయణదాసు.

అక్కడ ఒక పెద్ద పంతులింట ధ్రువచరిత్ర వినిపించి అక్కణ్ణించి ఉర్లాము, నరసన్న పేట, రఘునాథపురము మొదలై ప ఊళ్ళలో ఆడుచు పాడుచూ, హరికథ చెప్పతూ, అందు పదీ సంపాదిస్తూ బరంపురంచేరాడు.

బరంపురములో ఆనాడు పేరుపొందిన వకీలు శ్రీజయంతి కామేశం పంతులు. సంస్కృతాంధ్రాలలో మంచి వండితుడు, కవి, నరహుడు, నెరదాత, అతిథుల పాలిట అమర ద్రుమం అనివిని అన్నదమ్ములిద్దరూ ఆయన ఇంటికి వెళ్లి శైలంతస్థులో

ఉన్నాడని తెలుసుకుని పైకి వెళ్లారు. ఆ సమయానికి పంతులు ఏవో దావా కాగితాలు పరిశీలిస్తున్నాడు. అయిదునిమిషాలు అలానిల్చుండి నారాయణదాసు చిన్న చిటికెవేశాడు. అదివిని కళ్ల అద్దాలు తీసి చేతపట్టుకుని కామేశం పంతులు ఎదురుగా నిల్చుని ఉన్న ఇద్దరినీ చూసి “క స్త్వంకుతోసి” (ఎవరునువ్వు? ఎక్కడినుంచి వచ్చావు?) అని సంస్కృతముతో అడిగాడు.

“మానవగంధర్వావయం విజయనగరీతః” మేము మానవ గంధర్వులం. విజయనగరమునంచి వచ్చాము) అని గంభీరంగా సంస్కృతములోనే నారాయణదాసు సమాధాన మిచ్చాడు. ఆజవాబువిని పంతులు దగ్గరకురమ్మని పిలిచి కూర్చోమన్నాడు. ముందు నారాయణదాసు, వెనుకప్రక్క పేరన్న కూర్చున్నారు. సమాచారం తెలుసుకుని ఆరాత్రి మేడక్రింద వరండాలో కథ ఏర్పాటు చేశాడు పంతులు. సాయంకాలం అయిదు గంటల ప్రాంతాన కుప్పస్వామినాయుడు వచ్చి పంతులుని చూశాడు. అప్పటికి ఒకనెల అయి కుప్పస్వామి నాయుడు ఆ ఊరువచ్చి హరికథలు వినికిడి చేస్తున్నాడు. ‘ఈతడు హరికథలు బాగాచెప్తాడు’ అని నారాయణదాసు పంతులుతో చెప్పగా అంతమాట వద్దుబాబు! హనుమంతుడి ముందు కుప్పిగంతులా! అని నాయుడు ఆనాటి విజయనగరం వృత్తాంతం చెప్పాడు. అలాగా అని పంతులు చూస్తాము కదా యీ ఆరాత్రికి అని నింపాదిగా అన్నాడు.

తొమ్మిది గంటలకు కథ ఆరంభించాడు నారాయణ దాసు. పరీక్షితునికి శాపం రావడం, శుకుడు రాజుకి భాగవతం ఉపదేశించడానికి కారణం ఉపోద్ఘాతముగా ఒంటిగంటవరకు ఉపన్యసించి ఉదయం ఏడుగంటలవరకు ధ్రువచరిత్ర నృత్య గానాలతో సరస భావావిష్కారాభినయముతో, ఆశుధారా భాసుర సంస్కృతాంధ్ర వాగ్విన్యాసముతో చెప్పి మంగళ హారతి పాడాడు. సభ్యులు సుమారు మూడువేలమంది. ఆనంద ముద్రదాముద్రదితులై పోయారు. కుప్పస్వామినాయుడు నారాయణదాసును ప్రశంసిస్తూ యీ నరరూప గంధర్వుణ్ణి ప్రశంసించడానికి తగిన మాటలు నాకు రావని చేతులు జోడించాడు. అంతవరకు ఆమోదాను భూతితో మైమరచి ఉన్న కామేశం పంతులు తెలివొంది నిజంగా మీరు మానవ గంధర్వులే. సంగీతం గురించి నాకు చెప్పే తాహతు లేదు గాని నీ సంస్కృతాంధ్ర పాండిత్యమూ, నృత్యమూ, అభినయమూ, కవితాశక్తి, రక్తికట్టించే వాళ్ళైతే ఇంతవరకు మరొక వ్యక్తి దగ్గర కనలేదు, వినలేదు. అని మధ్యాహ్నం నాపరితోషాన్ని కట్నంరూపముగ తెలుపుకొంటాను అని లేచాడు.

ఆ సాయంకాలం కుప్పస్వామినాయుడు వచ్చి నారాయణదాసు కీర్తనలు కొన్ని వ్రాసుకున్నాడు. కామేశం పంతులు పురప్రముఖుల్ని రావించి వారి సమక్షాన తన పాఠితోషికం ప్రకటించాడు.

సింహా లలాటపు మురుగులు, పట్టు పంచలచాపు, బనారసు కండువా, జలతారు పంచలచాపు, నాలుగువందల రూపాయల నగదు—

సూరన్నా ! ఇది లోకాతీత ప్రతిభా భాసమానుడ వయిన నీకు చంద్రునకొక నూలుపోగన్నట్టు సామాన్యమైన కట్నం.... సంతోషంగా స్వీకరించు. అని సవినయంగా, సాదరంగా అన్నాడు, 'అన్నా ! ఇది సామాన్యం కాదు. నీవంటి సరసుడు, కవి, విద్యావంతుడు ఇచ్చినది ఒక సామాజ్యం ఇచ్చినట్టు భావించి, సంభావించి స్వీకరిస్తున్నాను. పరమానంద భరితుడ నయినాను, అని నారాయణదాసు సవినయంగా, సగౌరవంగా కృతజ్ఞత తెలిపాడు. ఆనాటి హరికథలో ఆ తమ్ముడి ఘన గంభీర గళధ్వనికి ఆ అన్న సులలిత కాకలీ స్వనానికి యావజ్జనమూ ప్రశంసా కుసుమమాలికలు సమర్పించి తమ ఆమోదాన్ని ప్రకటించింది.

సుమారు నాలుగు నెలల వరకు పంతులు ఆ అన్న దమ్ముల్ని విడువలేదు.

అప్పుడప్పుడు వినోదార్థం నారాయణదాసూ, కామేశం పంతులు సాహితీ చర్చలూ, అవధానాలూ చేస్తూ కాలక్షేపం చేసేవారు. ఒకనాడు ఏభై మందిని కూర్చుండబెట్టి ఒక గంటలో ఒక చరణం పంతులూ ఒక చరణం తానూ చెప్పతూ ఏభై పద్యాలు చెప్పారు. వ్రాస్తూన్న యాభై

మందిలో ఏ ఒక్కడునూ ఆవేగం అందుకోలేక పోయారట !
ఆ పద్యాలలోనిదే యీక్రింది పద్యం.

‘నాళీకంబుల గేరు కన్నుగవ సన్నల్

చెల్వ వాటింపగా

శ్రీ లింతేసి పసందె చూతమనుచున్

చెన్నారు చందోయిపై

గాలిం బయ్యెద తూలగా జనులు తన్

గాక్షించి వీక్షింపగా

కాళింగాంగన చెర్వుజేరు హూయలున్

గంటిన్మనోజ్ఞంబుగా !

ఈ పద్యములోని ఒకటి మూడుపాదాలు నారాయణ
దాసువి, రెండు నాలుగు చరణాలు కామేశం పంతులువి ...

ఛత్రపురములో

బరంపురములో హాయిలా పాయిలాగా కాలం గడుపు
తూండగా ఛత్రపురములో ఒక గొప్ప ధనవంతుని యింటి
పెండ్లికి పంతులుకి ఆహ్వానం వచ్చింది. పంతులు, పేరన్న,
నారాయణదాసు ఛత్రపురం వెళ్ళారు. సదస్యంనాడు ఆ ధన
వంతుడు తారతమ్యం ఎంచక అందరికి ఒక్కొక్క రూపాయ
సంభావన ఇచ్చాడు. అది పుచ్చుకోకుండా దాసు ‘నేను
ధ్రువచరిత్ర హరికథ చెప్తాను, ఒక పాట విను. అని ఒక

పాట పాడి నాచేత హరికథ చెప్పించి తగిన పారితోషికం ఇవ్వవలసింది అని గట్టిగా అన్నాడు. ఆ పాట విని పెండ్లి పెద్ద నీమొగానికి యిలాటి కవిత్వం కూడానా? అయినా విండా యిరవై యేళ్ళయినా ఉండవు నీకు. కవిత్వం ఎక్కడ వడిసింది? ఇది ఎవరు చెప్పిందోనో! అయినా చూదాము, పది దినాలు గడువు ఇస్తున్నాను. నాకొడుకుకి అంబరీష కథ ఇవ్వం. అది నీసొంతంగా వ్రాసి చెప్పు. విని నీకు కట్నం ఇస్తాను అని ముదలకించాడు. ఓ - అలాగే కానీ - ఎవడో చెప్పినది నేను చెప్పడమేమిటి ప్రారబ్ధం. ఈనారాయణ దాసు ఎంగిలికూడు తినడు తెలుసునా? అని గదమా యింపుగా బదులు చెప్పి తనకు ఇచ్చిన బసకు వెళ్ళి పోయాడు.

ఆరాత్రి కాగితాలు పెన్నిలు తీసుకొని తెల్లవారే సరికి అంబరీషోపాఖ్యానం వ్రాసి పెండ్లి పెద్ద దగ్గరకు ఆకాగితాలు తీసుకుని వెళ్ళి చూపి ఇదిగో అంబరీష. పది దినాలెందుకు నిన్న రాత్రి కూర్చుని వ్రాశాను దీనిని. కథ చెప్పించు అని నిబ్బరంగా అన్నాడు. ఆపెద్ద పెద్ద కళ్ళతో చూసి 'గట్టివాడవే' ఈరాత్రి చెప్పు. అని నిర్ణయించాడు. అందరికీ తెలిసింది. ఎవరో నారాయణదాసు అనే కుర్రవాడు హరికథా గానం చేస్తాడు అని. రాత్రి ఎనిమిది గంటలకు దాసు ఆరంభించాడు. జనం కనుచూపుమేర ఇసకవేస్తే రాలడు. పన్నెండుగంటల

దాకా ఉపోద్ఘాతం అంబరీషుడి గుణగణాలు. ఆపైన పాటా, ఆటా, మాటా, అభినయం ఉరుములు ఉరుముతూన్నట్టు కంఠధ్వని, వివిధ రాగాల సంయోగ సౌభాగ్యం మూర్తీ భవించినట్టుంది... ఉదయం ఏడుగంటలు. మంగళహారతి పాడేడు. పేరన్న వెనుక పాట రసానుగుణంగా కోకిలకాకలీ ధ్వనితో లడ్డుమీద పన్నీరు చిలికి నట్టుంది. జనం అనందా శ్చర్యాలతో అల్లుకుపోయింది. సెబాస్. మానవరూపములో గంధర్వుణ్ణి చూశాము తరించాము అని అందరూ ఒకటే మాట.

పెళ్ళి పెద్ద సంతోషించాడే గాని సముచితంగా నడవ లేక పోయాడు. ఇదిగో మీకట్నం - అని నలభై రూపాయ లిచ్చాడు. దాసు తీసుకోలేదు. మీవంటి లక్షాధికారులు ఇచ్చే కట్నం ఇదా? మీరు కోరిన కథ రాత్రికి రాత్రి కూర్చుని వ్రాసి పుస్తకాపేక్ష లేక ధారణపట్టి పాడి ఆడి అభినయించి రాత్రంతా విసికిడి చేశాను. మీరే ఇంత చిన్న చూపు చూస్తే ఇక మావంటి దాసుల శక్తి సామర్థ్యాలు తెలుసుకుని సమంజసంగా సమ్మానించేది ఎవరు? - అని అనగా ఆ పెద్ద 'ఇదిగో దానూ! ఇప్పమైతే ఈసొమ్ము తీసుకో - లేకపోతే పో - అని కసిరినట్టు అన్నాడు. ఆ మాటకు నారాయణదాసు జంకక 'అయ్యా! మీరు ముసలి వాడై పోయాడు. ఇక ఆర్జించలేరు. ఇది పెళ్ళికత్తుల్లో

దేనికై నా మీకు ఉపయోగిస్తుంది. మీరే ఉంచుకోండి. అని బసకు వచ్చే శాడు. ఆకథ వినడానికి వచ్చినవారు పెళ్ళి పెద్ద చేసిన సత్కారం బాగులేదు. అంత చిన్నవాడు ఎంత చాటపాడాడు. ఏమి నృత్యం! ఏమి అభినయం! ఏమి వాక్కు... అని దాసుని పొగడి, పెళ్ళిపెద్దను తెగడి వెళ్ళి పోయారు.

6. అవధానాలు

అంతలో ఆడారి తగు మనుష్యులు కొందరు ఏమూలో చించుకున్నారో దగ్గరగా ఉన్న లోకనాథము అనే గ్రామం చేరువనున్న దేవాలయం దగ్గర తోట విందు ఏర్పరచి దాసునీ, పేరన్ననీ, పంతులీని ఆహ్వానించారు. ముగ్గురూ వెళ్ళారు.

అక్కడ అవధానం చెయ్యవలసిందని పెద్దలు కోరగా ముప్పై మంది వ్రాతగాండ్రకు వారు కోరిన విషయం, వారి యిష్టమైన పద్యం ఒక్కొక్కరికి ఒక్కొక్క చరణం చొప్పున చెప్పడం, ముప్పైరెండు అక్షరాల వ్యస్తాక్షరి, నోటిలెక్కకి అడిగిన వెంటనే జవాబు చెప్పడం, పుష్పగణన, నిషేధాక్షరి, అప్రస్తుత సంభాషణ, కోరిన రాగాలతో పురాణ పఠనం,

గంటలు లెక్కపెట్టడం - అష్టావధానం చురుకుగా, సరిగా చేశాడు నారాయణదాసు. సభ్యులు అపరిమితానంద భరితులై చందావేసుకుని ముప్పైరూపాయ లిచ్చారు.

ఆ సాయంకాలం బరంపురం ప్రయాణం అవుతూండగా పేరన్న అన్నాడు తమ్ముడితో. 'ఒరే తమ్ముడా ఆ ముసలాడు మాటల పోగుగాని మనసున్న మనిషికాడు. మన సొమ్ము వాడిదగ్గర వదిలివేయడం ఎందుకురా? వాడు అంత కంటే ఎక్కువ ఇవ్వడు. వాడితో మనము వియ్యమందము కదా! నేను వెళ్ళి ఆసొమ్ము తెస్తాను ఏమంటావు?...దాసు ముఖావంగా తల ఊపాడు. పేరన్న వెళ్ళి పెళ్ళి పెద్దను చూడగా 'వాడేడి నువ్వు వచ్చావెందుకు? అని అన్నాడు. 'వాడు రాడు. నన్ను పంపాడు. నీకిష్టమైన నగదు ఇచ్చి మర్యాదగా పంపు - అని పేరన్న బదులు చెప్పగా ఒక్క క్షణం అలాగు చూసి ఆముసలివాడు అరవై రూపాయ లిచ్చాడు. 'మంచిది. వస్తాము' - అని పేరన్న ఆసొమ్ము తీసుకొని తమ్ముడి దగ్గరకు వచ్చాడు. ముగ్గురూ బండిఎక్కి బరంపురం వచ్చారు...

ఇక విజయనగరం వెళ్ళాలని అనుకున్నారన్న దమ్ములు, పంతులుతో చెప్పారు. పంతులు పిండివంటలతో విందుచేశాడు. వేర్వేరుగా అన్నదమ్ములకు కొత్తబట్టలూ కొంత సొమ్ము ఇచ్చి వదలలేక వదలలేక ఊరుదాటదాకా

అనుసరించాడు. దాసు వెనుదిరిగి ఇక ఉండు. అన్నా ! ఎంతదూరం వస్తావు. అని 'అదేమిటి' కళ్ళనీళ్ళేందుకు అన్నా ! కాకిచేత కబురు పెట్టావంటే రెక్కలు కట్టుకుని వచ్చి వాలతాము. అని దగ్గరకు వచ్చి ఉత్తరీయముతో పంతులు కన్నీరు ఒత్తాడు. పంతులు నారాయణదాసును గాఢంగా కౌగలించుకొని. సూరన్నా ! లోకం నిన్ను అర్థం చేసుకోలేక ఎక్కడ అవమానిస్తుందో అని నా హృదయం కదిలి పోయింది తమ్ముడా ! పదిలంగ మాటాడుతూ భద్రంగ కాలక్షేపం చేస్తూ ఉండు. నేనిచ్చిన సొమ్ముతో సంప్రదాయం చూసి చక్కని పిల్లని పెళ్ళిచేసుకుని సుఖంగా ఉండు ... అని వీడ్కోలిచ్చాడు. 'అలాగే చేస్తాను. - అని దాసు చిరు నవ్వుతో జవాబిచ్చి ముందుకి సాగాడు. అక్కడక్కడ కథలు చెప్తూ చిల్లర మల్లరగా కొంత పైకం సంపాదిస్తూ వచ్చాడు.

శ్రీకాకుళములో

కతిపయ ప్రయాణాలకు అన్నదమ్ములు శ్రీకాకుళం చేరారు. మైట్రీకుళ్యతేషన్ పరీక్షలో ఒక 'సబ్బకు' తప్పినట్టు తెలిసి నారాయణదాసు నిబ్బరంగా అన్నాడు 'పోనీ - మనం తిన్నగా చదివితే కదా ప్యాస్ అవడానికి - అని.

ఆఉత్తిలో శిరస్తాదారు గోల్కొండ వ్యాపారి ధ్రువ చరిత్ర చెప్పించి సత్కరించాడు. ఆకథ విని చాలామంది

ఆనందము పొందడములో విశేషమేమిటంటే సభలో ఉన్న ఒక గొడ్డు పిసినారి ఎసభై ఏళ్ళ పండు మునలివాడు, ఎంగిలి చెయ్యి మెతుకు పోతుందని కాకికి దులపని ఏబ్రాసి భక్తి పరవశుడై నారాయణదాసును కౌగలించుకుని ఇరవై రూపాయలు ఇచ్చాడు.

మర్నాడు ఒక శ్రీ వైష్ణవ పండితుడితో కలిసి అష్టావధానం చేశాడు. నలుగురికి తెలుగులోను, నలుగురికి సంస్కృతములోను వారు కోరిన విషయములో వారు కోరిన పద్యా లలో చెరొక పాదం చెప్పడం, చెరు ముప్పైరెండు అక్షరాల వ్యస్తాక్షరి చెప్పడం, తెలుగు ఛందస్సును గూర్చి ఇద్దరూ వేర్వేరుగా ప్రసంగించడం, వేర్వేరుగా నిషేధాక్షరి చెయ్యడం, ఘంటా గణనం, లోకాభిరామాయణం — ఇలాగు చేసిన అవధానానికి సభ్యుల మాటకేమి కాకలు తీరిన ఆపెద్ద పండితుడు నారాయణదాసు ప్రతిభను వేనోళ్ళ కొనియాడి బాల్యములో ఇంత సరసమైన కవిత చెప్పిన వ్యక్తిని ఇంత వరకు చూడలేదన్నాడు.

ఆ మర్నాడు శిరస్తాదారు అరసవల్లిలో కథ చెప్పించి నాలుగు తులాల మురిడీగొలుసులూ, నూటపదహారు రూపాయల సగదు ఇచ్చి సమ్మానించాడు... అక్కణ్ణించి కుశీలవులైన కుశలవుల్లాగా ఆ అన్నదమ్ములు కులాసగా విజయనగరం వచ్చారు. తాను గడించిన సొమ్మూ, సొమ్మలూ, వస్త్రాలూ

చేవుడి పెట్టి దగ్గర ఉంచి అన్నకూ వదినకూ సాష్టాంగ నమస్కారం చేశాడు. తరువాత అజ్ఞాడతో ఉన్న తల్లికి ఈ విషయం తెలుపగా ఆమె పరమానందం పొందింది. వదిన, మరదుల కిద్దరకూ దిష్టి తీసింది. అన్న ఆప్యాయంగా చేరదీసుకుని ఆలింగనం చేసుకున్నాడు.

మిత్రులందరూ నారాయణదాసును చూడడానికివచ్చి అచూంతం ఎత్తుకుని తమ ఆనందం వ్యక్తపరిచారు.

బంధువులు కొందరు వీడికి సంగీత సాహిత్యాలు ప్రపేదిరే ప్రాక్షనజన్మవిద్యా' అన్నట్టు వచ్చాయి. అదృష్టవంతుడని మెచ్చుకున్నారు. కొందరు ఎదుట పొగిడి గుమ్మం దాటాక అనుకున్నారట. ఇంత చిన్న వయసులో వీడికింత సమ్మానాలూ సంభావనలూ ఏమిటి ? ఇది వీడికి చివరిదశ— అని అదీ యిదీ అన్నీ తెలిసి నారాయణదాసు ఈశ్వర సంకల్పం ఎలా ఉంటే అలా జరుగుతుంది. అని ఒక్కమాట అన్నాడు.

తరువాత సీతారామయ్య నారాయణదాసు మాట ప్రకారం కట్నముగా వచ్చిన సొమ్ముతో గరికవలసలో ఇద్దరి పేరా (పేరన్నకూ సూరన్నకు) భూములు కొన్నాడు.

7. వివాహం

అప్పటికి నారాయణదాసు ఇరవై రెండు యేళ్ళవాడు. ఇక ఒక యింటివాణ్ణి చెయ్యాలని సీతారామయ్య అనుకున్నాడు. అక్కడక్కడ పిల్లలను చూడడానికి గజపతినగరం, కృష్ణారాయపురం ఇలాగు కొన్ని గ్రామాలు వెళ్ళారు. ఏ పిల్లా నచ్చలేదు. పైగా వారందరూ అలంకారం ఇంత పెట్టాలి అని నిబంధన చేశారు. అలంకారం పెట్టడమనేది మాయిష్టం. కాళ్ళుకడిగి కన్యాదానం చేసేవారి పిల్లనే చేసుకుంటాను. ఇలాటి నిబంధనలకు లొంగేదిలేదు పొమ్మన్నాడు వెళ్ళికొడుకు. అలంకారం ఉంచి అయినాసరే తన మేనల్లుడి కూతుర్ని చేసుకోవాలని తల్లి కోరిక. చేతిసొమ్ము ఖర్చుపెట్టి ఏమిటమ్మా యీ భాగోతం — అని నారాయణదాసు ఆ సంబంధాన్ని తోసివేశాడు. అలాగుండగా విజయనగరములో రాజుగారి సంస్కృత నాటక సమాజం మేనేజరు తన అన్న కూతుర్ని పెంచుకుని కాళ్ళు కడిగి కన్యాదానం చేస్తానని పిల్లని చూచుకుని రమ్మని రామభద్రపురములో ఉన్నాడు మాఅన్న అని గట్టిగా నచ్చ చెప్పాడు వెళ్ళి పిల్లని చూసుకుని వచ్చారు పేరన్నా, తల్లీ, తానున్ను. సంసారికి చక్కదనం ఏమిటి బాగానే ఉందన్నాడు తాను. వారింటిపేరు వడ్లమాని వారు. పెండ్లి పెద్ద పేరు అన్నప్ప. పెండ్లి కూతురి పేరు లక్ష్మీనరసమ్మ.

నాటక సమాజం మేనేజరు పిల్లని పెంచుకుని ఉభయ
మంగళ సూత్రాలూ తానే చేయించి క్షీరాబ్ధి పట్టుచావు
ఇచ్చి కాళ్ళు కడిగి కన్యాదానం చేశాడు. వధువుకి మూడు
తులాల బంగారుసరిగె పెట్టాడు నారాయణదాసు. ఇరువంకలా
బంధుమిత్రులు సమృద్ధిగా వచ్చారు. మేనేజరు అయిదు
రోజులూ తగిన పిండివంటలతో సర్వసమ్మోదకరంగా
వివాహ మహోత్సవం జరిపించాడు. పెండ్లికూతురు వయస్సు
చెప్పాలికదా-తొమ్మిదేళ్ళు ..... మ్రొక్కవచ్చిన కొడు
కునూ కోడలిని చెరొక చేతితో దగ్గరకు తీసుకుని ఆప్య
యంగా దీవించింది నరసమ్మ. అన్నలూ, వదినలూ, పొందిన
ఆనందానికి అంచులులేవు.

ఒరే ? ఇక బుద్ధిగా నడుచుకుంటూ శ్రద్ధగా చదువు
కుంటూ వృద్ధిలోకి రా! - అన్నారు బుద్ధిమంతులైన
మిత్రులు.

ఓరే ! మమ్మల్ని మరిచిపోకు - అన్నారు షోశంగి
స్నేహితులు.

ఇలాగు ముచ్చటగ, హెచ్చరికగా నారాయణదాసు
ఒకయింటివాడయ్యాడు.

8. చదువు - సమ్మానం

అన్న బలవంతం మీద మెట్రీక్యులేషన్ పరీక్షకు పైవేటుగా చదివి పరీక్షకి విశాఖ పట్టణం వెళ్ళాడు. అక్కడ పరీక్షలయ్యాక రెండు నెలలు ఉండి పది పన్నెండు కథలు చెప్పి సొమ్ము సంపాదించాడేగాని అది చిల్లరమల్లరగ ఖర్చుపెట్టి పరీక్షా ఫలితాలు తెలిసి ఉత్తీర్ణుడయినట్టు వార్త నంది సంతోషంగ విజయనగరం వచ్చాడు.

పరీక్షలో నెగ్గినందుకు మొక్కుబడిగా ఆంజనేయ స్వామి కోవెల దగ్గర హరికథాగానం చేశాడు.

ఇక చదువుఅక్కరలేదను కొన్నాడు గాని అన్న ఒప్పు కోలేదు. కాఫేజిలో ఎఫ్. ఏ. చదవడానికి ప్రవేశించాడు.

నారాయణదాసు సమాచారం తెలిసి దివాన్ సాహెబు గారు రాత్రివేళయింటికి రప్పించి మూడేసిగంటలు చొప్పున మూణ్ణాళ్ళు విని ఆనందం పట్టలేక చేతికర్రతో దాసుపొట్ట మీద పొడిచి 'దాసూ! నీపొట్ట చదువుల బుట్టలాగుందే... నీకేమి కావాలో కోరుకో! అన్నారు.

మా మూడోఅన్నకి నాటకపుజీతం స్థిరంచేయించండి. నాకు చదువుకి ఫ్రీ స్కాలర్ షిప్పు ఇప్పించండి-అని నారాయణదాసు కోరాడు. మీ అన్న జీతం అలాగేచేస్తాను. నీ స్కాలర్ షిప్పు సమాచారం నామాటగా ప్రిన్సిపాల్ చంద్రశేఖరశాస్త్రిగారితో చెప్పి అని అన్నారు దివాన్.

మర్నాడు క్లాసులో స్కాలర్ పిప్ప సమాచారం ప్రిన్సిపాలుతో చెప్పగా 'నీకెందుకు చదువు. ఆటా పాటా వేషం భాషా ఉన్నవాడివి. సంపాదించుకో. పో. నీమాట నన్నాడు ప్రిన్సిపాల్. ఆసాయంకాలం నారాయణదాసు దివాన్జీనిచూసి ప్రిన్సిపాల్ మాట చెప్పగా వినినవ్వి యీ ఉంగరం ఆనవాలుగా రేపు చూపించు - అని తన 'ప్రేలి' ఉంగరం ఇచ్చారు ఆయన.

ఆ ఉంగరం చూసి ఇంకేమంటాడు ప్రిన్సిపాల్. గట్టి వాడవే. దివాన్ సా షాబ్ చేతి ఉంగరం కొట్టానేవే - అని నవ్వి ఉచిత విద్యావేతనం ఏర్పాటు చేశాడు.

ఏమి లాభం! అటెండెన్స్ కోసం వెళ్ళడమే. ఒక్క ప్రిన్సిపాల్ క్లాసుకి మాత్రం తప్పక వెళ్ళుతూ మిగతా క్లాసులుకు మొగం చూపించి, ఉంటే పది పదునైదు నిమిషాలు ఉండడం, ఏదో మిష మీద బయటికి వెళ్ళిపోవడం ఇలా సాగుతూంది. చదువు .....

అవి శీతకాలపు సెలవులు, ఒకనాడు ఉదయం దివాన్జీ ఇంటిముందునుంచి వెళ్ళుతూన్న నారాయణదాసును చూసి లోపలినుంచి గబాగబా దివానుగారు బయటికివచ్చి 'మిష్టర్ దాస్-ఇలారావయ్యా! ఎక్కడికలాగు కూనిరాగాలుతీస్తూ జోరుగా వెళ్తున్నావు. అని అనగా నారాయణదాసు నమస్కరించి దగ్గరకు వచ్చి ఏమిటి సెలవు? అని అడిగాడు చూడు

ఈ సెలవులలో వృధాగా తరిగేకన్న ఒక సిఫార్సిస్తాను పితా పురం రాజాగారిని దర్శించి నీకథ వినిపించి నాలుగుడబ్బలు తెచ్చుకో. అని లోపలికిపోయి ఒక జాబు వ్రాసి దానిని మడతపెట్టి అంటించి తెచ్చి దివాన్‌జి నారాయణదాసుకి ఇచ్చారు. 'వెళ్ళివస్తాను అన్నాడు దాసు.' దివాన్‌జీ ఆ - మంచిదిగాని చూడు పెద్దజుట్టు ఉన్న వాళ్ళని పట్టుకుని ఆజుట్టు కత్తిరించడం ఆరాజా గారికి ఒకవేడుక. నువ్వు దట్టంగా పెంచావు. నీకొప్పు జాగ్రత్త ... అని చిరునవ్వుతో హెచ్చరిస్తూ అన్నారాయన. 'అలాగే జరిగితే అదినాకు గొప్పసమ్మానముగ భావిస్తాను. అంతటి ప్రభువు ఒక బీదబాపడికి మంగలి పనిచెయ్యడం కన్న మిన్నగా చెప్పవలసేది ఏముంటుంది ? అయినా జాగ్రత్తగా ఉంటా - అని నారాయణదాసు జవాబిచ్చి ఆమధ్యాహ్నం మే పేరన్నతో బయలుదేరాడు. విశాఖ పట్నం మీదుగా పయనం...

కసింకోట, నక్కపిల్లి, అన్నవరం సత్రాలలో బస చేస్తూ పితాపురం చేరారన్నదమ్ములు. సరాసరి దివానుగారిని చూసి దాసు సిఫార్సుజాబు ఇచ్చాడు. అది చదువుకుని ఆయన దాసును వింతగాచూసి తగిన బసయిచ్చి ఆరాత్రి మాధవ స్వామిగుడిలో కథ చెప్పించాడు. తెల్లవారేదాకా దాసుకథ వినిపించాడు. పేరన్న పాట తేనె తేటలాగు ఉన్నాదని నారాయణదాసు పాటా ఆటా కేవలం గాంధర్వమే అని

దివానుతో సహా శ్రోతలందరూ బహుధా ప్రశంసించి యశో
చితంగా సత్కరించారు.

కోటలో పాగా

ఆ మధ్యాహ్నం సమయంచూసి దివాన్ జీ రాజుగారికి
మనవిచేసి ఆయన అనుమతిపై నారాయణదాసునూ
పేరన్ననూ సముఖానకు రప్పించారు. రాజుగారు దాసును
చూసి చిరునవ్వు నవ్వి నారాయణదాసుగారూ ! మీరు
అపర ప్రహ్లాదులట ! ఏదీ మీ హరికథ వినిపించండి — అని
అనడమే తడవును మారు మాడుగంటలనేపు హరికథా గానం
చేశాడు. రాజు పరమానందభరితుడై ఆరాత్రి మరొక కథవిని
రేపు ఉదయం దయచేయండి అని అన్నాడు.

మర్నాడు ఉదయం అన్నదమ్ములిద్దరూ ముద్దుగ
ముస్తాబై రాజ సముఖానకు వెళ్ళి వేదపనసతో ప్రభువును
దీవించారు. ఆ వేదస్వరమాధుర్యానికి ప్రభువు ఆనందా
శ్చర్య పరవశుడై ఓ ! మీరు వేద విద్వాంసులు కూడనా ?
అని అనగా ప్రభూ ! మాది తరాతరాలుగా వేదవంశం.
సంగీతసాహిత్యాలు మాపుట్టు తోడవులు, అని దాసు గంభీ
రంగా బదులు పలికాడు, ... ఆమాటవిని రాజు కైజారేదిరా!

అని బిగ్గరగ అన్నాడు. పేరన్న బెదురుతూ చూశాడుదాసుని. నారాయణదాసు బెదరలేదుగాని వింతగా ఇటూ అటూ చూశాడు. అక్కడ మరెవ్వరూ లేరు. ఊఁ కానీ ఏమి కానున్నదో అది అవుతుంది అని అనుకున్నాడు.

అంతలో ఒక వ్యక్తి పశ్చిముతో నూటపదారు రూపాయలూ, రెండుపంచలచావులూ, రెండు పాగాలూ, ఒకకి తీతెచ్చి రాజుదగ్గర ఉన్నబల్లపై ఉంచాడు. రాజు ఆపశ్చిమును కత్తిమీరించి మమ్మారు తిప్పి దాసుకి అందించి అలాగే మిగతా వస్తువులున్నూ ఇచ్చాడు.

నారాయణదాసు గారూ ! మీ సంగీత సాహిత్యాలు జగన్నోహనాలు. వాటికి ఇది చంద్రుడికి నూలుపోగు ఇచ్చి నట్టు చాలా అల్పమైన కట్నం. మా ఆర్థిక పరిస్థితి ప్రస్తుతం బాగాలేదు. ఇదిమీకు మేము ఉన్నంతవరకూ వార్షికంగా అందుతూ ఉంటుంది. ఇలా సంతోషించండి, 'ఆసంతుష్టో ద్విజోనష్టః' - అని అన్నాడు ప్రభువు చిరునవ్వుతో. నారాయణదాసు సామాన్యుడా ? కసింత దూరంగా ఒకస్థాండుకి తగిల్చి ఉన్న అమూల్యమైన అంగీమాస్తా ప్రభూ ! 'సంతుష్టా ఇవ పార్థివః' - అని అన్నాడు చిరునవ్వుతో. ప్రభువు సరసుడు. ఆచూపు గ్రహించి లేచి ఆ అంగీతీసి 'ఔనాను. గవర్నరు దర్శనానికి వెళ్ళే ఉద్దేశముతో దీనిని కుట్టించాము. ఇప్పుడే తయారై వచ్చింది. దీనిని తొడగడానికి మీరుతగిన

వారు — అని దానిని దాసుకి అందించి స్వయంగా తొడిగాడు. తరువాత ప్రభువువద్ద శెలవు తీసుకుని దివానుగారిని కలుసుకుని వారితో చెప్పి కొన్ని మజలీలు చేసి అన్నదమ్ములు విజయనగరం వచ్చారు. అశనిపాతంవంటి దారుణవార్త జయంతి కామేశం పంతులు దివంగతుడయ్యాడని. ఒకనాడంతా దాసు మాటామంతి లేక కూలబడిపోయాడు. విశ్రాంతి తీసుకుని మర్నాడు కట్న కానుకలతో దివాన్జీని దర్శించి నారాయణదాసు పితాపురంలో జరిగినదంతా చెప్పాడు. ఆయన సంతోషించి మీజుత్తుకూడా కాపాడుకుని వచ్చారే! అది ఆశ్చర్యకరం — కోటలో పాగావేశారే. అని — దాసు గారూ! ఎందుకు వచ్చిన చదువు! మధ్యాహ్నం రండి. కలెక్టరుతో చెప్పి ఏభై రూపాయల జీతంమీద ఒక ఉద్యోగం ఇప్పిస్తాను — అని అన్నాడు. సరే — అని దాసు ఇంటికి వెళ్ళాడు.

దైవ దుర్విపాకం! — ఆసాయంకాలం మూడుగంటలకు ఆకస్మికంగా దివాన్జీ పరమపదించారనే దుర్వార్త విని దాసు ఎంతో చింతించాడు.

ఆ మర్నాడు కాలేజీ ప్రిన్సిపాలు చంద్రశేఖరశాస్త్రి గారు మరణించారన్న విషయవార్త విని నారాయణదాసు అంత ధీరహృదయుడున్నా గడియనేపు నిశ్చేష్టుడై నోట మాటా కంటి చూపు లేకుండ ఉండిపోయాడు.

రెండుజాముల మండుటెండలో విద్యార్థులూ, ఉపా
ధ్యాయులే కాక పలువురు చిన్న పెద్దా తండోపతండాలుగ
శాస్త్రీగారి మృతదేహాన్ని దర్శించడానికి వెళ్ళుచున్నారు.
వారితో కలిసి నారాయణదాసుకూడా వెళ్ళి కన్నీటితో
ప్రదక్షిణం చేసి

‘స్మిత పూర్వాస్య సరోజ మున్నత భుజా
శిష్టంబు నాజాను లం
బిత బాహుద్వయ మబ్జ నిర్మల శిరో
వేష్టంబు సత్యామృతాం
చిత వాక్పూర మఖండ వక్ష మరుణ
స్థితంబు శిష్యాశ్రి బ్రో
వుత మంచున్గురు చంద్రశేఖర మహా
మార్తి బ్రశంసించెదన్’—

అని ఆశువుగా పద్యం చెప్పి శ్రద్ధాంజలి సమర్పించాడు.

చంద్రశేఖరశాస్త్రీగారు చంద్రశేఖర సాన్నిధ్యానికి
వెళ్ళిన తరువాత కిళాంబి రామానుజాచారిగారు కాలేజీ
ప్రిన్సిపాలు అయ్యారు. ఆయన మంచివాడేగాని దాసు పోకడ
ఆతనికి గిట్టలేదు. ఆటపాటలతో కాలక్షేపంచేసే నెత్రివాడవు
నీకు చదువెందుకు. ఉచిత విద్యావేతనం సీకీనెల నుంచితేదు.
పో — అన్నాడా పుణ్యాత్ముడు. సంగీత సాహిత్యాన్ని సమ్మే

శనత్తో హరికథలు వినిపించడం ఆ పెద్ద మనిషికి వెర్రీ తన ముగా కనిపించింది. సరే — నా అటెండెన్స్ సర్టిఫికెట్టు ఇప్పించండి. వేరొకచోట చదువుకుంటానని సర్టిఫికెట్టు తీసుకుని విశాఖపట్నం వెళ్ళి హిందూకాలేజి ప్రిన్సిపాల్‌కి తన సంగతి చెప్పి అటెండెన్స్ సర్టిఫికెట్టు ఇచ్చాడు దాసు.

మంచిది. మాయింట నీకు భోజనం ఏర్పాటు చేస్తున్నాను. కాలేజీలో ఉచితంగా చదువుకుంటూ ఉండు. ఇలారా ఒకమాట — అని అతడు దగ్గరగా రమ్మని సంజ్ఞచేసి నాకు ఒక వెలయాలు ఉంది. దానికి పాట చెప్తూ ఉండు. — అని మెల్లగా అన్నాడా ప్రిన్సిపాల్. ‘ఓ — దానికేమి అలాగే... అన్నాడు దాసు. బస, భోజనం, చదువు అన్నీ ఫ్రీ...

ప్రిన్సిపాల్ గారి ఉంపుడు కత్తెకి పాట మప్పడం ప్రధానంగా, చదువు పాక్షికంగా జరుగుతూంది.

ఆ కాలములో వేపా రామేశం, మొసలికంటి వెంకట రమణయ్య, తెన్నేటి సూర్యనారాయణ, పోలిశెట్టి అప్పారావు మొదలైనవారు దాసు ఉపాధ్యాయులు.

బయ్య సరసింహశర్మ, దైవసహాయం, కూర్మాచారి మొదలైనవారు ఉపాధ్యాయులు.

ప్రిన్సిపాల్ గారి పేరు డబ్ల్యు. రామయ్య...

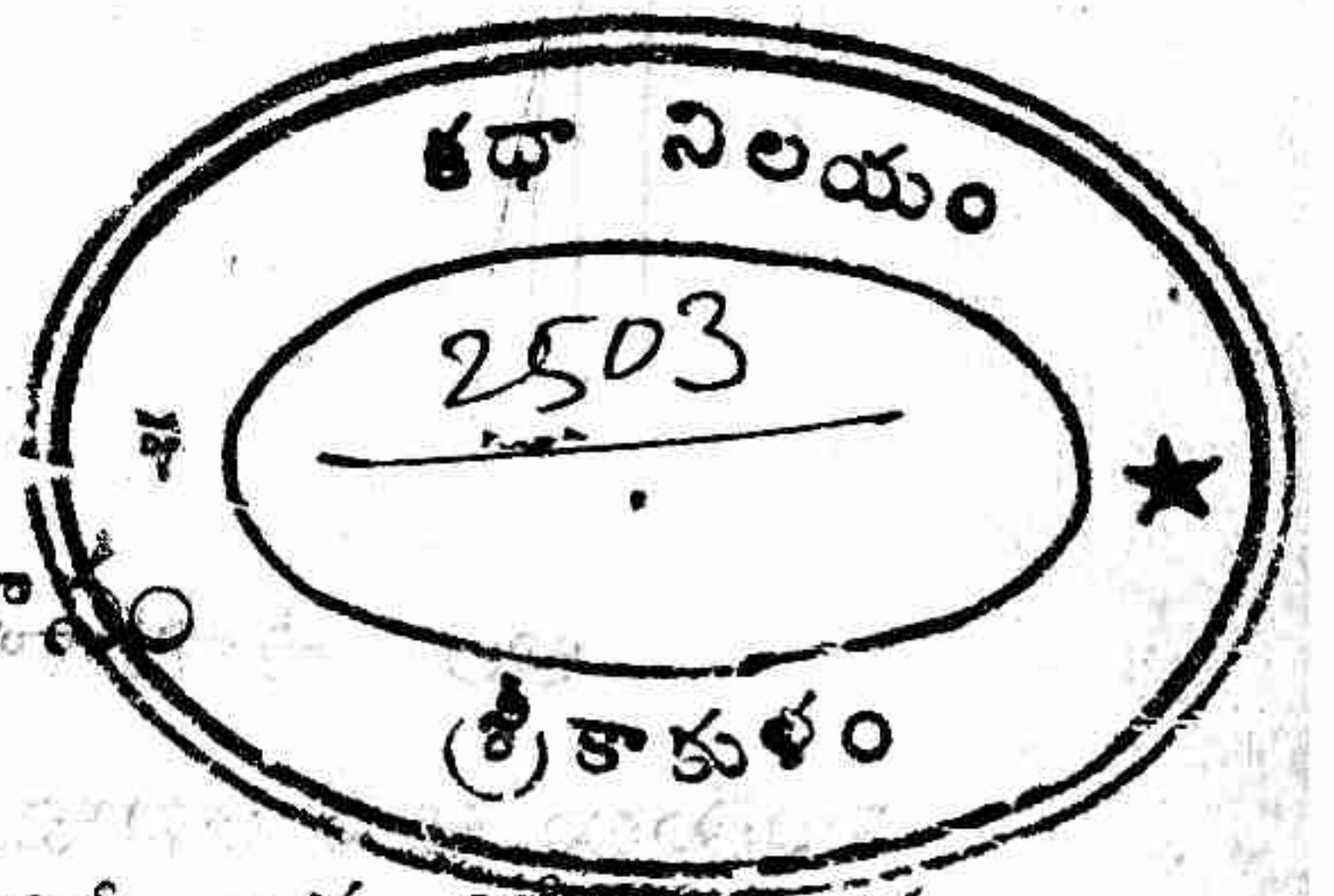

భోజనం చేసి ప్రిన్సిపాల్ తో కాలేజీకి వెళ్ళడం, సాయంకాలం అతనితోనే తిరిగివచ్చి ఆ వెలయాలి యింట పాట చెప్పడం. ఇదే తనపని...

ఆ సంవత్సరం విశాఖపట్నములో ముప్పై, నలభై కథలు చెప్పి బహుజన ప్రశంసలందుకున్నాడు.

కాలం గిర్రున తిరిగింది. పరీక్షలు వచ్చాయి. ఆరు సబ్బళ్లు వ్రాయాలి. వ్రాశాడు అప్పుడప్పుడు విన్నది జ్ఞాపకం తెచ్చుకుని. అయిదు సబ్బళ్లు ప్యాసయి లెక్కలలో పేలి పోయింది. విచారించాడు. కొంతకు కొంత సర్దుకున్నాడు. విజయనగరం వచ్చాడు. అంతలో భార్య కాపురానికి రావడంవల్ల కార్యం జరుపుకుని పరీక్షకు ప్రైవేటుగా కట్టి ప్యాసయే సంకల్పముతో భార్యను రామభద్రపురములో పుట్టింట ఉంచి తిరిగి విజయనగరం వచ్చాడు. రెణెలు మాత్రం పరీక్షకు చదివి పేపర్లు వ్రాయడానికి విశాఖపట్నం వెళ్ళాడు. బస ప్రిన్సిపాల్ గారి యింటనే అని వేరే చెప్ప నక్కరలేదు. పరీక్షలు వ్రాసి హరికథలు చెప్పడం ఆరంభించాడు. అంతలో ప్రిన్సిపాల్ గారు ఉద్యోగమునుంచి విశ్రాంతిపొంది మద్రాసుకి వెళ్ళుతూ దాసుకి ఆదర చిహ్నముగా కొంత ధనం పారితోషికముగా ఇచ్చి 'జ్ఞాపకం ఉంచు కోదాసూ! మద్రాసు వస్తే మాయింటనే బస చెయ్యి - అని తమ ట్రడన్ ఇచ్చి వెళ్ళిపోయారు.

9. విచిత్రాష్టావధానం

ఆ మర్నాడు విశాఖపట్నములో ఒక గోల్కొండ వ్యాపారి తనయింట హరికథ చేయించి దాసుకి ఇరవై రూపాయలిచ్చి అల్లిపురములో ఉన్న ఒక పండుముసలి జమీందారునింటికి తీసుకొనివెళ్ళి అవధానం చేయించాడు.

గ్రీకుభాషలో ఏభై మాటల వ్యస్తాక్షరి, కోరిన రాగాలతో పుస్తకం గిరగిర త్రిప్పతూ పద్యాలు చదువుతూ అర్థం చెప్పడం, ఆల్జిబ్రాలో లెక్క అడిగిన వెంటనే సరిగా చెప్పడం, ఇద్దరికి తెలుగు, ఇద్దరికి సంస్కృతం కవిత్వం చెప్పడం, నిషేధాక్షరి, ఘంటాగణనం, ఒక్కొక్క పాదం చొప్పున ఒక మారు చదివిన శ్లోకం వెంటనే చదవడం, ఛందోభాషణం—ఆ అవధానములో చేసిన పనులు. అవన్నీ అవలీలగ చెయ్యడం చూసి ఆసభలోవున్న ఒక దిమిలి ద్రావిడ పండితుడు తప్పించాలి అనే దుస్సంకల్పముతో ఒక కంకోష్ఠ పద్యం అతివేగంగా చదివి దానిని చదవవలసిందిగా కోరాడు. నారాయణదాసు దానిని అక్షరం తప్పకుండా వెంటనే చదవగా ఆ పండితుడు వెకిలి నవ్వు నవ్వి ‘నువ్వు సామాన్యుడవు కావు’—అని సత్సంకల్పముతో పొగిడాడు. దాసు ప్రతిభకు మురిసి ముచ్చటపడి ఆ జమీందారు నూటపదారు రూపాయలిచ్చి తన జీవితములో ఏటా ఈ మొత్తం ఇస్తూ ఉంటానని వాగ్దానం చేశాడు.

అలా ఉండగా ఆపట్నములో సోమంచి భీమశంకరం పంతులు అనే ఆసామి ఏలూరు పురవాసి నారాయణదాసును తన బావగారింటికి వచ్చి చూడడం, హరికథ వినడం తటస్థించింది. అతడు రాజమహేంద్రవరములోనూ ఏలూరులోనూ మంచి ప్రాక్టీసు ఉన్న నకీలు. నాతో రాజమహేంద్రవరం, ఏలూరు రా. నీపేరు బాగా నలుగురికీ వినికిడి అవుతుంది - అని ప్రోత్సహించి తనతో నారాయణదాసును తీసుకుని మున్ముందు రాజమహేంద్రవరం వెళ్ళాడు. ఆ పట్నములో పేరు పెంపులుగల పెద్దవాడు, కవిత్వమందు అభిరుచి గలవాడు మాటకారి, వకీళ్ళలో మేటి న్యాయపతి సుబ్బారావు పంతులు. భీమశంకరం అతనికి పరిచయం చేశాడు. పంతులు ఆరాత్రు తనయింట భారతములోని ఉత్తరగోగ్రహణం చదివించాడు. అది విని పంతులు పరమానందం పొంది తనయింటనే భోజనవసతులు ఏర్పాటు చేశాడు.

మర్నాడు ఒకచోట సభచేయించి దాసుచేత అవధానం చేయించాడు. పేరు పెంపులుగల కవులు, పండితులు ఆసభకు వచ్చారు. వారిలో విచిత్ర వివాహ కర్త ఒకడు. అతనికి గొప్పపండితుడని, కవీశ్వరుడని ఒక తెగవారు చప్పట్లతాళాలు వేస్తూ ఉంటారు. ఆ అవధాన సమయములో అతడు

‘న ఖలు న ఖలు బాణః

సన్నిపాతోయ మస్మిన్’— అనే శాకుంతల
నాటకంలోని శ్లోకం చదివి తెలుగు పద్యం చెప్పమన్నాడు.
అవధానాంతమందు ఆపద్యం చదవమన్నాడు. వెంటనే
నారాయణదాసు

‘వలదు వలదయ్య ! యీయిట్టి తలిరుమేన

నమ్మునేయుట పూవుల నగ్గియిడుట;

లేడి పిల్లల నిలుకడలేని బ్రతుకు

లకట ! యెచ్చట నీవాడి అలుగులెచట’— అని

చదివి ‘మీరు తెనిగించారట యీ నాటకం. ఈశ్లోకానికి
మీరు ఏమి వ్రాశారో చెప్పండి అని దాసు అనగా ఆయన
రెండు పద్యాలు చదివాడట ! దాసు నవ్వి ఒక శ్లోకానికి
రెండు పద్యా లెండుకండీ ... మీపదసౌష్ఠ్యం కూడా బీర
కాయ పీచులాగుంది — అని అన్నాడు. ‘దానిని పాఠ్యముగా
పెట్టించడానికి తొందరపడి తెనుగు చెయ్యవలసి వచ్చిందని
ఆకలి నర్దుకొనబోగా ‘ఏమంతతొందర ? ఇదేమి తద్దినమా
ఆకాలములోనే సరిపెట్టడానికి. అయినా తెనిగింపు అంటే
అచ్చ తెలుగులోనే ఉండాలి. మీప్రయత్నం శుద్ధాంధ్రం
కాదు. సంకరం — నాపద్యం చిత్తగించారా ? ... అసి
కాస్త హేళనగానే అన్నాడు దాసు. ప్రక్కనున్న ఒక
ముసలి కవి దాసుని ప్రశంసించాడు. ఆ విచిత్ర వివాహకర్త

మాత్రం కొంతకాలం వరకు నారాయణదాసు పేరెత్తితే గుర్రుమనేవాడు. సభ్యులు ఏఅల్పసంఖ్యాకులో తప్ప చాలా మంది దాసు సంగీత సాహిత్యశక్తులను అసమానములని ప్రశంసించారు. పంతులుగారితో సహా అందరూ కలిసి ఘనంగా సత్కరించారు.

అలాగు రాజమహేంద్రవరములో అవధానాలూ, హరికథలూ, పురాణపఠనం చేస్తూ కొన్నాళ్ళు ఉన్నాడు. అంతలో కోర్టుపనిమీద సుబ్బారావు పంతులూ, భీమశంకరం అమలాపురం ప్రయాణమై నారాయణదాసును వెంటపెట్టుకుని వెళ్లారు. నారాయణదాసు అక్కడ హరికథ వినిపింపగా శ్రోతలు మహానందభరితులై సముచితంగా సమ్మానించారు. సుబ్బారావు పంతులు కోర్టుపని ముగించుకుని నారాయణదాసుకి కొంత సొమ్మిచ్చి దాసూ! తిరుగు ప్రయాణములో రాజమహేంద్రవరములో దిగి మాయంట మూడు నాలుగు రోజులుండి నీపాట వినిపించి మరీ వెళ్ళాలి సుమా! మరిచిపోయావు — అని హెచ్చరికగా అన్నాడు. ఆమాటకు నారాయణదాసు ఎంతమాట! విద్యారంగమైన రాజమహేంద్రవరములో నావిజయపతాకను ఎత్తించిన పెద్దలు మీరు. మిమ్మల్ని యీజన్మలో మరువగలనా? తప్పక వస్తాను అని సనినయంగా అనగా పంతులు కౌగలించుకుని వెళ్ళాడు.

తరువాత భీమశంకరముతో కలిసి ఏలూరు వెళ్లాడు. భీమశంకరం అందగాడు, సరసుడు, పేరుపొందిన న్యాయవాది. నడివయసున ఉన్న నాగరకుడు. భార్య పోయి వెలయాలి సంపర్కానికి మనసిచ్చి మరి పెండ్లిచేసుకోనని యీ ఆడుబిడ్డ చాలును. అది పెరిగి పెద్దదయ్యాక మంచి పిల్లవాణ్ణి చూసి పెళ్ళి చేస్తే వాళ్ళకి కలిగే పిల్లవాడే నా ఆస్తికి వారసుడు అవుతాడు — అని తల్లితో బాహుటంగా చెప్పాడు. అతణ్ణి ఎలాగైనా నచ్చచెప్పి దారికి తెచ్చి పెండ్లిచేసుకునేట్టు చెయ్యవలసిందని శంకరంపంతులు తల్లి నారాయణదాసుకి పలుసార్లు చెప్పింది. దాసు ఎంతో ప్రయత్నించి వెలయాండ్రపోతు వినపు విత్తు — బుద్ధిమంతుడైన సంసారికి తగదని పంతులుకి పలువిధాల హితవు చెప్పాడు. కాని భీమశంకరం దారికి రాలేదు.

ఆ కాలములో ఏలూరు కవులకూ గాయకులకూ పండితులకూ కోటా పేటా అనే చెప్పాలి. సమయం వచ్చినపుడల్లా నారాయణదాసు వాళ్ళతో డీడిక్కులు కొట్టి తలలు బొడిపెలు కట్టిస్తున్నాడు.

మా పుంజు మానవాతీత శక్తులు కలది. మీరు తలపడడం, కళ్లు పేలవెయ్యడం ఎందుకయ్యా! అని భీమశంకరం పంతులు జిత్తులైన కవిగాయకాదులను ముచ్చటగ ముదలకిస్తూ ఉండేవాడు. అలా ఉండగా ఎఫ్. ఏ. పరీక్ష మళ్ళీ లెక్క

లలో గంట వాయించిందని తెలిసింది. ఇక చదువుకి స్వస్తి అన్నాడు దాసు. దొరికిన సంస్కృత పుస్తకం, తెలుగు పాత్రం సవిమర్శగ ఆమూలాగ్రం చదివి వదులుతున్నాడు.

ఒకనాడు శంకరం పంతులు దాసునుచూసి బందరు వెళ్ళి వద్దాము పద. అక్కడ కవులూ గాయకులూ దిట్టంగా ఉన్నారు. అలాగే అన్నీ తెలిసిన విద్వాంసులున్నా - అక్కడ నెగ్గావంటే ఇక నిన్ను తేరి మా సేవాడే లోకములో ఉండడు. నెగ్గుతావులే. నువ్వు మానవరూపములో ఉన్న దివ్యుడవు. అని ప్రోత్సహించాడు. సరే అంటే సరే అను అనుకున్నారు. కొన్ని ప్రయాణాలు సాగించి బందరు చేరారు. బందరులో పంతులు అన్నదమ్ము లున్నారుకనుక భోజనభాజ నాదులకు వెదకనక్కరలేక పోయింది.

10. విజయధ్వజం

బందరు చేరకముందు విజయనగరములో అభ్యాసం కూసువిద్యగా మరిగినభంగు లేహ్యం బందరు వెళ్లాక మరింత ముదిరాయి. ఆధోరణి సహజసిద్ధమైన నిర్లక్ష్యధోరణిని మరింత వృద్ధిచేసింది.

ఒకనాడు దాసు బసచేసిన యజమాని యింట ఒక పాట కచ్చేరీ జరుగుతుంది. గాయకులు, ఫిడేలు వాద్య గాండ్లు, మద్దెలగాడు, లయకాండ్లు—యిలా మొత్తం అరవై మంది, వినడానికికూడా చాలామంది వచ్చి కూర్చున్నారు. నారాయణదాసు చక్కగా ముస్తాబై మస్తుగ చిన్నగురుణి (చిలుం) నేవించి హుషారుగా ఈలవేస్తూ, కూనిరాగంతీస్తూ సభకి వెళ్లాడు. దాసును చూసి అయ్యా! పాడగలిగితే మీరూ పల్లవి పాడండి — అని సభ చేయించిన యజమాని అన్నాడు. దాసు చిరునవ్వు నవ్వి అప్పటికి నాల్గవ కాలాన ఆరక్షరాలు జాగాచేసి పాడుతున్న పల్లవిని అయిదో కాలం విలంబముగా మార్చి ఒక్క క్షణం జాగుచేసి మూడవపుత్తులు పాడాడు. ఫిడేలు వాయిం చేవాల్సూ మద్దెలగాడు, లయ కాండ్లూ, మిగతా గాయకులూ లయకణీశం కాచుకోలేదు సరేకదా జాగాకూడా తెలుసుకోలేక తడబడుతున్నారు. వాళ్ళ అవస్థకి జాలిపడినట్టు నటించి నారాయణదాసు ఏమయ్యా! సంవత్సరానికి ఒకడున్నాడు. ఏఒక్కడూ మీలో జాగాకి రాలేకపోవడం ఆశ్చర్యంగా ఉందే! అని ముక్తాయించి జాగా చూపగా వాళ్ళు పాడడానికి ప్రయత్నించారేగాని కృతార్థులు కాలేకపోయారు. మద్దెలగాడు ఒక్కమూరేనా ముక్తాయించలేక పోయాడు. సభ్యులు సెబాస్! ఇంత లయ విద్వాంసుణ్ణి యింతవరకు చూడలేదని మెచ్చుకున్నారు. కాని ఆ సంగీత విద్వాంసులూ, వాళ్ళని

అభిమానించేవాళ్ళూ మాత్రం మచ్చరించి సమయం చూసి
 అవమానించడానికి కూహకం పన్నారు. నారాయణదాసు
 చూడడానికి చిన్నవాడై నా మింగడానికి మిడిగ్రుడ్డు. కొరక
 రాని కొయ్య. వాళ్ళకి లొంగుతాడా? మొత్తం మీద సభ
 రసాభాసుగా ముగిసింది. తరువాత తాను ఒక్కడున్నా పది
 పన్నెండు సభలు చేసి రాగ తాన పల్లవులు పాడి సభ్యులు
 మన్ననలకు పాత్రుడైనాడు, దానితో బందరు రెండు పాప
 లయింది. బ్రాహ్మణులూ, బజారువర్తకులూ, కాలేజీవారూ
 నారాయణదాసువంక భోగంవారూ, చిల్లరమల్లరవాళ్ళూ
 ఎదురు కక్షి. ఒక్క జంగం ఫిడేలు వాద్యగాడు మాత్రం
 దాసు కథలకు వాయిస్తూ ఉండేవాడు. భోగం వారెవ్వరూ
 దేనికి రామని కట్టుకట్టారు. అప్పుడు కోవెల పూజార్లు అన్న
 దమ్ము లందరున్నా, వాళ్ళ స్నేహితులు కొందరుమాత్రం
 దాసు కథలకి వెనకహాంగు చేస్తూ మద్దెల వాయిద్యానికి
 వచ్చేవారు.

ఇలాగు ఉండగా పంతులుగారి మేడమీద ఉక్కట్టు
 పద్ధతిమీద ఒకనాడు అష్టావధానం చేశాడు.

రెండు పాదాలతో రెండు తాళాలు, రెండు చేతు
 లతో రెండు తాళాలు వేస్తూ పల్లవి పాడుతూ కోరినజాగాకు
 కోరిన ముక్తాయిలు వేస్తూ ఉండడం, చిక్కు లెక్క అడిగిన
 వెంటనే నోట చెప్పడం, నలుగురికి సంస్కృతం, నలుగురికి

తెలుగు కోరిన వృత్తాలు చెప్పడం, వ్యస్తాక్షరి, న్యస్తాక్షరి, ఇంగ్లీషున ఉపన్యసించడం, పుష్పఘంటాగణనం, ఛందః ప్రసంగం — ఆ అవధాన విషయాలు. ఇది సామాన్య మానవుడు చేసి నిర్దుష్టంగా బయటపడడం సాధ్యమేనా? ప్రాచీన కాలములో ఎవరై నా ఇలాగు చేసినట్టు ఏదేశ చరిత్రలో నైనా ఉందా? ఇటుపై ఎవ్వడైనా చెయ్యగలడా? అని సభ్యులందరూ వేనోళ్ళ ప్రశంసించారు. కర్చులుపోను (అచ్చు కర్చులు వగైరా) నూటఎనిమిది రూపాయలు లభించాయి.

మర్నాడు ఆ ఊర వెలువడుతున్న 'బుధవిధేయుని' అనే వార్తాపత్రికలో దాసు చేసిన అష్టావధానం ఒక చిన్న పనుల గుంపు అని ప్రకటించింది. సాహిత్యజ్ఞుడు మాత్రమయినందువల్ల ఆ ప్రకటన కర్త ఆలాగు వ్రాయడం క్షంతవ్యమే అని నారాయణదాసు 'కలుష హరిణి'—అనే పత్రికలో ప్రకటించగా ఆరెండు పత్రికలలో కొంతకాలం వాదోపవాదాలు నడిచాయి. చివరకు బుధవిధేయుని వాయికట్టి పోయింది.

పాటలో పోటీ

తరువాత ప్రతికక్షులందరూ కలిసి ఒక సభచేసి శక్తి ఉంటే సభకు వచ్చి పాడవలసిందని ఒక కరపత్రం అచ్చువేసి నారాయణదాసుకి అందజేశారు. ఆసభ రాత్రి 9 గంటల

కొక ప్రతికక్షి మేడమీద. ఆపత్రం వచ్చిన సమయానికి నారాయణదాసు ఒక మునసబు యింట హరికథ వినికొడి చేస్తున్నాడు. అది చూసి అతడు నువ్వు ఒంటరివి. దూర దేశంనుంచి వచ్చావు. నిన్ను ఎలాగైనా అవమానించాలని వాళ్ళీ పన్నాగం పన్నారు. కనుక నువ్వు వెళ్ళడం నాకిష్టం కాదు. అని దాసుని వెళ్ళనీలేదు. సుమారు పదిగంటలవేళ. కథ అయిపోయిన కొంతసేపటికి రెండువందలమందిని ఉక్కు తునకలలాంటి వారిని వెంట ఉంచుకుని ఒక వకీలు వచ్చి నారాయణదాసూ! నామేడమీద తలఉండగా నీవంటి మీద ఈగవాలదు. నాతోరా. రాకపోతే నీకే మాయని మచ్చ. అని మునసబును ఒప్పించి సభకి తీసుకుని వెళ్ళాడు.

సభ మేడమీద. చుట్టూ సుమారు రెండువేలమంది. సంగీత విద్వాంసులు అరవైమంది. అల్లరి ఏమైనా జరిగితే ఎదుర్కొనడానికి నారాయణదాసు పక్షాన పోరాడడానికి సరిబద్దలతో వెయ్యిమందికిపైగా దేవరవారు కిందను హుషారుగా ఉన్నారు. ఇద్దరు పోలీసు ఇన్ స్పెక్టరులూ, రెండు వందలకు పైగా రక్షకభటులూ ఉన్నారు. ఆ ఊరి ఉద్యోగులందరూ ఆసీనులైనారు. ఈ సంగీత సభ పరిణామం ఎలా టిదో చూదామని అందరూ వేడుకగా చూస్తున్నారు.

ప్రతి కక్షుల యజమానుడొక వకీలు లేచి యీసంగీత విద్వాంసులు వేసే ప్రశ్నలకు నారాయణదాసు తగిన సమా

ధానాలు చెప్పాలి. ఈ శాస్త్రపరీక్షకు ఆగితే వీరికన్న మిన్నగా అంగీకరిస్తాను. ఆగలేకపోయిన ఓడిపోయినట్టు క్షమాపణ చెప్పకోవాలి - అని కూర్చున్నాడు.

వెంటనే నారాయణదాసు లేచి సంగీత తత్వము మీకు తెలియదు కనుక మీరు మధ్యస్థులుగా ఉండడానికి తగరు. ఇక సంగీతశాస్త్రము సంస్కృతములో ఉంది. ఈ సంగీతవిద్వాంసుల మనుకునేవారికి సంస్కృతములో అ ఆ లు కూడా తెలియవని నానమ్మకం. కనుక వీరు నన్ను ప్రశ్నించడానికి అనర్హులు. నేను సంగీత సంబంధమైన ఒక శ్లోకం చదువుతాను. దానికి వీరిలో ఏఒక్కరైనా సరిగా అర్థం చెప్పితే వారు ప్రశ్నించ వచ్చు.

ఇక శ్లోతలను రంజింప చెయ్యడమే సంగీత ప్రయోజనం. వీరు ఒక గంట పాడనీయండి. నేను ఒకగంట పాడతాను. ఎవరి పాట మిక్కిలి రంజకమని తోచితే మీరు యధార్థంగా చెప్పవచ్చు. - అప్పుడు ఎవరు గణనీయంలో తేలిపోతుంది ... అని ఉపన్యసింపగా ఒక ప్రతిపక్షి లేచి రంజకముగా పాడడానికి ఈ సభ ఏర్పడలేదు. వర్ణములు, కృతులు, గీతాలూ వచ్చునా? వస్తే తంబురా శ్రుతిచేసుకుని పాడు చూస్తాము - అని మందలించాడు. అప్పటికే శిష్యులుగ కొందరు నారాయణదాసు దగ్గర తరిఫీదయ్యి యున్నందున ఒక శిష్యుడు లేచి ... ..

రాగం, తానం, పల్లవి సలక్షణంగా పాడి సభను మెప్పించే మహావిద్వాంసుణ్ణి బాలోచితములైన గీతాలూ జంటస్వరాలూ వచ్చునా? అని అడగటం సిగ్గుచేటు. ఆయన శిష్యుణ్ణి నేను పాడుతాను వినండి. అంతేకాదు మీకు రాని సంగీత గ్రంథం కూడ పాడుతాను. ఎన్నో వర్ణాలూ, గీతాలూ, కృతులూ స్వయంగా వ్రాసి మావంటి శిష్యులను తయారుచేసిన దాసుగారిని మీరడిగినది మహాకవిని వేమన పద్యాలు నీకు వచ్చునా? వస్తే రెండు పద్యాలు చదువు - అని అడిగినట్టుంది - అని నిబ్బరంగా మొగాలమీద దెబ్బ కొట్టినట్టు అనేసరికి నలుగురూ దుమదుమలాడుతూ గొల్లన ఘోషిస్తూ చీదరిస్తూ లేచి పోయారు...

మర్నాడు 'కలుషహరిణి' ప్రతికాధిపతియింట నారా యణదాసు పాట, ఒక జంగం ఫిడేలు వాద్యం. కొంతసేపు రాగం పాడగా విని సభలో ఒకరు పల్లవి పాడమన్నారు. ఓహో! పల్లవి వినే రసజ్ఞు లిక్కడ ఉన్నారే. ఏమివున్నెం. అని దాసు అనగా ఒక ముసలి కోమటి లేచి.....

'నేనున్నానయ్యా పల్లవి విని ఆనందించే రసజ్ఞుణ్ణి పాడ వయ్యా! పల్లవి - అని అనగ దాసు రెండుగంటలసేపు పల్లవి మాత్రమే పాడి వినిపించాడు. సభ మంత్ర ముగ్ధ మయింది. ఆ వైశ్యుడు మహానందముతో ముందుకివచ్చి గట్టి వాడవయ్యా! కాకలు తీరిన గాయకుల్ని కవుల్ని పండితుల్ని

జయించి బందరులో, సామాన్యమా! విద్వేల పందిరి బందరులో విజయధ్వజం ఎత్తావు. మీ అమ్మకడుపు చల్లగా నూరేళ్ళు వర్ధిల్లు. నన్ను జ్ఞాపకం ఉంచుకో. ఇది నీకొక పుష్పం - అంటూ తన చేతనున్న పది తులాల బంగారు కడియము నారాయణదాసు చేతికి తొడిగాడు.

సభ కరతాళ ధ్వనులతో సాధువాదముతో ముగిసింది.

ఇలాగు బందరులో నారాయణదాసు విజయదుందుభి మ్రోగిస్తు పద్నాలుగు నెలలున్నాడు.

పిన్న పెద్దలందరూ కలిసి బయలుదేరేముందు వీడ్కోలు సభచేసి కొందరింగ్లీషులో, కొందరు తెలుగులోనూ నారాయణదాసును ప్రస్తుతించారు. ఆసభకి అధ్యక్షుడు కాలేజి ప్రెసిసిపాలు. దాక్షిణాత్య శ్రీ వైష్ణవుడు. ఆయన తన ప్రసంగములో 'బొంబాయిలో బ్రాహ్మ ధోరణి విన్నాను. ఆలాటి ధోరణిమళ్ళీ యిప్పుడు నారాయణదాసుగారి దగ్గర విన్నాను. ఇలాటి అద్భుత వ్యక్తి యింకొకరు ఉంటారనేది కలలోమాట. అని ప్రశంసించాడు.

బందరులో నారాయణదాసు ఆర్జించినదానితో బయలుదేరే నాటికి మూడువందల రూపాయలు, నూటపదేడు రూపాయల విలువగల వెండిపాంజీవులు, బంగారు మురుగులు

దండకడియాలు, అంటుపోగులు, పదిహేను చిన్న కాసులు
మాత్రం మిగిలాయి. తక్కిన సొమ్మేమయిందో తనకు గుర్తు
లేదట !..... డోంట్ కేర్ మాస్టర్.....

---

11. గృహస్థు

బందరునుంచి గుడివాడ, ఏలూరు, పిఠాపురం, రాజ
మండ్రి, కాకినాడ వచ్చి అక్కడక్కడ కథలు వినిపిస్తూ
విశాఖపట్నం చేరాడు. అంతలో పేరన్న తమ్ముడు విశాఖ
పట్నం వచ్చాడన్న సమాచారం తెలిసి వచ్చాడు. ఆ
మర్నాడు విజయనగరం వచ్చి రిద్దరున్నా.

రెండవ అన్నగారింట తను, భార్య, పెద్దన్న, మూడో
అన్న, పేరన్న భార్యలతో రెండో అన్న యింట ఒక భాగ
ములో నివసిస్తూ ఉంటున్నారు.

ఆసంవత్సరం కరువు వచ్చి పంటలు పోయాయి
పేరన్నతో కలిసి ఆర్జనకోసం గంజాం జిల్లా వెళ్లాడు. మొదట
మజిలీ శ్రీకాకుళం. అక్కడ ఒకటి రెండు కథలు చేసి కొంత
ధనం సంపాదించి ఉర్లాము వెళ్లాడు. అక్కడ రెండు కథలు
చేశాడు. గాయకులకు వార్షికం యివ్వరని జమీందారీమనిషి
ఒకడు చెప్పగా అష్టావధానం చేశాడు. ఆసభలో జమీం

దారు రాణి అన్న మంచి పండితుడు అలాగే మరికొందరు
విద్వాంసులు ఉన్నారు. నాటివ్యస్తాక్షరి ఈక్రింది శ్లోకం.

ఏతచ్చిత్రపటం భాతి శాద్వలాభం సువిస్తరం
తస్మింస్తనోషిభోవిద్వాన్ ! ఫలవృక్షఇవోన్నతిమ్—

ఆ అవధానానానికీ హరికథలకూ ముదమంది జమిం
దారు రాలు నలభైరూపాయలిచ్చి ఏడాదికి పదేసిరూపా
యలు ఎచ్చిస్తూ వార్షికం ఇవ్వడానికే వాగ్దానం చేసింది.

ఉర్లాముకి దగ్గరనే లుకులాము అనే అగ్రహారం. ఆ
అగ్రహారములో ఒక జ్యోతిష్కుడున్నాడు. అతడు క్రమాం
తస్వాధ్యాయి. ఏకసంధాగ్రాహి, సంపన్నుడు. అతడు నారా
యణదాసును సగౌరవంగా ఆహ్వానించి హరికథ చేయించాడు.
అతని దగ్గరి బంధువులు రెండుకథలు చేయించారు. అందరు
కలిసి గరిసెడు ధాన్యం రెండుబళ్ళమీద ఎత్తించి విజయనగ
రం పంపించారు. మహాంతమైన ఆకరువుకాలములో గరిసెడు
ధాన్యం తెచ్చినందుకు అన్నలందరూ పరమానందంపొం
దారు. అప్పటికి ఆయన వయస్సు ఇరవై నాలుగేళ్ళు.

ఆధ్యాత్మిక బావగర్భితమైన అపురూప పద్యకావ్యం
'బాటసారి' ఆవయసులో రాసినదే.

లుకులామునుంచి విజయనగరం చేరిన కొన్నాళ్ళకు దాసుగారి పెద్దన్నకు పదిదినాలు దారుణమైన జ్వరం వచ్చింది. పదవనాట జ్వరం తీవ్రతచూసి అతనిభార్య అంతవరకూ నిద్రహారాలు ఎరుగని ఆసాధ్య సాయంకాలం భర్తపోతాడని నిర్ణయించుకుని తన ఇద్దరు కొడుకుల్ని ఇంటిలోని వారికి అప్పగించి నిద్రవస్తూంది ఒక గడియ పడుకుంటానని చెప్పి ఒక మూల పడుకుంది. సాయంకాలం మూడుగంటలు దాటింది. ఇంకా వదిన లేవలేదేమని మరదులు వెళ్ళి చూశారు. ఇంక లేవడమేమిటి?....

ఆయిల్లాలు అస్తమించిన మరెండుగంటలకు ఆయన స్వర్గతుడయ్యాడు. ఆ కొడుకులనిద్దరినీ సీతారామయ్య తన సంరక్షణలో ఉంచుకున్నాడు...

కాలం విషమచక్రం ... రెండు చేతులా ఆర్జించి పోయిన వకీలు గంటి పట్టాభిరామయ్య గారియిల్లు అంటే కానుకుర్తి వారి వీధిలో సీతారామయ్య ఉన్న యింటికి ఎదురుగా ఉత్తరశ్రేణిలో ఉన్నది వేలంపాటకు ఒక వైశ్యుడికి వశమయింది. దానిని పోనీకూడదని పేరన్నా, దాసుగారూ ఆలోచించుకొని ఏడువందల ఏబై రూపాయలిచ్చి ఆయిల్లు స్వాధీనం చేసుకున్నారు. దానిలో ఒకభాగం మూడో అన్న నివాసముగాచేసి మిగతా రెండుభాగాలలో పేరన్నా తాను నివాసం ఏర్పరచుకొన్నారు. ఈ విధముగా నారాయణదాసు

గారు విజయనగరములో కానుకు ర్తి వారి పీఠిలో ఇల్లుకొని (స్వార్జనములంగా) ఇరవై నాలుగవవట గృహస్థు అయ్యాడు. ఆనాటినుంచి చేసిన హరికథలలో వచ్చిన సాములో ఒక వంతు పేరన్నది. రెండు వంతులు తనదిగా ఒక నియమం చేసుకున్నారు...

12. వర్షం కురిసింది

ఒకనాడు ఉదయం లేవగానే శరీరమంతా గిరున తిరిగినట్టయింది. అలాగే మంచంమీద చతికిలపడిగడియసేపు కళ్ళుమూసుకుని తెరిచాడు. వికారంగా కడుపులోతిప్పి వాంతి వచ్చినట్టుంది. మెరుపుమెరిసినట్టు మనసులో తోచింది. నిన్న రాత్రి హద్దూపద్దూ లేకుండా చిన్నగురుణ్ణి సేవించాను. ఈ నిమిషంనుంచి చిన్నగురుణ్ణి ఈ జన్మలో స్మరించను. ఆత్మ సాక్షి - అని గుండెలు రాసుకుంటూ లేచాడు. తిప్పకొంచెం తగ్గినట్టనిపించింది. దంతధావనాదికం నెరవేర్చి కసింతసేపు సంధ్యావందనం, గాయత్రి జపంచేసి అలవాటుప్రకారం పాలుత్రాగి మేడపై వరండాలో కూర్చున్నాడు. ఉదయం ఎనమిదిగంటలు. భాస్కరుడు ఆనాడు ప్రచండంగా వెలుగుతూన్నాడు. అప్పటికి పది పదునైదుదినాలవుతుంది.

ఎండలు నిప్పులు చెరుగుతున్నాయి. నూతులూగోతులూ
ఎండిపోయాయి. కొబ్బరికాయలు కొట్టవచ్చు. సూరన్నా!
అని క్రిందినుంచి నన్నని పిలుపు. చరచరక్రిందికి వెళ్ళాడు
వచ్చానమ్మా! అని తల్లి కెదురుగా నిల్చున్నాడు. జాలిగా
చూసిందా చదువులవ్వ ... ఎందుకమ్మా! అలా చూస్తు
న్నావు? అని దగ్గరకూర్చుని మెత్తగా అడిగాడు కొడుకు.

‘నాయనా! మా ర్క్కెండయకథ తెలుసుకదా నీకు!’

‘నువ్వు చెప్పావుకదమ్మా! చిన్నపుడు ... తెలియ
కేమీ? నువ్వు చెప్పిన భారత భాగవతకథలు అన్నీ అక్షరం
తారాపోకుండ అప్ప చెప్పతాను. ఎందుకలా గడిగావు?’

ఏమిటో నాకు అనిపిస్తుందిరా! నలుగురూ ఇటూ
అటూ ఉన్నవాళ్ళు అడుగుతున్నారు. ఈయెండల బాధ
దుర్భరంగా ఉంది. ఏమిచేస్తే వానకురిసి నేలచల్లబడుతుంది?
అని. ఊళ్ళో నీళ్ళకరువుట అయ్యుకోనేరుకూడా వట్టిపోయిం
దట! ... మన నూతిలో కూడ నీరు తగ్గిపోయిందంటున్నారు
కోడళ్ళు.

‘అవును. ఇప్పుడు నన్నేమి చెయ్యమన్నావు? వర్షం
కురిపించమన్నావా? అని చిరునవ్వు నవ్వి అడిగాడా పాతి
కేళ్ళు దాటిన బడాకొడుకు.

కొడుకుని దగ్గరగా తీసుకుని నాయనా ! నవ్వుతూ అడుగుతున్నావా ? చెప్తున్నాను. మార్కెండయ చరిత్ర హరికథగా వ్రాసి ఆమూడు కోవెలలదగ్గరో ఆంజనేయస్వామి ఆలయం దగ్గరో విసికిడి చేశావంటే తప్పకుండా వానకురుస్తుందిరా ! అని ముంగురులు ముచ్చటగా సవరించింది.

సరే ! అమ్మ చెప్పిందని ఈశ్వరుడికి మనవిచేసి రేపు కథవ్రాసి ఎల్లుండి నలుగురికీ వినిపిస్తాను. అన్నాడు కొడుకు మంచిది— అన్నది తల్లి...

ఆనాడూ, ఆమర్నాడూ కటిక ఉపవాసం, జాగరణం, అభిషేకం నియమముతో వారణ మంత్ర జపంచేశాడు. ఈశ్వరుడికి మనశ్శుద్ధిగ మనవి చేశాడు. కలం, కాగితాలూ తీసుకున్నాడు. రెండోనాడు ఉదయకాలములో ఆరంభించి మధ్యాహ్నానికి పూర్తిచేశాడు.

సాయంకాలం తల్లిదగ్గర కథ చెప్తున్నట్టు సన్నని గొంతుతో వినిపించాడు. పూర్తిఅయింది విసికిడి. చప్పన చల్లబడింది వాతావరణం. సరసమ్మ ఆనందించి చూడూ నాయనా ! చల్లగాలివీస్తోందిరా ! రేపు నవ్వు బహిరంగంగా విసికిడిచేస్తే గంగాధరుడు అనుగ్రహిస్తాడు ... అని దీవించింది.

ఆమర్నాడు శిష్యులచేత చుట్టు పట్లవీధులవారికి కబురు పెట్టించాడు. మూడు కోవెలల ముందు మార్కం

డేయ హరికథాగానం సాయంకాలం మూడుగంటలకని కబు
రందినంతవరకు జనం విరగబడివచ్చారు. కర్రపావలుతొడుగు
కుని బయలు దేరారు దాసుగారు. ఇదేమిటి కర్రపావలు
తొడుగుకున్నారని శిష్యుడడిగాడు. ఇప్పుడు దారిపొడిగా
ఉందిగాని తిరిగివచ్చేప్పుడు తడిగా ఉంటుంది చూస్తావు
కదరా! — అన్నారు పేరన్నతో ఆలయం దగ్గరకు వెళ్ళారు.
ఏదో లాంఛనంగా చిన్న పందిరి వేశారు పోరులు.
దాసుగారు ఈశ్వర ప్రార్థనచేసి కథ ఆరంభించారు. ‘బాల
చంద్రమాలి పాదముల్ విడక ... అనే కీర్తన అందు
కున్నారు.

అంగము శైత్యపై త్యములంటనీక

గంగాభవాని నిన్ కాపాడుగాక ... అని

చరణం పూర్తిచేసి ‘శంభో’ — అని ఒక కేకవేశారు. అంతే!
మహాదాశ్చర్యం. మండుటెండ మాయమయింది. మింట
కారుమబ్బు కమ్మింది. శంభోకేకని అనుకరిస్తూనట్లు ఉరుములు
గానకవితాసుధా ధారను పోలి ఏనుగు తొండాలంతలేసి
జలధారలు. మిన్నూ మన్నూ ఏకమైంది. విజయనగర
ప్రాంతం అంతా జలార్ణవం అయిపోయింది. పొడిగా వచ్చిన
వారందరూ తడిగా వెళ్ళారు మార్కండేయ విజయాన్ని
పోగడుతూ ...

మంగళహారతిపాడి అన్నదమ్ములు ఇంటికివచ్చి అమ్మకి సాష్టాంగముగా నమస్కరించి లేచారు.

చిన్న నవ్వు నవ్వి తల్లి సూరన్నను అక్కున చేర్చు కుని నా చిన్నారి సూరన్నా! నీవాక్కు అమోఘమురా! వర్షం కురిసింది. ఇంతా అంతానా! బడ్డివాన...

అమ్మా! ఇదంతా నీ అమోఘాశీర్వాచన మహిమ! అన్నాడా చదువులసరస్వతి. పేరన్నభార్య పళ్ళెముతో తెచ్చిన రక్తాక్షతలతో తల్లి కొడుకుల కిద్దరకూ దిగదుడిచింది విజయనగరం అంతా ఒకటేమాట

“నారాయణదాసు దివ్యాంశసంభూతుడు.”

13. మద్రాసులో

రాజమహేంద్రవరములో శ్రీరామనవమి ఉత్సవా లలో హరికథకు ఆహ్వానం వచ్చింది. అభినవ కుశలవులు వాద్యసాధనాలతో బయలుదేరి వెళ్ళారు. కథలు అయాయి. తగిన సత్కారముపొంది అక్కణ్ణించి ఏలూరుకి ప్రయాణము కాగా మునుపు చోడవరములో ఒకప్పుడు ఆదరించిన మున సబు సకుటుంబముగా రామేశ్వరయాత్రకు వెళ్ళుతూ దాసు గారిని రాజమహేంద్రవరములో కలుసుకుని మాతో రండి

మద్రాసులో మీగాన కవితా వైభవాన్ని చూపి చెన్నపురమును తరింపచెయ్యవచ్చు - అనిప్రోత్సహించి అన్నదమ్ములను మద్రాసు తీసుకుని వెళ్ళాడు. తిరువళ్ళిక్కేణిలో ఆమునసబు భార్యా సోదరినియింట బస. మునసబు నారాయణదాసు గారిని గురించి చెప్పి జాగ్రత్తగా చూస్తుండమని చెప్పి మర్నాడు తాను రామేశ్వరం వెళ్ళిపోయాడు.

మర్నాడే వీధిలో ప్రాతన్నేహితుడు భీమశంకరంగారు కనిపించి సంతోషించి తన బసకి తీసుకొని వెళ్ళిపోయాడు. అక్కడ ఉండగా ఒకనాడు మైలాపూరు కపాలీశ్వరస్వామి చెరువు ఉత్తరశ్రేణిన నివసిస్తూ ఉండే ఒక నియోగిపంతులు భీమశంకరం గారింటికి వచ్చి దాసుగారి సమాచారం తెలుసుకుని కవిత విని సంతోషించి అన్నదమ్ముల నిద్దరిని తనయింటికి తీసుకుని వెళ్ళిపోయాడు. ఆపంతులు మంచి యుక్తిగలవాడు. లక్షాధికారి, కవి, రసికుడు, ఉదారుడు. దొరలుకూడా మెచ్చేట్టు ఇంగ్లీషు వ్రాయను మాటాడను శక్తి గలవాడు. అతడు తన యింటను, చుట్టు ప్రక్కలను కథలు చెప్పించి బహుమతు లిప్పించాడు. 'హిందూ' 'స్టాండర్డ్' పత్రికలలో దాసుగారి సంగీత సాహిత్యాలను, గాత్ర మనోధర్మాలనూ ఘనంగా పొగడుతూ వ్యాసాలు వ్రాశాడు.

అలా గుండగా భీమశంకరంగారు ఒకనాడు ఎగ్మూరులో ఉన్న ఒక హైకోర్టు వకీలు దగ్గరకు దీసుకొని వెళ్ళి

దాసుగారి శక్తియుక్తిల్ని విశేషించి చెప్పాడు. ఆవకీలు శ్రీవైష్ణవుడు. అప్పటికి కలకత్తా లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిలుకి సభ్యుడుగా ఉన్నాడు. ఇంగ్లీషులో మహాభారతం వ్రాసిన విద్యావంతుడు. అతడు ఒక కథ చెప్పించి ఆదరించి 'హిందూ' పత్రికలో విశేషించి వ్యాసం వ్రాశాడు.

అలాగే గుజరాత్ పేట నారాయణ మొదలి వీధి మొదలైన చోట్ల హరికథలు వినిపించి వజ్రాల అంటు పోగులు, పతకాలు, నూటపదార్థం రెండునూటపదార్థం నగదు బహుమతులుగా పొందుతూ వైష్ణవ వకీలుగారింట ఉంటూండగా ఒకనాడు ఆయన బోర్డుమెంబరుగా ఉన్న ఇంగ్లీషు దొరయింటికి తీసుకొని వెళ్ళి అన్నదమ్మల్ని దొరగారికి దొరసానికి పరిచయం చేశాడు. ఆదొర సంగీతకుఠారం, దొరసాని సంగీతజ్ఞానం కలది. దాసుగారి వీణాగానం విని అందరూ సంతోషించారు, నాదురదృష్టం సంగీతం విని ఆనందించటం నేనెరుగను. అని అన్నాడు దొర. అంతట నారాయణదాసుగారు 'అయ్యా! ఇక్కడికి ఫర్లాంగుదూరములో ఎన్నో రైళ్లు వస్తూ పోతూ అరుస్తూ ఉంటాయి. ఆ అరుపు మీకు వినిపించని విధంగా పాడుతాను వినండి'— అని గొంతెత్తి కొంతసేపు పాడగా అందరూ ఔను మాకా రైళ్ళ కూత వినిపించలేదని ఆశ్చర్య పడ్డారు. దొరసాని మరీ వింతగా అన్నది. 'నిజమే. మీ కంఠధ్వనిని పోలిన కంఠధ్వని

యింతవరకు వినలేదు. అలాగే అది ఎంతో రంజకంగా ఉందికూడా' - అని.

అప్పుడా దొర 'మీకు రామనాథరాజుగారి ఆదరం కోసం సిఫార్సు లెటర్ ఇస్తాను వెళ్ళుతారా అని అడుగగా' అంతదూరం వెళ్ళలేను. అని దాసుగారు అన్నారు. తరువాత దొరసాని కొంత సగదు పారితోషికంగా ఇచ్చి గౌరవించింది.

వకీలు ఇంటికి వచ్చాక 'ఏమయ్యా! దొరగారి జాబు తీసుకుని వెళ్ళితే రామనాథరాజుగారు బాగా గౌరవించేవారు కదా! వద్దన్నావు... సరే నేను మైసూరు దర్బారు బక్షి గారికి ఒక జాబు ఇస్తాను. మా తమ్ముడికి ఒక జాబు ఇస్తాను బెంగుళూరు వెళ్ళి అతనికి చూపించు. మంచిలాభం ... అని వేర్వేరుగా రెండు ఉత్తరాలు ఇచ్చాడు.

మైలాపూర్ పంతులుతో చెప్పి అన్నదమ్ములు బెంగుళూరు రైలులో వెళ్తున్నారు. రాత్రి పన్నెండుగంటలు. గుడియాత్తం స్టేషనుదగ్గర ఒకడు పేరుపెట్టి పిలవగా దాసుగారు రైలుదిగి నేనే నారాయణదాసును. ఏమి విశేషం? అని అడిగారు. 'ఇదిజీ మీకు తెలిగ్గాం. మద్రాసునుంచి - అని అతడు చేతి కిచ్చాడు.' ఒకచోట హరికథ. ఎనభై రూపాయలు బహుమతి వెంటనే రావలసింది -' అని మైలాపూరు పంతులిచ్చిన తంతి అది. క్షణం ఆలోచించి అన్నదమ్ములా బండిదిగి మద్రాసువచ్చే బండిఎక్కి తెల్లవారే

సరికి మద్రాసు చేరారు. 'రావనుకున్నాను. వచ్చావా దాసూ! ఈ ఊళ్ళో సాయంకాలం ఒక సంగీత సభ. ఉత్తరాది వాళ్ళకి సంగీత జ్ఞానం స్వల్పం. మేమే గానవిద్యలో గొప్పవాళ్ళం - అని యీ దాక్షిణాత్యులు బిర్రబిగిసి మాటాడుతూ ఉంటారు. మిమ్మల్ని మించే ఉత్తరాదివాడు మావాడొకడు ఉన్నాడని నీపేరు చెప్పాను. 'రమ్మను చూస్తాము - అన్నారు వాళ్ళు. ఇదీ సంగతి. ఈ అపవాదు నువ్వు పోగొట్టాలి. అందుకే తిరిగి రమ్మని టెలిగ్రాం ఇచ్చానన్నాడా పంతులుగారు. 'సంగీతము మాత్రమే ప్రదర్శిస్తూ సభలను మెప్పించడం అలవాటులో లేదు. అప్పుడప్పుడు ఈ గాయకుల్ని చూసి ఏవో అల్లరి మాటలాడుతూ ఉంటాను. అకారణ కలహం, నిష్కారణ ప్రేమ నాస్వభావం. నాకొంటే తనానికి శిక్షయిది. కానీ ... అన్నారు దాసుగారు.

ఆ సాయంకాలం నాలుగు గంటలు పోలీసు కమిషనర్ గారింట సభ ... ఛీఫ్ జస్టిస్ మొదలు పురప్రముఖులు చాలామంది కూర్చున్నారు. దేశములో పేరుపొందినవాడు ఫిడేలుకి, ఆతనితో సమాన విద్యత్తు కలవాడు మద్దెలకి, వారితో సమానుడు ఘటానికి కూర్చున్నారు.

నారాయణదాసుగారు నట్టభైరవి పాడనారంభించి కొంతసేపయ్యాక తానం పాడుతూండగా ఫిడేలరు, మార్దంగి కుడున్నా 'ఒహో భాగవతార్ తానం పాడుతున్నాడే అని

గొణుగు కున్నారు. 'ఏదీ పల్లవి పాడు'— అని ఫిడేలు పెద్ద మనిషి అనగా దాసుగారు విషమోద్ధ్రాహమున పల్లవి పాడగా ఫిడేలరున్నూ మద్దెలగాడున్నూ ఒకమార్తెన జాగాకు రాలేక గోళ్ళు గిల్లుకుంటూ కూర్చున్నారు. అప్పుడు దాసు గారు వాళ్ళని చూసి

‘ఏమయ్యా ! తానం పాడుతూ ఉంటే పల్లవి పల్లవి అని మేకల్లాగరిచారే ! ఒక్కమార్తెనా జాగాకి రాలేదే. కాలజ్ఞానం అనలే లేని మీరు విలంబానికి ఏమి నిలుస్తారు... అని అధిక్షేపంగా అనగా ఆయిద్దరు పెద్దమనుషులూ కొత్త పెళ్ళికూతుళ్ళలాగా తలలు వంచుకున్నారు. అది చూసి మైలాపూరు పంతులు మహానంద భరితుడయ్యాడు...

చీఫ్ జస్టిస్ దొడ్డవాడు. వెంటనే దాసుగారిని చూసి ఆనంద భైరవి పాడవలసిందిగా కోరాడు. దాసుగారు పాడారు. ఫిడేలరు ఆరాగాన్ని చాలా అందంగా వాయిం చాడు. అందరితోపాటు దాసుగారుకూడా చాలా ఆనందించారు.

‘ఇంకో రాగం పాడండన్నారు పెద్దలొకరు. దాసు గారు హిందూస్థానీ భైరవి పాడారు. దాని సారస్వత అందరూ అలవాటు లేక ఆనందించలేక పోయారు. కొందరు మాత్రం గ్రహించి సెబాస్ అన్నారు.

తరువాత ఒక పెద్ద లేచి యీ దాసుగారు గొప్ప
 లయకాడు. పల్లవిలో మేటి. సందేహంలేదు. ఆలాటి ఘన
 గంభీరకంఠం ఇంతవరకు విన్నదికాదు. అయితే ఆయాచ యీ
 ప్రాంతం వారికి లేనందువల్ల ఆపాట కొందరికినచ్చకపోవచ్చు.
 కొన్నాళ్ళి దేశాన యీయన ఉండి యీప్రాంతపు యాచ
 తెలుసుకుంటే యిటువైపున ఉన్న గాయకుల్ని మించిపోతా
 డనడానికి సందేహం లేదు — అని అన్నాడు. వెంటనే దాసు
 గారు లేచి నాలయ, శారీరం, పల్లవి జ్ఞానం గొప్పవని మీరు
 మెచ్చుకున్నారు సంతోషమే కాని హిందూస్థానీ బాణి
 ఇటువైపు వారికి తెలియదనడం విచారకరం — అని బదులు
 చెప్పారు. మొత్తంమీద అందరూ దాసుగారి గాన లయ
 శక్తులకు జేజేలు పలికారు.

14. బెంగుళూరులో

ఆ మర్నాడు బెంగుళూరు వెళ్ళి సిఫార్సు ఉత్తరం
 ఇచ్చి ఆచార్యుల తమ్ముని యింటికి చేరారన్నదమ్ములు.
 ఆయన న్యాయవాది. ఉత్తరం చదువుకుని మేడపై బస
 యిచ్చాడు. భోజనం అయాక కోర్టుకి వెళ్ళి సాయంకాలం
 నాలుగు గంటలకు వచ్చాడు. అప్పటికి అన్నదమ్ములిద్దరూ

నిద్రపోయి లేచి కాళ్ళు చేతులు కడుగుకొని విశ్రాంతిగా కూర్చున్నాడు.

ఆయన వచ్చి ఎదుట కూర్చుని ఏదీ ఒక రాగం పాడండి అని అడిగాడు. వెంటనే తంబురా శ్రుతిచేసుకుని దాసుగారు సావేరి రాగం పాడారు. ఆపాట విని న్యాయవాది బ్రహ్మానందంపొంది అయ్యా! మిమ్మల్ని చూడగానే యీ ఉత్తరాదివాళ్ళని నానెత్తిమీదికి పంపాడేమిటి? వీళ్ళ పాట యీ దేశీయలకి తల నొప్పి. అని అనుకున్నాను. చాలా పొరపాటుగా ఊహించాను. ఈ దేశం వారికన్న మిన్నగా పాడారు అని మురిసి పోయాడు.

తరువాత కథ ఏవిధంగా ఉంటుందో అని ఒక కథ చేయించాడు. అది విన్న వారందరూ ఆనందించి గగనానికి ఎత్తారు. 'మీకు సాటి లేదయ్యా! పాటలోనూ, కథలోనూ. అని ఆ లాయరు మెచ్చుకున్నాడు. ఆ వకీలు అన్న ఆడోరిలో మునసబు. ఒకనాడు గబగబ వచ్చి మైసూరు మహారాజు వారు సకుటుంబముగా ఈ వూరి పువ్వులతోటకి దయచేశారట. ఇదే సమయం. వెళ్ళిండని బక్షి దగ్గరకు అన్నదమ్ముల్ని పంపించాడు. బక్షి ఉత్తరం తీసుకుని చదివి మహారాజుగారికి మనవి చేస్తాను. ఏ వర్తమానమూ మీకు పంపుతాను - అన్నాడు. ఆ సాయంకాలం కబురు వచ్చింది.

‘రేపు ఉదయం బంగళాకు రండి. ప్రభువులు మీ పాట చిత్తగిస్తారు’—

మునసబు ఏర్పాటు చేసిన గుర్రపుబండి ఎక్కి అన్న దమ్ములిద్దరూ పూదోటకి వెళ్ళి బండిదిగి బంగళాకి వెళ్లారు. అదొక చిన్నహాలు. ఇరవైమంది సంగీత విద్వాంసులు తంబురాలూ, వీణలూ ఉంచుకొని కూర్చున్నారు. అంతలో బక్షి వచ్చి ‘అయ్యా! ఏలినవారు లోపల ఉన్నారు. మీరు పాడండి. వారికి నచ్చినట్లైతే యీ రాత్రి మీ కథ వింటారు. అని అన్నాడు.

వీణ దాసుగారి వద్ద ఉండటం, తంబురా పేరన్నగారి చేత ఉండడం చూసి పేరన్నగారే గాయకుడని భావించి ఒక గాయకుడు దాసుగారిని చూసి ఏదండా కొంచెం వాయిం చుండా! అని ఆవూరి యాచతో అన్నారు. దాసుగారు వీణ వాయించారు. ఆ గాయకుడు పెడవి విరిచి, పేరన్నను చూసి ‘మీరుకొంచెం పాడండా! అని అన్నాడు. పేరన్నగారు కొంచెం పాడారు. అందరూ నీరసంగా చూసి నిల్చుండా! అని అన్నారు. వెంటనే దాసుగారు చిరునవ్వు నవ్వి ‘నేపాడుతాను వినండా! అని వారి యాచతో అని పేరన్నగారు శ్రుతివేయగా ధన్యాసిరాగం పాడారు. ఆపాటకి బంగళా నలుమూలలా ప్రతిధ్వనించింది. సంగీత విద్వాంసులు ఇరవైమందీ ఆశ్చర్య ముతో అల్లుకుపోయారు. బక్షి వచ్చి ‘అయ్యా! మీ శారీరానికి

ఏలినవారు అపరిమితానందం పొందారు. రాత్రి ఎనిమిది గంటలకు మీకథ వినగోరినారు. సిద్ధంగా రండి' - అని చెప్పాడు. 'సరే మేము హరిదాస వేషములో వస్తాము అని మహారాజావారికి నునవి చెయ్యండి' - అని చెప్పి దాసుగారూ, పేరన్నగారూ గుర్రపుబండిమీద బసకు వచ్చారు.

రాత్రి ఒడలికి చందనం, కనులకు కాటుక, నొసట తిలకం, సిగకు పువ్వులదండ, కంఠాన కుసుమమాలిక, మున సబుగారు బహూకరించిన కొత్తపట్టుపంచ, నడుమున బనారసు వాణీ, చేత శ్రీరామ పట్టాభిషేక పటం ధరించి నారాయణ దాసుగారు; చొక్కా పాగాతో చేత తంబూరా పట్టుకుని పేరన్న గారున్నూ, అక్కడ కుదుర్చుకున్న ఒక ఫిడెలరు, ఒక మద్దెలగాడున్నూ గుర్రపుబండి నెక్కి బంగళాకు వెళ్లారు.

మహారాజుగారు ఒక సోఫాపై కూర్చున్నారు. క్రింద బక్షి మొదలైన కొందరు ఉద్యోగులు, సంగీత సాహిత్య విద్వాంసులున్నూ, రాజుగారి సోఫాకు వెనుక ఒక తెరచాప చాటున మహారాణీగారూ పిల్లలూ కూర్చున్నారు.

దాసుగారు పటము పట్టుకుని సరాసరి రాజుగారి ఎదుటకు వెళ్ళగా, శ్రీవారు లేచి ఒక పూదండ దాసుగారి మెడలో వేశారు. పటమును తెరచాపముందు ఒక కుర్చీ వేయించి దానిపై ఉంచి కమాచిరాగముతో ప్రార్థన శ్లోకం

దాసుగారు చదువగా విని ఓహో ! మీ గానం అతి మధురంగా ఉండే - అని ఆనందిస్తూ తల ఊచారు.

కథ అంబరీష చరిత్ర. ఆరంభం సరిగా ఎనిమిది గంటలకు. పదనొకొండు గంటలవరకు సాగింది. అంతలో రాజుగారు బక్షిని చూడగా ఆయన వచ్చి ఇక ముగించండి అన్నాడు. దాసుగారు కర్పూరం వెలిగించి మంగళం పాడగా రాజుగారు హారతి అందుకుని లోపలకు వెళ్ళిపోయారు. సభ్యులు మరొకొంతసేపటికి తెలివి తెచ్చుకున్నారు ఆనందపారవశ్యము నుంచి.

బక్షి వచ్చి అయ్యా ! మీ పాటకు ప్రభువులు బ్రహ్మానందభరితులై నారు. ఇంత అందమైన పాట పాడిన గాయకుణ్ణి ఇంతవరకు చూడలేదన్నారు. ఎల్లుండి మీకథ మళ్ళీ వింటామని సెలవిచ్చారు. సరిగా ఎనిమిదిగంటలరాత్రికి మీరు రావలసి ఉంటుంది - అని అన్నాడు.

‘అసమాన ప్రతిభా వంతులు మీరు’ - అని సంగీత విద్వాంసులు ప్రశంసించారు.

రెండవ కథ గజేంద్రమోక్షణము. మామూలుగా ఎనిమిదిగంటలకు ఆరంభించి పదకొండు గంటలు కాగానే అయిపోయింది కథ అని మొన్న రాజుగారు అన్న మాటకి బదులు

తీర్చినట్టు మంగళం పాడారు. భోజనం చెయ్యకుండా మొన్న కూర్చున్నారు రాజుగారు. ఈనాడు భోజనం అయి కూర్చున్నారట - అది దాసుగారికేమి తెలుస్తుంది ? మొన్న రాజుగారు ఆపమన్నారు. ఈనాడు సహజ స్వతంత్ర ప్రవృత్తితో తానాపి వెయ్యడం సహజమే. ఇంకా వినాలని ఉన్నా విధిలేక రాజుగారు సభ చాలించి లోపలకు వెళ్ళిపోయారు. వెనుక బక్సీ వెళ్ళి పది నిమిషాలలో తిరిగి వచ్చి దాసు గారూ ! రెండు నెలల్లో దసరా ఉత్సవాలు మైసూరులో బ్రహ్మాండంగా జరుగుతోయి. దర్బారులో మీకు సమ్మానం చేస్తారు ఏలినవారు. ఇవిగో ఖర్చులక్రింద రెండువందలు ప్రస్తుతం ఇప్పించారు. మీకు ఆహ్వానం వస్తుంది ... అని రెండువందల రూపాయలు ఇచ్చాడు. అన్నదమ్ములు ఆనందిస్తూ బసకు వచ్చి ఆచార్యులుగారి తమ్మునికి కృతజ్ఞతచెప్పి మర్నాడు బళ్ళారి వెళ్ళి అక్కడ ఒకటి, రెండు కథలు చెప్పి విజయనగరం చేరారు.

15. విజయనగరాస్థానములో

పై దేశాలలో బహు ప్రశంసలూ, భహుమతులూ పొందిన నారాయణదాసు మన ఊరివాడా ? అని విజయ

నగరాధీశుడు ఆనందగజపతి మహారాజుగారు 'హిందూ' మొదలైన వార్తాపత్రికలు చదివి మన ఆస్థానములో ఆయనను చేర్చుకోవాలి అని నెలకు పదునైదు రూపాయలు జీతం మీద నియమించారట ! కాని ఆ నియామకం దాసుగారికి చేరలేదు. ఒకనాడు కాలేజీ ప్రిన్సిపాలు రామానుజాచార్యులుగారు కాలేజీ హాలులో హరికథ చేయించారు. ఆ సమయములో దాసుగారు అనుకోకుండా

‘వేంకటాద్రి వలన నంకురించినబడి
పల్లవించె నరుణ పర్వతమున
పూచి కాచె చంద్రభూషుచే రామాను
జన్మచేత కల్పశాఖియయ్యె’—

అని కథ ముగిస్తూ రామానుజాచార్యులుగారిని ఉద్దేశించి ఆశువుగా ఒక పద్యం చెప్పారు. శ్రోతలు మహదానందముతో కరతాళ ధ్వనులు చేశారు. రామానుజాచార్యులు గారు దాసుగారిని సముచితంగా సమ్మానించి మేనేజరుకి ఒక చీటీ వ్రాశారు.

“నా రాయణదాసుగారిని యీ వెంటనే ఆస్థాన విద్వాంసుల పట్టికలో నెలకు పదునైదు రూపికల జీతముపై సంస్థాన గాయకుడుగా నియమించవలెను. ఇది నా ద్వారా ప్రభువుల ఆజ్ఞ” —

ఆ ఫర్మానా మూలంగా మేనేజరు దాసుగారిని ఆస్థాన గాయక విద్వాంసులలో ఒకరుగా చేర్చి ఆ సమాచారం దాసుగారికి తెలియ పరిచాడు. దాసుగారు 'సరే మంచిది. కానీ నేను స్వేచ్ఛా జీవిని. కోటలో కొలువుచేసే యీనాటి నౌకర్లులాగా నిత్యమూ వచ్చి రాజుగారికి వంగి వంగి సలాములు చేసే వాణ్ణిమాత్రం కాను. ఈనాడు ఇక్కడ ఉంటాను, రేపు ఎక్కడ ఉంటానో చెప్పలేను. నన్ను దేనికి నిర్బంధించకూడదు. నిర్బంధించినా నిలిచేది లేదు...' అని ఆ నియామకానికి బదులు వ్రాసి మేనేజరు ద్వారా ఆనంద గజపతికి పంపారు. ఆ ప్రభువు దానిని చదువుకని ఒక్క క్షణం ఆలోచించి చిరునవ్వు నవ్వి 'వింతవ్యక్తి' - అని అనుకున్నాడు.

16. ఫస్ట్ క్లాస్ బహుమతి

శారదరాత్రులు ఆరంభమయ్యాయి. మైసూరు సంస్థానాధీశుని ఆహ్వానం వచ్చింది. శుభముహూర్తం చూసి దాసుగారూ, పేరన్నగారూ ప్రయాణమయ్యారు. కొంత దూరం రైలూ, గోదావరిపై స్తీమరూ, ఆపైన ఏలూరు బెడవాడలలో బసలూ, తరువాత రైలు పయనం ...

ఎలాగో కతిపయ ప్రయాణాలూ, అక్కడక్కడ హరికథలూ చేసి బెంగుళూరు చేరారు. మునసబు నుంచి ఉత్తరం తీసుకుని మైసూరు వెళ్ళి మునసబు ఇచ్చిన జాబు దర్బారు కంట్రోలరుకి చూపారు. వెంటనే కంట్రోలరు గుర్రపు బండి మీద అన్నదమ్ముల్ని కోటలోకి తీసుకుని వెళ్ళాడు. ఆ సమయములో అక్కడ కన్నడ నాటక ప్రదర్శనం జరుగుతుంది. రాజుగారు నాటకం చూడడానికి వస్తూ దాసుగారిని చూసి చిరునవ్వుతో పలకరించారు.

సాయంకాలం అయిదుగంటలు. నాటకం జరుగుతుంది. కంట్రోలరు ప్రక్కనున్న కుర్చీలలో అన్నదమ్ములు కూర్చున్నారు. అంతఃపుర కాంతలు ఎదురుగా ఉన్న మేడ మీద కూర్చున్నారు. దాసుగారు ఆ కాంతలను చూస్తూ ఇంకెవరూ ఆవంక చూడకుండడం గ్రహించి మొగం త్రిప్పుకుని తెలియక పోయినా నాటక ప్రదర్శనం చూస్తూ కూర్చున్నారు. నాటకం ఎనిమిది గంటలకు అయింది ... అందరూ లేచారు. కంట్రోలరు అన్నదమ్ముల్ని బసకు దిగబెట్టారు.

తెల్లవారింది. దాసుగారు దంతధావనం చేస్తూండగా ఇద్దరు గుర్రపు జవాన్లు బల్లెములు పట్టుకుని వచ్చి ఏలినవారి సెలవయింది. రావలసిందని చెప్పారు. దాసుగారు పేరన్నను చూసి...

‘అన్నా ! నిన్న నేను అంతఃపుర కాంతలను చూడడం తప్పగా భావించి శిక్షించడానికి గాబోలు రాజు యీ ఆయుధపాణులైన జవానులను తెల్లవారే సరికి పంపాడు. వెళ్ళడానికి మనస్సు జంకుతూంది. ఏమంటావు ?’ అని నను గుతూ అన్నారు. ‘ఒరే ! ఎందుకీ పిచ్చి అనుమానం ! అదేమీ కాదులే... అని పేరన్న ధైర్యం చెప్పగా’ కానీ... అన్నారు దాసుగారు. ఇద్దరూ లేచి కాఫీ త్రాగి, తలపాగాలు చుట్టుకుని సిద్ధంగా ఉన్న గుర్రపుబండి ఎక్కి కోటకు వెళ్లారు.

బండిదిగి వెళ్ళుతూ ఒక చోట కనిపించిన గులాబిపువ్వు కోసి, దాసుగారు ముందుకిసాగి వరండాలో నిల్చున్న రాజు గారిని సమీపించి పువ్వును ఆయనకు ఇచ్చారు. ప్రభువు తీసుకుని మూర్ఖుని ఎక్కడిది ? విజయనగరం నుంచి తెచ్చారా ! అని చిరునవ్వుతో అడిగాడు. లేదు. అదిగో ఆ ప్రక్కనున్న గులాబి మొక్క. దానినుంచి తెచ్చినన్నారు దాసుగారు.

మంచిది. ఆనాడు మీరు బెంగుళూరులో పాడినపాట ఈనాటి వరకు మా చెవులలో ప్రతిధ్వనిస్తోంది. ఆశ్చర్యకరమైన శాసీరం మీది. మామిత్రుడు విజయనగరాధీశుడు క్షేమమా ! మీపాట ఎప్పుడైనా విన్నాడా ?

ఆయన క్షేమమే. ఇంతవరకు నాపాట వినే అదృష్టం ఆప్రభువుకి పట్టలేదు.

‘నిజమే. దురదృష్టవంతుడు..... సరే — మా కొలువులో ఉంటారా ?

‘ఉండను.’

‘ఏమి ?’

‘మర్త్యులను కొలువ నొల్లను.’

ఈ జవాబుకి రాజుగారి కళ్ళు కాస్త జేవురించాయి. కాని దాసుగారు చలించలేదు.

‘మీ స్వతంత్ర ప్రవృత్తికి సంతోషించాను. వీణ పట్టుకుని రాలేదేమీ ! అని దివానును చూసి ఏమయ్యా ! వీణతో రమ్మని చెప్పమన్నానే....

‘ప్రభూ ! మా సోదరుడు వెళ్ళి పట్టించుకొని వస్తాడు. అని దాసుగారు అన్నను చూశాడు. పేరన్నతో ఒక సేవకుడు వెళ్ళాడు.

‘మీలాగ హిందూస్థానీ కర్ణాటక సంగీతాలు కలిపి ఇంత అందంగా పాడే గాయకుణ్ణి ఇంతవరకు చూడలేదు. మీరు సంగీతం ఎక్కడ నేర్చుకున్నారు ?

నాసంగీత సాహిత్యాలు సహజ పాండిత్యాలు. ఆ మాటకి రాజు ఆశ్చర్యపడి ఏదీ కమాచీ రాగము పాడండి — అని అనగా దాసుగారు రాగం కొంతసేపు పాడి

‘వాణీ విలాసాక్షి చకోరచంద్రం
సౌజన్య సంతాన విభూతి సాంద్రం
స్వచ్ఛంద కార్యేషు సదాప్య తంత్రం
పాయాచ్ఛివ శ్చామధరాధిపేంద్రమ్’—

సన్నని మబ్బులో వెలుగు

చందురు పోల్కి మొగంబు, పెన్వలం

బన్నగ త్రుళ్ళు బేడిసల

మాడ్కి కనుంగవ చూపు, చూపులో

చెన్నలరార కల్మిచెలి

చెల్వగు రాణియు పట్టుగద్దెయన్

వెన్నని బోలు చామదొర

నించుత కోరిక తల్లిదండ్రులై.

అని సంస్కృతములో రాజును గూర్చి ఒక పద్యమూ తెలుగులో రాణిని గూర్చి మిక్కిలి వర్ణించి ఒక పద్యమూ ఆశువుగా చెప్పగా విని రాజు శ్లోకం అర్థమయింది. తెలుగు ఏమీ తెలియలేదు. ఇంగ్లీషులో చెప్పమనగా దాసుగారు ఇంగ్లీషులో దాని అర్థం వివరించారు. రాజు దానిని కన్నడం లోకి మార్చుకుని ఇప్పుడే వస్తాను ఉండండి - అని లోనికి వెళ్ళారు.

అక్కడ దూరంగా విచ్చుకత్తుల జవానులు తననే చూస్తూ నిల్చున్నారు. నిన్న సాయంకాలం నాటకం జరుగు

తూన్నపుడు అంతఃపుర కాంతలను చూడడం, ఇప్పుడు రాణీ గారిని మిక్కిలి వర్ణించడం. మర్త్యులను కొలవనడం కొంప దీసి రాజు ఏ అఘాయిత్యానికేనా ఒడిగట్టుతాడా? కానీ! కానున్నది కాక పోదు' - అని దాసుగారు గుండె రాయి చేసుకుని భవిష్యత్తుకి ఎదురు చూస్తూ కూర్చున్నారు.

అంతలో రాజుగారు చిరు నవ్వుతో వచ్చి దాసుగారి భుజం తట్టి మిష్టర్ నారాయణదాస్ - రాణీగారు మీపాటా పద్యాలూ విని ఎంతో సంతోషించారు. లోపల ప్రక్కనే ఉన్నారు. ఆమెకు తెలుగు తెలుసును. మీకు చాలా భ్యాంక్స్ చెప్ప మన్నారు.

అని ప్రశంసించారు.

‘మహారాజు దంపతులు సంతోషించారు ధన్యుడను - అని దాసుగారు చేతులు జోడించారు.

ఆ సమయానికి పేరన్న వీణతో రాగా రాజుగారు దాసుగారిని చూసి మారిద్దరూ ఏమవుతారు అని అడిగారు. మేము సోదరులం. ఆయన్న నాకన్న. పేరు పేరన్న...

‘అలాగా! అయితే మీపాట అంటే మీకంతం అంత ఘన గంభీరమూ, ఆయన పాట అంత సన్నరవళి - ఆశ్చర్యంగా ఉండే - అని అన్నారు రాజుగారు.

అంతలో ఒక తెల్ల దొర వచ్చి ఫోనోగ్రాఫ్ సిద్ధం చేసి రాజుగారి ముందుంచి వెళ్ళాడు.

మిస్టర్ దాస్! మీ పాట రికార్డుచేసి ఉంచాలని అనుకున్నాను. జంఝూటీ రాగములో బెంగుళూరుమీద పద్యం చదవండి - అని అన్నారు రాజుగారు. పేరన్న తంబురా శ్రుతి వేస్తుండగా దాసుగారు కొంతసేపు రాగంపాడి పద్యం చదివారు ఒక పేటుకి సరిపడగా.

‘అలరు తేనియలూరు తలిరులజిగిమీరు

విన్నకరపుత్తిరు బెంగుళూరు

చిరుత మబ్బుల కారు చెమట రానిషికారు

వేడుక లింపారు బెంగుళూరు,

చెరుకు తీయని నీరు చేల పచ్చని బారు

వేల్పు నగరుగేరు బెంగుళూరు

ఆవుల పాలేరు తావుల వేమారు

పిలువ దగినపేరు బెంగుళూరు

వింత నగనాణెముల నారు బెంగుళూరు

పెను తెవుళ్ళకు మందువేరు బెంగుళూరు

వెల్లదొరలను రాగోరు బెంగుళూరు

వేనుడువులేల బంగారు బెంగుళూరు—

రెండవ పేటులో రాజుగారి కోరికపై కన్నడరాగం, మూడో పేటులో హిందూస్థానీ ఔరవి పాడారు. మూడో పేటు

పాట 'సయ్యా జావో నహి బోలుం' - అనేది -... రాజు పరమానంద భరితుడై దాసుగారూ! మీపాట యీ రికార్డులో నూరేళ్ళు ఉంటుంది - అని అన్నారు. అప్పటికి పగలు పన్నెండు గంటలు. ఇక బసకు వెళ్ళండి. రాత్రి మీ కథ వింటాము - అని రాజుగారు లేచారు. అన్నదమ్ములు ఆనందిస్తూ గుర్రపు బండిలో బసకు వచ్చారు.

రాత్రి సరిగా ఎనిమిదిగంటల పావుకి ఆరంభించి ఒంటి గంట వరకు దాసుగారు మార్కండేయ చరిత్ర వినిపించారు. ఆనాటిపాటా, ఆటా, వివిధభాషలలో మాటా కోటా పేటా ప్రతిధ్వనించే కంఠస్వరముతో వెలువడి శ్రోతలను ఆశ్చర్యా సందాలలో ముంచే త్తింది...

'మిష్టర్! నారాయణదాస్. బెంగుళూరులో ఆనాడు పాడినదానికన్న యీనాడు మీసంగీతం దేవదుందుభుల్ని ప్రమోగించిందే. మీరు మానవరూపములో దేవతలాగు న్నారే... మేము ఇస్తూన్న బహుమతి చాలా సామాన్యమే కాని ఇంతవరకు ఏ కవికీ గాయకునికీ యివ్వని ఫస్ట్ క్లాస్ బహుమతి? - దీనిని స్వీకరించి సంతోషించండి - అని మహారాజు మైసూరు ప్రభుత్వ లాంఛన ముద్రగల రెండు పసిడి మురుగులు, రెండు జతల పట్టుసేల్వలూ, ఒక కొత్త వీణ, వేయి న్నూట పదారు రూపాయలున్న పట్టుసంచి, రానూ పోనూ

సెకండ్ క్లాస్ రైలు చార్జీలూ ఒక వెండిపళ్ళెములో ఉంచి దాసుగారికి సవినయంగా సమర్పించి నమస్కరించాడు.

సభ పరమానందముతో లేచింది. 'రేపు సెలవు తీసుకుంటాము - అన్నారు దాసుగారు. రేపు మేము కలకత్తా వెళ్తున్నాము వస్తారా?' అని రాజుగారు అడగగా 'ముందు ఇంటికి వెళ్ళి సెలవయితే అక్కణ్ణించి కలకత్తా వస్తాను -' అన్నారు దాసుగారు - 'మంచిది. నేను తిరిగివచ్చిన వెంటనే మీకు ఆహ్వానం వస్తుంది. ప్రస్తుతం మేము కట్టిస్తూన్న అంబావిలాస మందిరంలో మీకథ - దానితోనే ఆభవనానికి ప్రవేశోత్సవం' - అని చిరునవ్వుతో రాజుగారు సెలవిచ్చారు.

మర్నాడు అన్నదమ్ములు రైలు ప్రయాణం చేసి మద్రాసు చేరారు. అక్కడ ఒకటి రెండు హరికథలు చెప్పి బళ్లారి వెళ్ళారు. అక్కడ హరికథలు వినిపించి ధర్మవరం కృష్ణమాచార్యులు మొదలైన రసజ్ఞుల మన్ననలు పొంది గుంటకల్లు మీదుగ నంద్యాల, అక్కణ్ణించి అతిప్రయాసలతో గుంటూరు, అమలాపురం మొదలైన ఊళ్ళకు చేరుతూ హరికథలు వినికిడి చేస్తూ ప్రాప్తమయిన ధనముతో తృప్తి పొందుతూ ఇలాగు రెణ్ణెలు పైచోట గడపి విజయనగరం చేరారు. పిడుగులాటివాత్త. మైసూరు మహారాజు కలకత్తాలో ఆకస్మికంగా మృతిచెందినట్లు.

17. పుంభావ సరస్వతి

విజయనగరం చేరిన తరువాత తన బహుమతులను తల్లికి తరువాత సోదరులకూ వదినలకూ చూపించి అందరకూ వందనాలు చేశాడు. ఆతల్లి పొందిన ఆనందం ఇంతా అంతా కాదు. అర్థాంగి మాట చెప్పనక్కరలేదు. సొమ్ములు చూసి వదినలు ముచ్చట పడ్డారు...

విశ్రాంతిగా రెండు రోజులు గడిపి ఒకనాడు సాయం కాలం ముస్తాబుచేసుకుని మైసూరు మహారాజు బహూకరించిన బంగారు మురుగులు ధరించి వాహ్యళికి బయలుదేరారు. సరాసరి కోట సింహద్వారం దరికి వెళ్ళేసరికి ఇద్దరు వైణికులు కోటలోంచి వస్తూండడం చూసి గబగబా వారివద్దకు వెళ్ళి వారిలో ముసలి వైణికుడితో దాసుగారు అన్నారు కదా !

ఏమయ్యో ఇటుచూడు. యీ బంగారు కంకణాలు. మైసూరు మహారాజు బహూకరించిన ఫస్ట్ క్లాస్ బహుమతి. ఇంకా పట్టు సేల్వలూ. పట్టు దోవతులూ నగదు వేయి న్నూట పదారులున్నూ - ముసలినక్కలాగ ఉన్నచోటనే గుడుగుడు కుంచం తిరుగుతూ యీ రాజుముందు మోకాళ్ళ మీద కూర్చుంటూ మూలుగుతూన్న నీలాటి వాళ్ళకి యీలాటి బహుమతు లెలావస్తాయి ? ... ఏమంటావు ?

ఏమంటాడా వృద్ధుడు. సరే సరే - అని మూతి బిగించుకుని వెళ్ళిపోయాడు. 'నీ బ్రతుకంతే - అని నవ్వుతూ వెళ్ళిపోయారు దాసుగారు.

చిన్నా పెద్దా అనేది చూడక కోరి తంటా తెచ్చు కోడం, తట్టా బాజీచెయ్యడం పుట్టుకతో వచ్చిన గుణాలు.

మర్నాడు తన రాక తెలిసి మూణ్ణెల్ల జీతం కోట లోంచి వచ్చింది. ఆ సొమ్ముతో ఒక వెండి గిన్నె కొని తల్లికి చూపించి భార్య చేతికి ఇచ్చాడు.

మైసూరు మహారాజు నారాయణదాసుగారికి చేసిన సమ్మానం ఆనాటి వార్తాపత్రికలలో విశేషంగా వెలువడగా మద్రాసు రాజధాని అంతటా నారాయణదాసుగారి పేరు ఊరూరా జంఝామారుతం లాగా వ్యాపించి కవులనూ గాయకులనూ ఒక్క ఊపు ఊపింది ...

లింగం లక్ష్మణ్ణి పంతులు చాలా భాషలు తెలిసిన ప్రతిభాశాలి. ఆనందగజపతి మహారాజుకి ఆంగ్లవిద్యాగురువు. హిందూ పత్రికలో దాసుగారి సమ్మాన సమాచారం చదివి ఒకనాడు సమయం చూసి రాజుగారితో చెప్పాడు. 'ఆస్థాన విద్వాంసుడుగా ఉన్న దాసుగారిని దర్బారుకి రప్పించి సంగీత సాహిత్య గోష్ఠి జరుపవలసింది' అని,

విశాఖపట్నములో దాసుగారు ఎఫ్. ఏ. చదువు
తూన్న కాలములో అక్కడ చెప్పిన కథలు విని ఆశ్చర్యపడి
ఆనందించిన వారిలో లక్ష్మణ్ణ పంతులు ఒకడు. ఆ విషయం
కూడా రాజుగారికి చెప్పాడు.

‘ఔను. ఆయనను గురించి మునుపే కొంత వినిఉన్నాము.
ఇప్పుడు మైసూరువారి సమ్మానం పత్రికలో చదివి విశేషించి
తెలుసుకున్నాము. రేపు రమ్మని కబురంపుతాము - అని
నింపాదిగా అన్నారు రాజువారు.

అలనాటి విజయనగరాధీశుడు శ్రీకృష్ణదేవరాయల
వలె నేటి విజయనగరాధీశుడు శ్రీమదానంద గజపతి సంగీత
సాహిత్యాలు తెలిసిన విద్యల భోజుడు. వీణా రమణయ్యగారి
వద్ద శిష్యుడుగా వీణ సాధనచేసి అచిరకాలములో బేగడ
రాగం వేసిన ఆవృత్తి వైయ్యకుండా మూడుగంటలు
వాయిచి గురువును మెప్పించిన టైణిక శిరోమణి ఆప్రభువు.
పేరి కాశినాథశాస్త్రి, వైయాకరణ సార్వభౌమ తాతా
సుబ్బారాయశాస్త్రి వంటి విద్వత్సమాజానికి ఆశ్రయమైన
నరలోక కల్పభూజం ఆనందగజపతి మహారాజు. కవులలో కవి,
గాయకులలో గాయకుడు, వైణికులలో వైణికుడు, శాస్త్ర
పండితులలో శాస్త్ర పండితుడు. మంత్రులకు మంత్రి.
నటులకు నటుడు, తురగరేవంతుడు, పిడికిట నూపప్పు పట్టి
నూనె పిడిచిన బలిష్ఠుడు. మదపతి మదనుడు, సౌభాగ్య

నదనుడు. సంతత సరసదరహాస వదనుడు. ఆలాటి సకల సద్గుణమణి తన రాజ్యములో ఉన్న, తన ఆస్థాన విద్వాంసుల పట్టికలో నమోదై ఉన్న నారాయణదాసువంటి లోకాతీత విద్యా సంపన్నుణ్ణి ఇంతవరకు పిలిపించి పలకరించక పోవడం కాలమహిమ అనుకోవాలి....

సూర్యోదయం అయిన రెండు మూడు గడియలకు లేచి దంతధావనం, స్నానం, ఏదో కొంతసేపు ధ్యానం అయి అలవాటు ప్రకారం తరవాణి అన్నం తిని చుట్ట కాల్చు కుంటూ వీధిచీడ మీద పచారు చేస్తున్న నారాయణదాసు గారికి కోటనుంచి గుమాస్తా వచ్చి ఒక చిన్న చీటీ సవిన యంగా అందించాడు. దానిని చూసి గుమాస్తాను పరకా యించి ఒక చిన్న దగ్గు దగ్గి వస్తున్నామని చెప్పా - అని చుట్ట గట్టిగా ఒక దమ్ము పీల్చి ఒక మూలకి విసిరివేసి లోనికి వెళ్ళారు. కాళ్ళూ చేతులూ కడుగుకొని నోరు పుక్కిలించి సరాసరి తల్లిదగ్గరకు వెళ్ళి నమస్కరించారు.

‘ఏమిటా నాయనా? ఇంకా ఇంటికివచ్చి పట్టుమని వారం రోజులు కాలేదు. మళ్ళీ ప్రయాణమా?’

‘లేదమ్మా! మన రాజుగారు దర్బారుకి రమ్మని ఆహ్వానం పంపారు. వెళ్ళి వస్తాను.’

‘మంచిది నాయనా! ఆనందగజపతి చాలా దొడ్డవాడు అని నలుగురూ చెప్పకోడం వింటున్నాను. ఆయన ముందు కూస్త విసయంగా మాట్లాడి కొలువు నిలుపుకో. అల్లం తిన్న కాకిలాగా ఊరూరూ తిరగనక్కరలేక ఒకచోట ఉండి కడుపులో చల్ల కదలక కాలక్షేపం చెయ్యవచ్చు ... వెళ్ళిరా బాబూ!’

‘అమ్మా! నేను స్థిరంగా కొలిచేది రాముణ్ణి ఒక్కణ్ణే మానవులను కొల్వనని మైసూరు రాజుకి చెప్పాను. ఇక్కడ అంతే అనుకో! నాస్వభావం నీకు తెలుసుకదా! ... నువ్వు చెప్పినట్టు విసయంగానే మాట్లాడి వస్తాను...’

చక్కగా ముస్తాబై ఒక కొబ్బరికాయ పట్టుకొని తీవిగా నడుస్తూ దాసుగారు రాజదర్శనానికి వెళ్ళారు. సరిగా ఆసమయానికే రాజుగారు దర్బారుకి దయచేశారు. దాసుగారు ముందుకి వెళ్ళి

‘ఆశ్రీతుల పాలి దాక్షిణ్య మరులయొద్ద
శౌర్యముం గోవిదుల చెంత సాత్వికతయు
నెసగు నేలినవారి కభీష్ట జయము
లిచ్చు గావుత సంతత మీశ్వరుండు’

అని పద్యముతో ఆశీర్వాదించి కొబ్బరికాయ చేతికందించారు. రాజుగారు దానిని ఆదరంగా తీసుకుని కూర్చోండిని చెప్పి

తాము ఆసనాసీనులయ్యారు. సిఫార్సు చేసిన లక్ష్యాజీ పంతులు కూడా ఆ సభలో ఉన్నాడు. అంతట రాజుగారు దాసుగారిని చూసి

‘మీ గురించి వార్తాపత్రికలో వెలువడిన విషయం చదివి చాలా సంతోషించాము - అని అన్నారు.’ వెంటనే లక్ష్యాజీ పంతులు ‘మీ పద్య మేదేనా చదవండి. మీ కవితా పుష్పి ప్రభువులకు తెలియాలి కదా!’ అని అనగా

ప్రభూ! మైసూరు నుంచి తిరిగి వస్తూ మద్రాసులో రెండు రోజులున్నాను. ఒకనాడు విక్టోరియా మహారాణిగారి పుట్టిన దినం పురస్కరించుకుని ఒక సభలో ఆమెనుద్దేశించి ఒక పద్యం చదివాను. దానిని చదువుతాను అవధరించండి—

‘ఏయిమ్మ చాలింపు నెల్ల జ్ఞాండువులకు

నిర్భయ భోజన నిద్ర లొదవు,

ఏరాణి శాసింప దూరదేశంబులు

చేడువలయ్యె సంచారమునకు,

ఏదేవి యాజ్ఞచే ఏర్లు కట్టువడి కో

రిన తావులందు జీవనము లొసగు,

ఏచక్రవర్తిని ఏలగ నారోగ్య

వికార భనము లభివృద్ధి చెందె

అట్టి విక్టోరియాంబ ఆస్య శశిబింబ
 వితత సింహానన ప్రదీపిత వితరంబ
 కోవిద జనావలంబ నత్తుణ కదంబ
 నేడు పుట్టిన దినమట నేన్ములార!

అని చదవగా ఆనందగజపతి పరమానంద భరితుడై కవిత
 గంభీరభావభరితగా ఉంది. రాగజ్ఞానం కడు ప్రశంసనీయం-అని
 సభ్యుల వంక చూసి అనగా దాసుగారు మహారాజుపై తాను
 రచించిన శుద్ధ సావేరి నర్తం పాడారు. అది విని రాజుగారు
 పరమ సంతోష హృదయై ఆహా! ఏమి సంగీతజ్ఞానం, ఏమి
 శారీరం! వీరి సంగీత సాహిత్య ప్రావీణ్యం అనుపమానంగా
 ఉందే! కనుకనే వీరికి ఇంత ప్రఖ్యాతి వచ్చింది. వీరి సంగీత
 సాహితీ విషయం మాకెవరూ ఇంతకుముందు చెప్పలేదే -
 మారెవరూ వివలేదా? అని సభ్యులను గద్దిస్తున్నట్టు అన్నారు.
 ఎవ్వరూ పెదవి కదల్చలేదు....

సరే! మీరు పుట్టిన దెక్కడ? విద్యాభ్యాసమెక్కడ
 మిష్టర్ నారాయణదాస్! అని రాజువారు అడిగారు.

‘ఏలినవారి పాలనకు చెందిన అజ్ఞాత అనే అగ్రహార
 ములో పుట్టాను. విద్యాభ్యాసం ప్రభువుల కాలేజీలోనే-అని
 మృదువుగా బదులు పలికారు దాసుగారు.’

‘మారు చాలా గర్వకారణం’ అన్నాడు రాజుగారు.

వెంటనే దాసుగారు రాజుగారిపై మునుపు వ్రాసిన
 భైరవి ధన్యాసి రాగాల స్వరజతులను పాడి నాట కురంజి
 రాగములో వ్రాసిన స్వరజతి పాడుతూ ఉండగా కొంతవిని
 చప్పున వెలుపలకు వెళ్ళి కొంతసేపటికి తిరిగివచ్చి మొన్నటి
 ముసలి వైణికుడు ప్రక్కనే కూర్చుని 'ఏయి అక్కడ ఆగు.
 మొన్న నాతో ఏమన్నావు? నాతో సరిగా కవిత్వం చెప్పే
 వాడు గానీ, వీణ వాయించే వాడుగానీ యిక్కడ ఎవ
 డున్నాడు? అని అన్నావా లేదా? అనలేదని యీ వీణ
 మీద చెయ్యివేసి చెప్పు - అని కళ్ళంట నిప్పులు రొప్పుతూ
 ప్రక్కనున్న రాజుగారి వీణనుదాసుగారి ముందుకి త్రోశాడు.
 అప్పుడు చప్పున ప్రభువు 'ఎందుకయ్యా ప్రమాణులూ
 ప్రత్యక్షాలున్నా! ఎవరి ప్రజ్ఞ వారిది. అతని ప్రజ్ఞా ప్రాభ
 వాలపై అతనికాధైర్యమూ ఉండి అనవచ్చుగాక! మధ్య
 మీకెందుకీ పిడకలవేట - అబద్ధ మాడడానికి జంకి ఆయన
 ఊరకుండ వచ్చు - అని దాసుగారిని చూచి

‘కులశైలంబులు తలకిన

జలనిధు లింకినను సూర్యచంద్రుల సన్మం

డలములు నేలర్చి దొరగిన

పలుక డబద్ధంబు సత్యవాది గుణనిధి!...

అని చదివి యీపద్యం నారచించినదే - అన్నారు. 'ఆహా!
 ఎంత చక్కని పద్యం! అని దాసుగారు దానిని చదివారు.

రాజుగారు విని సెబాస్ట్ ఓపకసంధా గ్రాహులు కూడా
 మీరు ... అని మెచ్చుకున్నారు. అంతట ఆ వృద్ధ వైణి
 కుడు మండిపడుతూ ప్రభూ! మీరొక్కడలవల్ల వీడు మరీ
 బిర్ర బిగుస్తాడు. అసలే పెడసరపు కట్టె. రానణాసురుడు,
 కలగజేసుకుని మావాద్యాలనూ లయ విశేషాలను హేళన
 చేస్తూ ఉంటాడు. చోడవరములో రెండేళ్ళక్రితం మావాళ్ళ
 మధ్య నాకవిత్వాన్ని ఆక్షేపించాడు. వీడికి ఏలినవారు బుద్ధి
 చెప్పాలి. అని దాసుగారిని చూసి 'ఒరే బేవకూఫ్! మిడిసి
 పడకు' నీపని చూస్తాను అని అన్నాడు. దానితో దాసుగారు
 గొంతుక సర్దుకున్నారు. అది కనిపెట్టి ఇట్టా అట్టా ఉన్న
 లక్ష్మోజీ పంతులూ, కాలేజీ ప్రొఫెసర్ మాధవరావు
 నాయుడూ వెనకనుంచి దాసుగారి వీపుతాకి ఇప్పుడు నోరు
 విప్పకు అన్నట్టు సంజ్ఞ చేశారు. చిన్నా పెద్దా రాశిపోసినట్టున్న
 రాచ దర్బారు అది. దాసుగారి సంగీత సాహిత్య ప్రజ్ఞలు
 చూడడానికి రాజాజ్ఞ ననుసరించీ స్వయంకుతూహలముతోనూ
 అందరు సమావేశమైన సభ అది. ఆలాటి సభలో ఆ ముసలి
 వాడు అలా పరుషంగా మాటాడడం దాసుగారూ మానం
 వహించడం ఆశ్చర్యమే. అది భంగు మహిమ - అని దాసు
 గారితో సహా అందరూ తెలుసుకున్నారు. అలాటి దశలో
 రాజుగారే కలగజేసుకుని అంత సరసంగా ఆయువకుడు సంగీత
 సాహిత్యాలు ప్రదర్శిస్తూ ఉంటే ఆనందించటానికి మారుగా
 అంత నిరసంగా మాటాడుతా వెందుకూ? మైసూరు మహా

రాజావంటి విద్యార్థులు సమ్మానం పొందిన అదృష్టశాలి. మన లక్ష్మ్యము తన కేమిటి ? చాలు నీవిపరీత ధోరణి కట్టి పెట్టు అని కాస్త చికాకుతో అనే సరికి ఆ వృద్ధుడు రిమ్మ కొంచెం తగ్గి సరే మహారాజా ! ఒక్కటే మాట. మీ కొలువులో ఈ పొగరుబోలైనా ఉండాలి. నేనైనా ఉండాలి. ఇద్దరూ ఉండడం కుదరదు. అని అరిచినట్టన్నాడు. ఆ మాటకి దాసుగారు జాలిపడి అయ్యా ! మీరు షిత్తు తుల్యులు. ప్రభువులు సరసులు. తేనిపోని కావేషీతో నన్ను మీరిలాగనడం ధర్మంకాదు - అని అనగా అందరూ దాసు గారి చల్లని పలుకు బడికి సాధువాదం చేశారు. చాలా ప్రౌద్ధ యింది. యీనాటికి సభ చాలింతము - అని మహారాజు లేచి చరచతా వెళ్ళిపోయారు. సభ్యులు కిమ్మనకుండా కొలువుకూటం నుంచి బయటకి వచ్చారు.

ఆ ముసలి వైణికుని పై ఉండే ఆదరము మూలంగా ఆనందగజపతి దాసుగారిని తరువాత రప్పించలేదు. పోనీ నాకేమి పోయింది ? అని దాసుగారు నిశ్చింతగా ఉంటూ ప్రస్థానత్రయం, భారతం వాల్మీకి రామాయణంవంటి ఉద్దగ్రంథాలు చదువుకుంటూ విషయ వివేచన చేస్తూ ప్రశాంతంగా కాలక్షేపం చేస్తున్నారు.

ఒకనాడు లింగం లక్ష్మోజ్జేగారిని ప్రశంసిస్తూ ఒక సీస పద్యం చెప్పి వ్రాసి యిచ్చారు. ఆయన దానిని రాజుగారికి

చూపారు. అప్పుడు అక్కడ ఉన్న పండితులు ఏదో నెప
ముతో దాసుగారిని కించపరచాలని దుస్స్వభావముతో
ఉన్నారు కనుక ఆపద్యములో తప్పు ఉందని చెప్పారు. రాజు
గారు అది తప్పుకాదని పండితులు అసూయాళువులై అలా
గంటున్నారని గ్రహించి సరే ఆయన సాహితీ శక్తి ఏపాటిదో
తెలుసుకొందమని దాసుగారికి ఆహ్వానం పంపించారు. దాసు
గారు వచ్చాడు.

మిష్టర్ నారాయణదాస్ ! మీరు గొప్ప కవులూ,
గాయకులున్నూ. మీ విషయం కేవలం సంగీతజ్ఞులకుగానీ
కేవల సాహితీ పరులకుగానీ దుర్గ్రాహ్యం. ఈలాటి వారు
ఏమన్నా మీరు లక్ష్యపెట్టకండి... మీరు పంతులుగారిపై
ఏదో పద్యం చెప్పారుట ! చదవండి - అని సవినయంగా
అన్నారు. వెంటనే దాసుగారు

‘అఖిలలోక వ్యవహార ధర్మంబుల

నడిపింపజాలిన నల్లవేల్పు

జగముపై నొరగియు చలియింపని ఘనుండు

వాన గాలులకు పర్వతము వోలి -

అని చదివే సరికి ‘ఆగండి రెండో చరణములో క్షార్థకం
భిన్న కర్తృకంగా ప్రయోగించారు. దానికి ప్రాచీన కవుల
ప్రయోగం చూపుతారా? లేక తప్పని ఒప్పుకుంటారా?
అని చిరునవ్వుతో అన్నారు. ఆ సవాలు నెదుర్కొని దాసు

గారు చిరునవ్వుతో చూపుతాను ప్రభూ అని అయిదు నిమిషాలు ధ్యానం చేసినట్టు కనుగవ మూసి తెరిచి

‘రాహుకంఠము త్రెగి దేహము ధరణిబడియె’ అని భారత ప్రయోగమునూ,

‘నృమాంసంబు కూడె యేనెట్లు భరించువాడ’ - అని మనుచరిత్ర ప్రయోగమునూ చెప్పి ఇంకా లక్ష్యాలు కావా లంటే ఒక గంటలో ప్రాచీనుల ప్రయోగాలు చూపుతాను అని ధీమాగా అన్నారు.

‘చాలును. వేర్వేరు విషయాలపై మీరు వ్రాసినవి మూడు నాలుగు పద్యాలు చదవండి’ - అని మహారాజునగా దాసుగారు చదివారు. అది విని సంతోషించి మహారాజు ఆస్థాన కవిగా ఉన్న ఒక వైష్ణవస్వామిని ఉద్దేశించి ‘దాసు గారి కవిత్వం ఎలా ఉంది స్వామి!’ అని ప్రశ్నించారు.

‘చిత్తం ప్రభూ! విజయ విలాస కారుడి కవనం లాగా సరళంగా ఉంది తెలుగు కవిత. సంస్కృతం ఎలా ఉంటుందో అన్నాడా వైష్ణవ స్వామి.

‘మీరు సంస్కృతాంధ్రాలలో అసమాన రీతిని కవిత చెప్పే దిట్టలని మాతో విశేషజ్ఞులు శ్రీరామానుజాచార్యులు వారు చెప్పారు. మీ సంస్కృత కవిత కొంచెం వినిపించండి! అన్నారు రాజువారు.

వెంటనే దాసుగారు శ్రీకృష్ణజననం అనే స్వీయ సంస్కృత యక్షగానములో వసుదేవుడు కంసునితో అనే సందర్భములోని

‘ససా జయతు శూన్యవాక్

తవ మమేవ సంతాపయుక్ -

అనే శ్లోకపాదం చదివి రెండో చరణం చదవబోగా ఆవైష్ణవ కవి ‘తవ చ మేచ’ - అని ఉంటే బాగుండును అనిఅన్నాడు. అప్పుడు దాసుగారు చిరునవ్వు నవ్వి ‘స్వామీ ఇంతకుముందు వైణికశిరోమణి పెద్దస్వామివారు నాసంగీత విషములో ఒక చకారం పెట్టారు. ఇప్పుడు తమరు కవితా విషయములో రెండు చకారాలు పెట్టుతూన్నారు. వింతగా ఉంది. మీ దిద్దుబాటు తెలివి. - అని అనగా రాజుగారితో సహా సభ్యులందరూ గల్లున నవ్వారు. వైష్ణవకవి మొగం తెల్లనయింది. కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి.

ఆనందగజపతి మహారాజు చేసన్న చెయ్యిగా సభ నిశ్శబ్దమయింది. ‘మరి మీరు సంస్కృతం, తెలుగు ఎవరి దగ్గర ఎంతవరకు చదువుకున్నారు దాసుగారూ!’

సంస్కృతములో ఒకటి రెండు కావ్యాలు మా నాయన వద్ద విన్నాను. తెలుగు భాగవతం ఊణ్ణంగా మా అమ్మ వల్ల తెలుసు కున్నాను. నాకు అయిదో సంవత్సరం

లోనే ఆటా పాటా మాటా చదువూ సంధ్యా కవిత్యం వాక్ శుద్ధి అన్నీ వాటంతట అవే వచ్చాయి. భారతం స్వయం కృషిలబ్ధం - భాషా స్వరూపం తెలియడానికి నిర్దుష్టమైన వాఙ్మయం సృష్టించడానికి వ్యాకరణశాస్త్రం చాలాఅవసరం. మీరు సంస్కృత వ్యాకరణం ఎవరిదగ్గర అధ్యయనంచేశారు? రాజుగారి ప్రశ్న - 'చిన్నపుడు కావ్య పాఠంలోనే మా నాయన సంధులూ సమాసాలూ ధాతుస్వరూపాలూ చెప్తూ ఉంటే వింటూ ఉండే వాణ్ణి. అలా ఉండగా కవిత రావటం మూలాన నాచెప్పే యక్షగాన ప్రబంధాలు నేనే రచించి విసికిడి చెయ్యాలనే నియమముతో పురాణ ప్రసిద్ధములైన కథలు తీసుకుని రచన ఆరంభించాను. సిద్ధాంత కౌముది విషయం చాలావరకు మానాయన పాఠమే. అయితే బుద్ధిగా కూర్చున్న సమయములో తోడి విద్యార్థులతో సరిగా విషయం గ్రహించేవాణ్ణి. ఆటలమీది మక్కువ ఎక్కువ కాగా కుదురుగా కూర్చుని చదివిన వ్యాకరణం తక్కువ. అయిదేళ్ళ క్రితం జరిగినది జరిగినట్టు నిండుకొలుపులో ప్రభువుల ముందు మనవి చేస్తున్నాను అవధరించండి.

ఖాసింకోట జమీందారుగారి రాజ్య స్వీకారోత్సవానికి జరిగే విద్వత్సభలకు రమ్మని నాకు ఆహ్వానం వచ్చింది. నాహరికథ ముందు జరగాలన్నాను నేను వెళ్ళి. తిరుపతి వేంకటకవుల అవధానం ముందు జరగాలని ఆజంటకవులు పట్టు

పట్టారు. వాళ్ళ సమాచారం అక్కడక్కడ విని ఉన్నాను. ప్రభువులు కూడా విని ఉంటారు - అని దాసుగాతనగా రాజుగారు 'వినడమేమి? వారు మన సంస్థానానికి వచ్చి ఆశు కవితగా చెరొక చరణం చెప్తూ నామీద పాతిక పద్యాలు చెప్పారు. అంతవరకు కవితపై అంత ఆసక్తిలేని నాకు ఆ కవుల కవితా పద్ధతి చూచిన తరువాత కృషి చెయ్యాలని ఉత్సాహం కలిగింది. ఈ కాలములో చెప్పదగిన కవులలో ఆడంట కవులు అగ్రగణ్యులని మాఉద్దేశం' - అని అనగా

అవును. నేనూ అదే అనుకున్నాను. సరే వారి అవధానమే ముందు కానీయండి అన్నాను. అద్భుతంగా అవధానం చేశారు. ఆమర్నాడు నాహరికథ. రాత్రి 8 గంటల కారంభించి మరునాడు సూర్యోదయం అయేవరకు నృత్య గానాభినయ విశేషాలతో సంస్కృతాంధ్రాంగ్ల హిందీ భాషోపన్యాస చాతుర్యం చూపుతూ చెప్పాను. అందరూ పరమానంద భరితులయ్యారు. మూడోనాడు ఎవరో ఆశుకవి సింహాలట. ఆశువుగా పద్యాలు చెప్పనారంభించి మూడు గంటలు కాలం వ్యర్థపరిచారు. వారి కవితలో నేను అక్కడక్కడ తప్పు పట్టాను. వాళ్ళు నాకవితలో కొన్ని దోషాలు చూపారు, నేను నాబసకి ప్రక్కనున్న తిరుపతి వేంకటకవులను చూసి ఆశుకవులు చూపినవి దోషాలా? అని అడిగాను. సిద్ధాంత కౌముది మాత్రం చదివినవాళ్ళు అవి తప్పులను

కుంటారు. ఆపై గ్రంథాలు చదివితే తపో ఒప్పో తెలుస్తుంది. అని వేంకటేశాస్త్రి అన్నాడు. సరే! అనుకున్నాను.

సమ్మాన సమయములో తిరుపతి వేంకటకవులు నన్ను తమ పొగడికతో అంబతానికి ఎత్తివేశారు. నేను వారిని సముచితంగా ప్రశంసించాను. 'సమయం చూసి మీకృతానుత్వం వెల్లడి చేస్తాను తొందర పడకండి' అని ఆశుకవుల్ని హెచ్చరించి విజయనగరం వచ్చాను.

మర్నాడు నిష్ఠల గంగాధరశాస్త్రి రాచబాటలో కనిపించగా శాస్త్రుర్లు! సంస్కృత వ్యాకరణంలో ఉన్నత స్థాయిని చదవవలసేది ఏది? అని అడిగాను. పతంజలి కృత మైన మహాభాష్యం అని ఆయన సమాధానం ఇచ్చాడు. అలాగే తాతారాయడుశాస్త్రి యింటికి వెళ్ళి మహాభాష్యం తెచ్చి ఆరుమాసాలలో ఆమూలాగ్రం చదువుకున్నాను. ఏడోనెల మొదటి రోజున శాస్త్రి యింటికి ఆపుస్తకాలు చేర్చి 'ఏదైనా ఒకచోట వెయ్యవలసే ప్రశ్న వెయ్యమన్నాను. ఆయన భారద్వాజ ఘట్టంలో అడిగాడు. తడబాటు లేకుండా సమాధానం చెప్పాను. శాస్త్రి ఆశ్చర్యపడి ఎక్కడ చదివారూ? ఏమిటి సమాచారం అని అనగా ఏమీ అడగవద్దు. నువ్వు రైట్ అంటే రైట్. అది చాలు. మా అమ్మ చెప్పింది చదువుకున్నాను. అని తిరిగి వచ్చి ఆకృతానువులకు నాప్రయోగ సాధుత్వం తెలిపి నోరు నొక్కాను.

ప్రభూ : ఇదీ నా వ్యాకరణ వైదుష్యం అని దాసుగారు చెప్పారు. ఆనందగజపతి మహారాజు ఆశ్చర్యానికి మేరలేదు. అవును నేను మొన్ననే అనుకున్నాను, మీరు 'పుంభావ సరస్వతి' - లెండి. చాలా ప్రౌఢుపోయింది. అన్నారు రాజు గారు. సభ నిశ్శబ్దం.

18. సావిత్రి

నాటి నుంచి కోటలోనికి వెళ్ళడం, మహారాజుతో సంగీత సాహిత్య గోష్ఠి, వినోదంగా చీట్లాట కాలం హేలగా వెళ్ళిపోతూంది. ఒకనాడు అగ్గిపుల్లలు పణముగా రాజు గారూ దాసుగారూ మూడుముక్కలాట ఆడుతున్నారు. ఒక ఆట రాజుగారు ముక్కలు చూసి చప్పున మూసి సేవ కుల కేదో పనులు పురమాయిస్తూ ఉన్నారు. దాసుగారు తన ముక్కలు చూసి పుల్లలు ఒడ్డుతున్నారు. కొంతసేప యాక రాజుగారు నవ్వుతూ దాసుగారూ అక్కడికి వదిలే యండి మీరు గెలవలేరు అని తన ముక్కలు చూపించారు. మూడు ఆసులు. దాసుగారు జంకలేదు తన ముక్కలు చూపించి ప్రభూ ! సరసుడైన ఒక్క రాజు దొరికితేనే మానవుడు వదులుకోలేడు, ముగ్గురు రాజులు దొరికి

వదలడం ఎలాగా అన్నారు. ఆయనకు వచ్చిన ముక్కలు
మూడు రాజులు - మహారాజు చిరునవ్వు నవ్వి మాటకారి
వయ్యా! మెచ్చవచ్చు - అని ఆనాటికి ఆట చాలించారు.

మరొకనాడు సాహిత్య గోష్టిలో 'సతతము సంతస
మెసంగు సత్యవతికిన్' - అని ఒక పాదం చెప్పి పద్యం
పూర్తిచెయ్యండి అని అన్నారు రాజుగారు. ఒక్క పద్యం
మేమి కర్మ. నూరుపద్యాలు చెప్తాను ఒక్క తకాతప్రాసతో
గంటలో నూరు పద్యాలు చెప్పారు దాసుగారు. ఆనంద
గజపతి విజయఘంటాకంకణం తొడిగి తన పేరు సార్థకం
చేసుకున్నారు ఆనాటి సభలో.

ఇలాగు కోటలోనూ పేటలోనూ వాడవాడలా కీర్తి
చంద్రికను వ్యాపింపచేస్తూ ఎదిరించినవారి మదమణచుతూ
సంగీత సాహిత్యాలు నాసామ్ములు అని నిటారుగా తలయెత్తి
బోర వితుస్తూ నారాయణదాసుగారు మధ్య మధ్య రచన
సాగిస్తూ ఉర్దూ, పార్శీ, అరబ్బీ, భాషలు వారానికి ఒకటి
చొప్పున ముఖస్థం చేసుకుంటూ ప్రహ్లాద చరిత్ర హరికథా
మృతం వంటి ఆంధ్ర సంస్కృత యక్షగాన నిర్మాణముతో
కాలక్షేపం చేస్తున్నారు

ఒకనాడు తల్లి కొడుకును దగ్గరగా కూర్చోబెట్టుకుని
నాయనా సూరన్నా! ముప్పై ఏళ్లు దాటాయికదురా నీకూ ?

నాలుగైదేళ్ళ క్రితం నువ్వు నామాట ప్రకారం వ్రాసిన రుక్మిణీ కళ్యాణం ఇహపర సాధనం అని నమ్మాను. కాని నేనను కున్నట్టు జరగలేదు. నీ కడుపున ఒక్క మొలక పుట్టితే చూసి సంతోషించి తను త్యాగం చెయ్యాలని అనుకున్నాను - అని జాలిగా అన్నది. 'ముప్పై ఎనిమిది నడుస్తూంది.'

ఏమిటమ్మా ఆ కోరిక. నా కడుపున ఒక మొలక పుట్టడం నీతను త్యాగానికా? అని అన్నారు దాసుగారు.

అది కాదుగా నామాటకి అర్థం...

‘సరే ఇప్పుడేమి చెయ్యమన్నావు?’

‘సావిత్రిని ప్రార్థిస్తూ నీ సంగీతపాండిత్యం చూపుతూ ఒక కృతి వ్రాయరా’. నిన్నటినుంచి నాకు మనస్సులో ఇదే కోరిక తుళ్లుతూంది.

‘ఓ రాస్తానమ్మా!... అని దాసుగారు పంచాంగం చూసి ఆమర్నాడే బాగున్నదని తల్లితో చెప్పి మేళకర్త రాగాలతో ప్రతి కీర్తన చివరా అర్థభంగం కాకుండా రాగం పేరు చెప్పచూ నియమ నిష్ఠలతో వ్రాత ఆరంభించారు. తల్లి ధగ్గర కూర్చుని ఏనాడు వ్రాసినది ఆనాడు పాడి వినిపిస్తూ క్రమంగా పూర్తిచేశాడు. మూడైదు తిరగకుండా తల్లి కోరిక ఫలించింది.

కాలక్రమాన లక్ష్మీనరసమ్మ సుఖప్రసవంగా ఆడు బిడ్డను కన్నది. 'సరే ఇదీ ఒకందుకు మంచిదే' బాబూ. సావిత్రిదేవి అనుగ్రహించిన యీ పాపకు ఆమె పేరే పెట్టరా అంది. అలాగే నమ్మా అన్నాడు కొడుకు. శుద్ధి పుణ్యాహ వాచనం అయాక ఆ పాప పేరు 'సావిత్రి' - అని పెట్టారు ... చదువు లవ్వ చిన్నారి మనుమరాలిని పచ్చి బాలెంతరాలి పసుపు చేతుల్నుంచీ మెల్లగా తీసుకుని పాల చెక్కిళ్ళను మృదువుగా ముద్దులాడింది. ఆనందబాష్పాలతో ఆశిశువు నొసలు కాస్త చెమ్మగిల్లింది.

16. దక్షిణామూర్తి ! గోవిందా !

ఆనాడు ప్రౌద్ధపోయి వచ్చిన దాసుగారికి పేరన్న ఒక జాబు అందించి ఏమంటావ్. అని అన్నాడు - చదువుకుని ఏమంటానులే. బయల్దేరు - అన్నాడీ తమ్ముడు. అమ్మా ! బెంగుళూరులో గాయక సభ మారుమూలలనుంచీ వస్తున్నారట పేరుపేరునా గాయకపీరులు. నాకూ ఏదో పోటీ పెట్టేట్టున్నారు. చూస్తాను. ప్రత్యేకాహ్వానం నాది - అని వెళ్ళి వస్తాను దీవించు అమ్మా ! అని పాదాభివందనం చేశాడు. అమ్మ కొడుకుని దీవించి తలతడవి నాయనా ! పెద్దవాడ వవు

తున్నావు. మృదువుగా వ్యవహరిస్తూ ఉండు నలుగురిలో. క్షేమంగా వెళ్ళి లాభంగా తిరిగిరా! అని అన్నాది. నారాయణదాసుగారు నవ్వి 'అమ్మా! సాధ్యమైనంతవరకు మృదువుగా వ్యవహరించాలనే అనుకుంటాను. గుమ్మం దిగి ఏధిలో కాలు పెట్టినపుడు. సభలోకి వెళ్ళగానే ఏదో గారడి చేసి నట్టు అయిపోతుంది నాకు చెప్పకేం? నన్ను నారాయణదాసుగా మరిచిపోతాను. మరియు ఇలా వెళ్ళవలసిందే. వెళ్ళి వస్తాము - అన్నారు అన్నదమ్ము లిద్దరూ హుషారుగ బయలుదేరారు. బెంగుళూరు చేరారు.

నిజంగా ఆసభ దాసుగారి సత్తా ఏమిటో? అదీ లయ విషయంలో. ఒక గతిలో పాడడం, ఇంకొక గతిలో లయ వెయ్యడం ఏమిటో అవకతవకలు! చూదాం. మన దక్షిణామూర్తి పిళ్ళేని ఆ ఉత్తరాది దాసుకి పక్కన కూర్చో పెట్టుదాము అని అనుకుని ఏర్పాటు చేసినట్టుందా సభ.

ఒక్కొక్కనాడు ఒక్కొక్క గాయకుడు, వైణికుడు, మార్దంగికుడు, గాత్రజ్ఞుడూ, ఇలా తమ తమ ప్రజ్ఞలు చూపుతున్నారు. ఆనాడు. కార్యదర్శి లేచి

యీనాడు విజయనగర గాయకులైన శ్రీ నారాయణదాసుగారి గానం. ఆయన లయబ్రహ్మ అని దేశములో అక్కడక్కడ అంటున్నారు. అది యిక్కడ ధ్రువపరచుకో

వలసీందని యీ సభవారు కోరుతూ వేదికమీదికి దయచేయ
వలసింది - అని నేను సభవారి తరపున ఆహ్వానిస్తూ
న్నాను - అని అన్నాడు. వెంటనే దాసుగారు కలభ గమ
నముతో ముందుకి సాగారు వెంట పేరన్నగారు ...

దాసుగారు ముందు సంగీత స్వభావమూ శ్రుతిలయ
ప్రపాధాన్యమూ, రాగప్రస్తారమూ స్వరప్రపాముఖ్యమూ వివ
రించారు. ఆవివరణ తెలుగు, సంస్కృతం, ఇంగ్లీషుభాషల్లో
దేవదుందుభులు ప్రమోగినట్లుంది. ఉపన్యాసం సాగుతూన్నంత
సేపూ ఆయన నెమ్మొమునుంచి మెరుపులు మెరుస్తూన్నట్టూ
ఉరుములు ఉరుముతూన్నట్టూ హోరుగాలి వీచుతూన్నట్టూ
జడివాన కురుస్తూన్నట్టూ ఉందిగాని ఎవరో ఒక మానవుడు
వీడో మాటాడుతూన్నట్టు అనిపించలేదు. ఉపన్యాసం
సుమారు గంటసేపు. తరువాత అన్నివైపులా చూచారు
అలవోకగా. శ్రుతికి ఉపశ్రుతిగా పేరన్నగారే రాగం
ఆలాపించారు. కోకిల రసాల శాఖపై తీరుతియ్యాలతో
హుషారుగా కూసినట్టనిపించి సభ్యులు సెబాస్! కల
కంఠమే అన్నారు.

అంతలో మృదంగము వాయించే వేషధారి దక్షిణా
మూర్తి పిళ్ళై వచ్చి కుడివైపు కూర్చున్నాడు. దాసుగారు
తాళపుచిట్టలు కుడిచేత ఇముడ్చుకుని మార్దంగికుట్టి ఒక
చిక్కిలి చూపు చూసి 'నీ పేరు ఏమి? అని అడిగారు.' 'నా పేరు
దక్షిణామూర్తి పిళ్ళై - అని అన్నాడతడు పేరు బాగుంది.

మనస్సు ఎంత సారంగా ఉందో ! చెయ్యి చెప్తుందిలే అని రుక్మిణీ కళ్యాణం హరికథాగానం ఆరంభించారు.

‘మీ హరికథ మాకు వద్దు. పల్లవి పాడండి అన్నారు కార్యనిర్వాహకులలో ఒకరు లేచి.

‘సరే పల్లవే పాడతాను. దానికి అనుగుణంగా లయ నిల్పుకుంటూ మృదంగం వాయించే వాడెవడు ? అని సీంహ గర్జనతో అడిగారు దాసుగారు.

మరొకరు లేచి అన్నారు అడుగో మీకు ప్రక్కనే మృదంగముందు కూర్చున్న వ్యక్తి... దక్షిణాదిన దక్షిణా మూర్తి పిళ్ళై అంటే మృదంగం ... అన్నమాట అసే’ - ‘సరే ! వినండి. ఈ హరికథ ఇహపర సాధకం. వినండి. దీని లోనే పల్లవీ, తానం ... అన్నీ వస్తాయి తొందర పడ కండి ... అని దాసుగారు గణపతి ప్రార్థన కీర్తన ఆరంభించి దానినే ఒక గంట పాడి, ఆడి పల్లవిరూపములో మార్చి స్వరం వేస్తూ కొంతసేపు ఏదో విలాసంగా నడిపారు. కథ సాగుతూంది. సుమారు రాత్రి తొమ్మిదిగంట లవుతూంది. అన్నా ! శ్రుతి మార్పు ! అన్నారు. శంభో ! అని వడ్డ స్థాయిని ఒక కేక వేశారు, దక్షిణామూర్తి ! రెడి - అన్నారు. ‘బంటువా పిరికిబంటువా ? అనే కీర్తన ఆరంభించారు సహజ షడ్ధతిలో స్థాయి ననుసరించి గమకాలలో యమకాలు చూపుతూ పాడుతూన్నారు. దక్షిణామూర్తి కాస్త అడ్డ

నడక నడవడం ఆరంభించాడు. గ్రహించారు దాసుగారు. దక్షిణామూర్తి! తొందరపడకు. సాఫీగా నడువు. అడ్డనడకలు నడవకు. దారికి రా! ఇదిగో లయ చూపుతున్నాను. యీలోకంలో నాచేతి లయను తెలుసుకునేవాడూ, నేను చూపే జాగాకు వచ్చేవాడూ లేడు. సవాల్ చేసి చెప్పున్నాను. అని గొంతుక సర్దుకొని మళ్ళీ అన్నను చూసి 'అన్నా శ్రుతి మార్పు అన్నారు. చిరునవ్వు నవ్వి అన్న శ్రుతి మార్చాడు. దాసుగారి కంఠధ్వని మారింది. నోట ఒక లయ, చేతితో ఒక గతి -

ఏ గతి తోచక దక్షిణామూర్తి 'నాదిం దిన్నా' అని కొంతసేపు వాయించి దాసుగారి చేతి గతికి మాత్రం వస్తున్నాడు గాని ముక్తాయంపు సరియైన జాగాకి రాలేక పోతున్నాడు. ఏమిటి కారణం? నోటి పాట వేరే గతిని వెళ్ళుతుంది. ఇది సాధ్య మెట్లా?

బండి దారితప్పింది. తెలిసిన పెద్దలు భేష్ భేష్ అని కరతాళాలు వాయించారు.

దక్షిణామూర్తి! ఏమిటలా మిడుతూ మిడుతూమని చూస్తున్నావు! గోవిందా గోవిందా అంటూంది నీమద్దెల బందరులో ఒక ఫిడెలర్ ఫిడెలు రామ రామా అంటూం దట! నువ్వు నీమద్దెలతో వాడివెంట పడు. ఇద్దరికీ జట్టు సరి పోతుంది - అని దాసుగారు తేలికగా అన్నారు.

‘జాగా. సామీ! జాగా ... దొరకకుండా చేస్తుం
డారు మీరు.’

‘నేనేమి చేస్తుండాను నీమొగం. అడ్డనడకలు నడిచేవు
పేరున్న మగాడిలాగా! యీదక్షిణాదిన నువ్వు మద్దెల
వాయిస్తే పాడేవాడు లేడన్నావట ... ఇప్పుడు జాగా
దొరకదని అఘోరిస్తున్నావా! నీదీ ఈడోరు కాదు, నాదీ
యీవూరు కాదు. సజావుగా ఉంటే జాగా దొరుకుతుంది.
జాగ్రత్త! కామయ్య దగ్గరా కంయ్ కుంయ్ లు... గోవిందా!
దక్షిణామూర్తి గోవిందా! గోవిందం భజ గోవిందా! అని -
దానినే మూడావృత్తులు పాడి మంగళహారతి ఇచ్చారు
దాసుగారు ...

పిళ్ళేతో సహా అందరూ లేచి చేతులు జోడించి తలలు
వంచి నమస్కరించారు. మర్నాడు సముచిత సమ్మానాలందు
కుని తిరుగు ప్రయాణం అయ్యారు.

20. తారకమ్

దక్షిణామూర్తి పిళ్ళేకి శృంగభంగం చేసి ఘన
సత్కారం పొంది సరాసరి విజయనగరం వచ్చి రావడం

తడవు కాకినాడనుంచి ఆహ్వానం వచ్చింది. రసికులు కళా రాధకులూ, పోషకులూ 'సరస్వతీ గానసభ' అనే పేరున ఒక సంస్థ ఏర్పరచినట్టూ దాని ప్రారంభోత్సవానికి ఆరంభ గానపూజ తమ దేకాబట్టి దయచెయ్య వలసిందని ....

అన్నా తమ్ముడూ కలిసి అమ్మకి మనవిచేసి దీవనలంది వెళ్లారు. సభలో దాక్షిణాత్యులు కూడా పెక్కండు ఉన్నారు. అయినా దాసుగారి రుక్మిణీకళ్యాణము ప్రథమ దివసమునాడు అగ్రతాంబూలం అందుకున్నది. ఆ కథలో దాసుగారు సంగీత సాహిత్యాల నుద్దేశించి పలికిన పలుకులు కేవలం కచ్చపి కులుకులుగా విజ్ఞులు ప్రశంసించారు. మహోత్తమమైన రీతిని సత్కరించారు. ఆవిధంగా అగ్రతాంబూలం పుచ్చుకుంటూ దాసుగారు సరస్వతీ గానసభలలో ముప్పై ఎనిమిది సంవత్సరాలు తమ సకలవిద్యా వైభవాన్ని ప్రదర్శించి శ్రోతలను ధన్యులను చేశారు.

కన్నతల్లి చిన్నారి కొడుకుపై నిల్చుకొన్న కోరికలన్నీ ఫలించడం చూసింది. మూడేళ్ళ ముద్దుల మనుమరాలితో ముచ్చటగా నడుస్తూ ముసిముసినవ్వుల మనుమరాలి ముద్దు మాటలతో పలుకుల చెవి కను తళుకులు చూస్తూ కాలం గడపింది. ఇక తన జీవితం ప్రయోజనం లేదనుకున్నది. అనాయాసంగా కొడుకు ఒడిలో తల ఉంచి నవ్వుతూ తను త్యాగం చేసింది.

కొడుకు లందరూ తల్లికోసం దురపిల్లడం ఒక యెత్తు, నారాయణదాసు కన్నీరు కార్చడం ఒక యెత్తు. సంతృప్తిగా కన్నతల్లికి పార తాకిక క్రియలు నెరవేర్చి మాత్యణ విముక్తు లయారు. కొంతకాలం విశ్రాంతి.

ఆ విశ్రాంతి అంత ఫలించలేదు. ఆకస్మికంగా దాసు గారికి కాళ్ళూ మొగం నీరుపట్టి పొంగు జబ్బు పొటమరించింది. ఏ మందులూ పని చేయలేదు. ఎవరో సన్నిహిత బంధువు మంచి ఆయుర్వేద వైద్యుడు వచ్చి 'ఈ జబ్బు కుదురుతుంది కాని ఒక షరుతు మరి భంగు త్రాగకూడదన్న త్రాగితే మళ్ళీ జబ్బు తిరగవేస్తుంది అని అన్నాడు.' మంచిది.. ఈ క్షణంనుంచి మరి భంగును స్మరించేది లేదు. ఇది నాయిష్ట దైవమయిన అరసవిల్లి శ్రీ సూర్యనారాయణస్వామి పాద పద్మాలంటి నేపలికే ప్రమాణవాక్కు - అని దాసుగారు శపథం చేశారు. ఆనాడే సూర్యదేవుణ్ణి ప్రార్థిస్తూ శతక రచన ఆరంభించారు. నెల తిరగకుండానే శతకం పూర్తిచేశారు. తగిన పథ్యముతో మందు నేవించారు. భంగు వ్యసనముతో పాటు రోగం కుదిరిపోయింది ...

ఆ రోగం వీడిస్తూన్న కాలములోనే 'కందళితానంద మూల కందముకుందా! అనే ముకుంద శతకం, శివశతకం. మృత్యుంజయాష్టకం దాసుగారి స్వచ్ఛమైన భక్తి అమాయకమైన ఆంతర్యానికి ప్రతి బింబాలుగా అవతరించాయి.

ఆరోగ్యం బాగా కలిగి శరీరం మునుపటికన్న తేజో
వంతమై భాసిస్తూంది.

ఒకనాడు ఆ స్నిగ్ధహృదయముతో మెరుపులాగా ఒక
పవిత్ర భావం కలిగింది. పరప్రభుత్వానికి అణగి నిర్జీవముగా
ఉన్న భారతజాతికి స్వాతంత్ర్యం రావాలి. ఆభావాలకూ
తమ సహజ సంస్కృత పాండిత్యానికీ ప్రతిఫలకముగా
'తారకమ్' అనే కావ్యాన్ని రచించారు. దానిని దేవనాగర
లిపిలో ముద్రించి పాశ్చాత్య దేశాలకుకూడా పేరుగల
సంస్కృత పండితులకు పంపించారు.

ఆ కావ్యాన్ని చదివి ఒక జర్మన్ పండితుడు

'జానాతే యన్న చంద్రాశ్కా
జాన తే యన్న యోగినః
జానీతే యన్న భర్గోపి
తజ్ఞా నాతి కవి స్వయమ్'

'వచ స్సుధామయం కావ్యం
వీత్వాహం తృప్తమానసః
కృతజ్ఞోఽభి ప్రశంసామి
భవంతం కవిశేఖరమ్' -

అని సంస్తుతిస్తూ జాబు వ్రాశాడు.

ఈ 'తారక' కావ్యాన్ని మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం వారు 'శిరోమణి' పరీక్షకు పాఠముగా నిర్ణయించి మరుచటి సంవత్సరమే పాఠ్యగ్రంథాలలోంచి తొలగించారు. కళాశాలలో పాఠం చెప్పే సంస్కృత పండితులు నడిసముద్రం లోంచి గండం గడచి గట్టెక్కినంతగా సంతోషించారు. దానిలో దాసుగారు ప్రయోగించిన క్రియారూపాల సుడి గాలిలో పడి ఊపిరాడక కొట్టుకున్నారు వారు పాపం ! ....

21. ఉత్తరదేశ యాత్ర

కాలబలం అలాటిది. సార్థక నామధేయడు విద్యల భోజుడు ఆనందగజపతి మహారాజు అస్తమయం. ఆనంద పదానికి నిఘంటువులో చోటు లేకుండా చేసింది.

పూషవాద్యంశ ముక్తామణి రేవారాణి పరిపాలనకు వచ్చి కొంత దుఃఖాంధకారాన్ని పోగొట్టింది. నారాయణ దాసుగారితో సహా విద్వాంసులందరూ ఆమె ఆహ్వానాలను మన్నిస్తూ గోఘృటా కచ్చేరీలూ యథాపూర్వంగా జరుపు తున్నారు.

ఒకనాడు రాణి దాసుగారి హరికథ ప్రత్యేకించి కోటలో వినిపించడానికి ఏర్పాటు చేసింది, రివాజు ప్రకారం

దాసుగారు రాత్రి ఎనిమిదిగంటలకు హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానం ఆరంభించి పదకొండు గంటలదాకా నడుపుచున్నారు. మరి వినలేకపోయిందామె. ఏడుస్తూ పయ్యెదతో కన్నీరు ఒత్తుకుంటూ లేచి దాసుగారూ! ఇక మంగళం పాడండి - అన్నది. వెంటనే దాసుగారు మంగళం పాడి హారతి ఇచ్చారు.

‘ఇటుపై ఎన్నడూ ఇలా ఏడిపించే కథలు చెప్పకండి. రేపు నవ్వించే కథ చెప్పండి దయచేసి శ్రమ అనుకోక’ - అని ఆమె అనగా

‘అలాగేనమ్మా! నాకు శ్రమలేదు. తప్పక రేపురాత్రి ఎనిమిదిగంటలకు ఆరంభించి నవ్వే కథ చెప్తాను అన్నారు దాసుగారు. అందరూ వెళ్ళారు.

మర్నాడు దాసుగారు రుక్మిణీకళ్యాణం వినికొడిచేశారు. రాత్రి పన్నెండు గంటలయింది. మంగళమో రామ! అని కర్పూరం వెలిగించారు. రాణి హారతి తీసుకుని

దాసుగారూ! ఇవాళకూడ ఏడిపించారండీ! అనగా దాసుగారు జాలిగా అన్నారు. ‘లేదమ్మా.’ ఈనాడు రుక్మిణీ కళ్యాణం పరమపావనం, ఆనంద ప్రదం కదా -

‘నిజమే. ఇంత త్వరగా ముగించి అంత ఆనందమునూ పోగొట్టారు. మాకు ఎంతో విచారంగా ఉంది - అని రాణి అనగా దాసుగారు చిరునవ్వు నవ్వి ‘అదా తల్లీ! రాత్రి పన్నెండు గంటలయింది. నిన్నా యీనాడు రెండురాత్రులు

నిద్ర సరిగా లేక మీకు అనారోగ్యం చేస్తుందని ఇంతలో ముగించాను. ఈ మారు పగలు పదిగంటలకు ఆరంభించి రాత్రి పదిగంటల వరకు చెప్తాను ఆనందిస్తూ కూర్చుందురు గాని - అని అన్నారు. 'రాత్రి పన్నెండు గంటలయిందా?' అని రీవాసర్కార్ ఆశ్చర్యపడి, సరే మీకు పారితోషికం ఏమియివ్వాలో కోరుకోండి అన్నారు. 'అమ్మా! మీ దయఉంటే చాలు అదే పదివేలు. ఏది శాశ్వతం!...' అని దాసుగారు తప్పించు కున్నారు. కాని రీవా రాణి ఊహించని విధంగా సొమ్మూ, పసిడి సొమ్ములూ, వస్త్రాలూ, సేల్వలూ బంగారు పతకపు గొలుసూ ఇచ్చి 'దాసుగారూ! ఇది మీలో ఉన్న సరస్వతికి ఒక పూజా పుష్పం.' ఇలా సంతోషించండి - అని నమస్కరించింది.

'అమ్మా! ఇది మైసూరు మహారాజు ఇచ్చిన ఫస్ట్ క్లాస్ బహుమతిని పేల కొట్టింది. దీనికి సరిగా సామాన్యలు ఎవరూ ఇవ్వలేరు. మహానందంగా స్వీకరిస్తున్నానని ఒక పద్యముతో రాణిని దీవించి అన్నతో ఆనందంగా ఇంటికి వచ్చారు దాసుగారు.

కాలం సమపాళంగా వెళ్ళుతుంది. వెలుగూ చీకటి సహజమే. అన్నీ అనుభవించాలి. అన్నిరకాల శాస్త్ర గ్రంథాలూ సంపాదించి స్వయంకృషితో చదువుతూ ఆహ్వానాలు వస్తే వెళ్ళి కథలు వినిపిస్తూ వస్తున్నారు దాసుగారు.

ఒకనాడు భార్య నిదానంగా చెప్పింది. కాశీ గయా ప్రయాగలకు వెళ్ళి గంగా స్నానం చెయ్యడం, పితృదేవతలకు ఆత్మశాంతిగా ఉదకక్రియలు ఆయా క్షేత్రాలలో చెయ్యడంకర్తవ్యం కదండీ! అని. దాసుగారామాట విని తల ఊపిగొప్పమాట! వేలకి విలువైనమాట. తప్పక చెయ్యాలి. అని పంచాంగం చూసి రేపే బాగుంది. అని సామాన్లు సర్దుకుని సకుటుంబముగా ఉత్తరదేశ యాత్రకి బయలుదేరారు.

కాశీలో గంగస్నానం, శివపూజ, క్షేమేంద్రఘట్టములో పితృదేవతలకు శ్రద్ధాంజలి సమర్పించి గంభీరార్థ గర్భితంగా గంగామాహాత్మ్య వర్ణనతో కాశీశతకం సంస్కృతములో వ్రాశారు. తిరిగివస్తూ గయలో పైతృకం తృప్తిగా నిర్వర్తించి ప్రయాగకు వచ్చి త్రివేణీ సంగమ స్నానం వగైరా చేసి ఆఊరిలో ఉన్న ఉన్నతోద్యోగిగా ఉన్న చిరపరిచితుడు శ్రీ చిర్రావూరు యజ్ఞేశ్వర చింతామణి యింట బసచేశారు. ఈ చింతామణి తొలుత విజయనగర వాస్తవ్యుడు, స్వతంత్ర భావాలుగల మంచి రచయిత. ఉద్యోగరీత్యా అలహాబాదు వెళ్ళి అక్కడ 'లీడరు' అనే పత్రికకు ప్రవర్తకుడుగా ఉండేవాడు.

అలా ఉండగా ఒకనాడు పురమందిరములో పాటకచ్చేతీ, ఒక సుప్రసిద్ధ గాయని పేరు ఆనందాబాయి. పెద్దల ఆహ్వానం కాదనలేక దాసుగారు వెళ్ళారు. ముందువరుసలో

కూర్చున్న వింటూన్నారు. కొంతసేపయాక ఆమె ఒకచోట శ్రుతితప్పి పాడింది. అది చాలా సూక్ష్మం. సామాన్యులు గ్రహించలేరు. దాసుగారు విని చిన్న నవ్వు నవ్వి 'సెబాస్' అన్నారు. పాట బాగుందని దాసుగారు మెచ్చుకుంటున్నారను కున్నారు అందరు. ఆమె తన తప్పు తెలుసుకుని సర్దుకుని మళ్ళీ పాడుతూంది. ఇంకొక పావుగంట అయాక కాస్త శ్రుతి లయా కూడా తప్పింది. మళ్ళీ దాసుగారు 'సెబాస్' అని కాస్త బిగ్గరగానే అని లేచి వచ్చేశారు.

ఆరాత్రి ఆనందాబాయి దాసుగారి బసకువచ్చి తన తప్పులను క్షమించవలసిందనిన్నీ కొంచెం పాడవలసిందనిన్నీ ప్రాధేయపడగా దాసుగారు హిందూస్థానీ భైరవి ఒక గంట పాడి ఊరుకున్నారు. ఆమె మీరు లోకోత్తర గాయకులు అని పొగిడి నూటపదార్లొచ్చి నమస్కరించి సెలవు తీసుకుని వెళ్ళిపోయింది.

ఆమర్నాడు దాసుగారు సకుటుంబముగా తిరుగు ప్రయాణములో కలకత్తాలో దిగి పరిచితుడైన ఒక ఆంధ్రుని యింట బసచేశారు.

ఆ సాయంకాలం కొందరు ఆంధ్రులూ ఆంధ్రేతరులూ వచ్చి దాసుగారిని హరికథ చెప్పవలసిందనీ సభకు దయచేయ వలసిందనీ కోరి సగౌరవంగా తీసుకుని వెళ్ళారు.

సభ వివిధ స్థాయిలో నిండుగా ఉంది. రవీంద్రనాథ టాగూరువంటి సుప్రసిద్ధులు ముందువరుసలో ఉన్నారు. దాసుగారు సంస్కృతములో వ్రాసిన శ్రీకృష్ణజననం రాత్రి పదిగంటల వరకు వివిధ భాషోపన్యాసముతో నృత్యాభినయ లయ విన్యాసముతో సహజగంభీర ఘనగళరవ వికాసముతో కథ వినిపించారు. శ్రోతృజనం ఆనంద పారవశ్యముతో తమఉనికి తాము తెలియని దశలో ఉన్నారు.

రవీంద్రనాథ టాగూరు వేదికనెక్కి దాసుగారికి సమ స్కరించి మీరు ఏదేశం వారు ? అని ఆశ్చర్యంగా అడి గారు చేతులు పట్టుకుని. మేము దాక్షిణాత్యులం అన్నారు దాసుగారు గంభీరంగా. మీరు దాక్షిణాత్యులలో ఎవరు ? అన్నారు టాగూరు. 'ఆంధ్రులం'.

‘మానవులేనా ?’

‘మానవరూప గంధర్వులం’.

‘నిజమే. కాకపోతే యిన్ని భాషలూ, యీలోకాతి శయ గంభీరశారీరం, ఇంత నిరుపమాన ధారావాహి కవితా నైపుణ్యం, గానం, నృత్యం, లయ, విజ్ఞానం, మానవులకు వస్తాయా ? మీపేరు ?’

‘నారాయణదాస్’.

‘మీకి పాటా ఆటా మాటా ఎవరు చెప్పాడు?’

దాసుగారు చూపుడు వ్రేలితో పైకి చూపి ‘తెలిసిందా’ ... అమ్మ అనుగ్రహించింది. అవన్నీ వెంట తెచ్చుకొని అయ్య పంపగా యీలోకానికి వచ్చాను - మీవంటి వాళ్ళకోసం -

‘తరించింది భారతదేశం. ధన్యమయింది కలకత్తా. అని సముచిత స్థాయిని సత్కరించి నమస్కరించి విడువతేక విడిచి, జ్ఞాపకం ఉంచుకోండి - అని తన పేరు చెప్పాడు. పరమాశ్చర్య భరితులై (స్త్రి) పురుషులు ఇండ్లకు వెళ్లారు.

దాసుగారు ఆ మర్నాడు కలకత్తాలో విశేషాలూ వింతలూ చూసి తిరుగు ప్రయాణం చేసి కులాసాగా విజయనగరం చేరారు.

22. గండపెండెరము

విజయనగరం చేరిన మూన్నాళ్ళకు చల్లపల్లి రాజా వారి నుంచి ఆహ్వానం వచ్చింది. పేరన్ననూ - తంబురా వీణలనూ తీసుకుని వెళ్లారు.

‘ముందు మీహరికథ కాదు. వీణావాదనం వినాలని మా కోరిక’ అన్నారు రాజావారు.

‘ఓ. అలాగే - అని దాసుగారు వేసిన స్వరం వెయ్యక ఒక్కొక్క రాగం ఒక్కొక్క గంటచొప్పున మూడుగంటలసేపు సుతారంగా వీణ వాయించారు. రాజుగారు మెప్పుగా ముక్కుమీద వ్రేలు వేసుకుని ‘మీరు కేవలం గజ్జె కట్టి కథ మాత్రమే చెప్తారు. వీణా వాద్యములో మీకంత పాండిత్యం లేదు - అని కిట్టని వారెవరో చెప్పినట్టు ఇప్పుడను కుంటున్నాను. మీ చేతికి అడ్డులేదు. సెబాస్. తోడే వెయ్యవచ్చు. రేపు రుక్మిణీ కళ్యాణం కథ వినిపించండి - అని ఆనాడు కొలువు చాలించారు...

మర్నాడు రాత్రి ఏడు గంటలకు రుక్మిణీ కళ్యాణం ఆరంభం. గణపతి ప్రార్థన వగ్గరనుంచి మంగళం పాడేవరకూ ఆనాడు దాసుగారు చేసిన భాషోపన్యాసం, చూపిన లయ విన్యాసం, పాడిన గళవిలాసం అత్యద్భుత రీతిలో సాగాయి. ఒక చేతిలో ఒక తాళం, ఇంకొక చేతితో వేరొక తాళం, రెండడుగులతో రెండు వేర్వేరు తాళాలూ, నోటిపాటతో ఒక తాళం చూపుతూ దాసుగారూ ఒక గంట లోకోత్తర శక్తి ప్రదర్శించి హారతి ఇచ్చారు రాత్రి పన్నెండుగంటలు. శ్రోతలు ఊపిరి తీసున్నారా? చూస్తున్నారా? ... ఏమిటో జంత్రిపు బొమ్మలాగున్నారు. రాజావారి ఆశ్చర్యానికి

ఆనందానికి అంతూ పొంతూ లేదు. హారతి పళ్ళెం దగ్గరకు తెచ్చిన దాసుగారిని చూసి దిగ్గున లేచారు. కసింతసేపు రెప్ప వాల్చక చూశారు. 'మిమ్మల్ని ప్రశంసించడానికి మాకు మాటలురావు దాసుగారూ !' రేపు సాయంకాలం నాలుగు గంటలకు కలుసుకుందాము. అని నమస్కరించి వెళ్లారు. అన్న దమ్ము లిద్దరూ బసకి వచ్చారు. సభ్యులు వెళ్ళలేక వెళ్ళలేక ఇళ్ళకు వెళ్లారు.

ఆనాటి సాయంకాలం రాజావారు ఆననమించి లేచి ప్రక్కనే తేబిల్పై వెండిపళ్ళెరములో ఉన్న నవరత్నస్థగిత మైన గండపెండెరం పదిలంగా చేతపుచ్చుకొని దాసుగారి దగ్గరకు వచ్చారు. కుర్చీలోంచి లేవబోయిన దాసుగారిని కూర్చోండని చెప్పి రాజావారు స్వయంగా ఓ కాలికి గండ పెండెరంతొడిగారు. మంగళ వాద్యాల హోరులో వేదపనసల జోరులో మధుర పరిమళం వెదజల్లే పూవాన తేరులో దాసు గారి కనుగవనుంచి ఆనందబాష్పధార ఆణిముత్యపు సారుతో కారింది.

పట్టు వస్త్రాలూ, కాళ్ళీర శాలువలు వేయిన్నూట పదారులూ వెండికంచములో ఉంచి రాజుగారు దాసుగారికి అందించి నమస్కరించి బ్రహ్మశ్రీ నాకాయణదాసుగారూ ! మీరు గాన సరస్వతీ, లయబ్రహ్మ, సాహిత్య చతురాసన బిరుదాలకు సరిగాతగిన అదృశ్యవ్యక్తి. చంద్రునకు ఓక

నూలుపోగువతు మేముసమర్పించే యీ పాఠోషికం స్వీకరించి సంతోషించ వలసిందిగా కోరుతున్నాము.

అని సవినయంగా సానందంగా అన్నారు.

దాసుగారు సముచితంగా సమాధానం ఇచ్చి ఒక పద్యముతో ఆశీస్సు పలికారు.

మరుచటిరోజు రాజుగారి సెలవు తీసుకొని సుఖప్రయాణంగా విజయనగరం విచ్చేశారు.

ఈనాటినుంచి రుక్మిణీకళ్యాణమే నారాయణదాసుగా 'నారాయణదాసు' అంటే రుక్మిణీ కళ్యాణముగా విశిష్టయశస్సు ఆర్జించాడు.

23. పిన్నిపాల్

శ్రీరామాదులు అవతార పురుషులే కాల బలానికి లొంగిపోయారు. అది అనుల్లంఘనీయం. సుఖం అనేది మానవ జీవితానికి ఆభాసగా పరిణమించడం సహజం ... సంయోగ వియోగాలు సాంసారిక జీవితానికి కూడా ఉండేవి.

'ఏమండీ! రామాయణం కథలుగా కాలక్షేపం చెయ్యడానికి ఉపయోగిస్తుంది. చెప్పకూడదా? అంటే

విను, అని అప్పటి కప్పుడు ఏవో మాటలూ పాటలూ విని
 పిస్తూ పద్యాలు చదువుతూ కాలక్షేపం చేశారు గాని నా
 కోరిక సరిగా నెరవేర్చారు కారు' - అంటూ ప్రాణం విడిచి
 పెట్టింది లక్ష్మీనరసమ్మ. ఆత్మారాముడై అయిదేళ్ళ నుంచి
 తామరాకుమీది నీటిచుక్కలాగా ఐహిక జీవితానికి అంటి
 అంటక కాలక్షేపం చేస్తూ ఉన్న నారాయణదాసుగారు
 అర్థాంగి ఇహబంధాన్ని తెగగోసుకుని పరమార్థాన్ని పట్ట
 గానే అర్థశారీరం పోయినట్టే అయిపోయారు కొన్నాళ్ళు...

చిత్తశుద్ధిగా అమ్మను ప్రార్థించి శుభముహూర్తం
 చూసి రామాయణ రచన ఆరంభించారు. ఆరు విభాగాలు చేసి
 సీతారాముల జీవితాలను నిష్కళంకములుగా చిత్రించానని
 తృప్తి పొందారు. అలాగే అహల్యాది పాత్రలను సున్నితంగా
 శుచిగా తీర్చిదిద్దారు. ఆ మహాగేయ ప్రబంధానికి యథార్థ
 రామాయణం అని నామకరణం చేశారు. దానిని అర్థాంగికి
 వినిపిస్తూన్నట్టుగా అంకితం చేశారు. తృప్తిగా నిట్టూర్పు విడి
 చారు. ఆ రామాయణములో దాసుగారి సాహిత్య వైభవం
 పరకోటి సధిరోహించిందని చెప్పుడం స్వభావోక్తి. ఆ ఆరు
 భాగాలలోనూ సీతాకళ్యాణ ఘట్టం లోక విఖ్యాతమయింది.
 యథార్థ రామాయణం సాహిత్య దృష్ట్యా చదివితే ఆయన
 కవివీరత్వం ప్రత్యక్షమయింది.

హనుమంతుని రాముకరుణ నచార మహాంబుధి లంఘిం
 చిన కవి వీరుడా ! - అని అనిపించిన మాటతో దాసుగారి

రామభక్తాగ్రణి తత్వం గోచరిస్తుంది. ఒక్కొక్కపుడు ఆయన మహాంబుధికిబదులు, భవాంబుధి అనీ, కపివీరుడా అనే దానికి బదులు కవి వీరుడా ? అనిన్నీ పాడేవారు. ఆయనకి ఆ ఆత్మవిశ్వాసం, ఆధైర్యం ఆజన్మ సిద్ధములు. ఆయన జీవితములో అలాగే రాణించాయి. ఎవరూ కాదనలేరు.

అలాగే ఆయన వ్రాసిన జానకీ శపథం నీతారాముల సహజప్రవృత్తికీ, అనన్య సామాన్యమైన దాసుగారి సంగీత వైభవానికీ మణిదర్పణముగా రూపొందింది. అందలి కీర్తనలు కొన్ని ఆయన ముఖతః అధ్యయనం చేయ్యవలసే వైదిక సూక్తాలని సంగీతజ్ఞులంటారు.

గృహస్థ జీవితములో మార్పువచ్చినట్టే విజయనగర సంస్థాన జీవితములోనూ మార్పు వచ్చింది.

విజయనగర సంస్థానాధీశులు దాసుగారి సంగీత సాహితీ సామ్రాజ్య వైభవానికి జోహారర్పిస్తూ శ్రీ విజయ రామ గాన కళాశాలను స్థాపించి దానికి అధ్యక్షులుగా ఉండి సంగీత వైభవాన్ని విద్యార్థి లోకానికి వ్యాపింప చేయ్యవలసిందిగా అర్థించారు. తమ స్వతంత్ర ప్రవృత్తికి ఆ అధ్యక్ష పదవి అడ్డు రాకూడదనే నియమమును ప్రకటించి అలాగే ఆ పదవి 1919 నుంచి 1938 వరకు ఇరవై సంవత్సరాలు జగజ్జేగీయ మానంగో నిర్వహించారు.

ఆ పదవిని చేపట్టిన నాటికి ఆయన యేదై అయిదేళ్ళ
యువకుడుగా నేను. ఒకమారు సామాన్య ధోరణిలో చమ
త్కరించగా 'కాదురా నీకు లెక్కలు గావు. నేను అప్పటికి
పదేళ్ళ వాణ్ణి' - అని చిరునవ్వుతో నామాట త్రోసి
పుచ్చారు. అర్థంచేసుకుని అవునన్నాను. ఆయన అంతలో
ఊరుకున్నారా? .... ఒరే తాతా! అందరూ ఉద్యోగం
నుంచి విశ్రాంతి తీసుకునే వయస్సుకి విజయనగర సంస్థానం
వారు నాకు ఉద్యోగం ఇచ్చారు. అప్పటికి తెలిసింది వారికి
నేను ఎవణ్ణో? .... అని గట్టిగా నవ్వారు. విచిత్రమే
అన్నాను నేను. 'విచిత్రం అనేది నాజీవితంలో లేదు. అంతా
సహజమే నాకు. 'ఇంట గెల్చి రచ్చ గెలవమన్న సామెత
నాపట్ల తారుమారయింది. మైసూరూ, మద్రాసు,
గుంటూరూ, గుడివాడ ఇలా పై ప్రదేశాలలో నేను
విజయభేరి మ్రోగించాక విజయనగరము సంస్థానములో
సమ్మానం పొందాను. అంటే ఏమిటర్థం? రచ్చ గెల్చి ఇంట
గెల్చినన్నమాట....

ఆ మహానుభావుడు తన వేదవిద్యతను వెల్లడిచేస్తూ
ఋగ్వేదం నుంచి కొన్ని సూక్తాలను ఏరి 'మ్రొక్కుబడి' అనే
పేరుతో తెనుగు చేశారు. ఆఋగ్వేద సూక్తాలను కొన్నిటిని
స్వరపరిచి సంగీత కళాశాల విద్యార్థులకు వీణపై సాధ

చేయిస్తూ ప్రార్థన గీతాలుగా పాడించేవాడు, పదవీ విరమణ అయే వరకూ ఈ నియమం నిత్యమూ జరిగింది.

ఈ కాలంలోనే కాళిదాస షేక్స్పియర్ మహాకవుల గ్రంథాలనుంచి నవరస ప్రతిఫలన రూపంగా కొన్ని ఘట్టాలు తీసుకుని 'నవరసతరంగిణి' అనే గ్రంథం ఒకటి అనన్య సాధ్య మైన దానిని తెలుగున చేశారు. ఈ గ్రంథం ఉపోద్ఘాత ములో కాళిదాసుని గురించి వ్రాస్తూ శకుంతల నాయికగా అర్జునరాలు అయినపుడు లాక్షణికులు సామాన్యజాతి (స్త్రీ) పురుషులను నాయికా నాయకులుగా గ్రంథాలు వ్రాసే వారిని ఆక్షేపించ కూడదనే అర్థములో కొన్ని వాక్యాలు వ్రాశారు. రఘువంశాది శ్రేష్ఠకావ్యత్రయం వ్రాసిన కాళిదాసు, శకుంతలాది దృశ్యకావ్యత్రయం వ్రాసిన కాళి దాసున్నా భిన్నులు అని ఆయన అభిప్రాయం ....

దాసుగారు ప్రిన్సిపాలుగా ఉన్నపుడే ఆకాలములో మద్రాసు, గుంటూరు మున్నగు నగరాలలో గాయక పరి వత్తులు విరివిగా జరిగేవి. వాటికి అధ్యక్షులుగా ఆయన పలికిన పలుకులు సంగీతజ్ఞులకే కాక సాహితీ సమారాధకు లకు కూడా విజ్ఞానదీపికలు అనడానికి సందేహంలేదు. గీత వైవిధ్యం, గానధర్మం, తాగప్రాధాన్యం, భావాభినయం, లయ స్వరూప స్వభావాలు, నృత్యం, నృత్యం, లాస్యం, తాండవం వాని భేదాలూ, సాహిత్యానికి, సంగీతానికి ఉండే

చుట్టరికం దాసుగారు నిర్వచించి సోదాహరణంగా చూపుతూ ఉంటే బ్రహ్మ, వాగీశ్వరి, శివుడు, పార్వతి, భరతుడు, నంది కేశ్వరుడు ఆయా విషయ వివరణ సమయములో ప్రత్యక్షమయే వారని ఆనాటి చరిత్ర చెప్తుంది.

ఇక ఆహ్వానాలూ సమ్మానాలూ ఆ విశిష్టవ్యక్తికి ఇటు సాహిత్య దృష్ట్యా అటు సంగీత రీత్యా వేరొక మానవుడికి జరిగినట్లు ఎరగము.

నందిగామలో జరిగిన దానిని మించి వానీలో బ్రహ్మ రథోత్సవం, సింగరేణిలో గజారోహణోత్సవం భువన ప్రసిద్ధములై నవి.

ఈవిధంగా అనన్య సామాన్యమూ, అతిలోక ప్రతిభా భాగ్యవై శాల్యమూ కల వ్యక్తిత్వము కల అవతారపురుషుడు కనుకనే డెబ్బెయో పడిలో పారశీకమునుండి ఉమర్ రుబాయిలకు సంస్కృతములోనూ పారశీకానికి భావాను సరణమైన ఫిజ్జిగిరాల్లు ఆంగ్లానికి అచ్చ తెనుగునా తరుమాచేసి నాలుగు భాషల వారికీ హృదయకంపం కలిగించారు. ఇది విజయనగర మహారాజు ప్రార్థనపై ఆమెకి అంకితమిచ్చారు.

పదవీ విరమణ

విజయనగర సంస్థానాధీశులు అలకనారాయణ గజపతి ఆకస్మికంగా మద్రాసులో పరమ పదించారు. అప్పటికి శ్రీ విజయరామ గజపతి రాజ్యార్థమైన వయస్సులో లేనందు వల్ల ఆధునిక శాసన మర్యాద ననుసరించి రాజ్యం ప్రభు త్యాధికారములోకి వెళ్ళింది. ఎస్టేట్ కలెక్టర్ ఆశీతుల అభిప్రాయాలకు లొంగి దాసుగారికి పదవీ విరమణ పత్రం పంపించాడు.

‘అబ్బ! బంధం తెగిందిరా - అని నిండువేడుకతో దాసుగారు అధ్యక్ష పదవిని విడిచిపెట్టినట్టు ప్రత్యుత్తరం పంపారు.

చిన్నగురువు

వాయులీన విద్యనృణి శ్రీ ద్వారం వేంకటస్వామి నాయుడుగారు అంతవరకు దాసుగారికి సహాయోపాధ్యాయులుగా ఉన్నవారు అధ్యక్షపదవికి వచ్చారు. గాత్రోపాధ్యాయుణ్ణి నియమించవలసి వచ్చింది. ఎవరెవరో అర్జీలు పెట్టారు. వారిలో శ్రీ డొక్కా శ్రీరామమూర్తి, చిన్నగురువుగారు

(శ్రీ పటాయని సీతారామశాస్త్రి, సామూరు) చివర పోటీకి నిల్చారు. నాయుడుగారు శ్రీరామమూర్తి పక్షం. శాస్త్రి గారిని అభిమానించేవారు కొందరు దాసుగారివద్దకు వెళ్ళి చిన్న గురువుగారికి మీఁటు ఇవ్వవలసిందని కోరారు. 'చిన్న గురువు' ఎవడురా? నేను చిన్నగురువును వదిలి చాలా కాల మయింది - అని నవ్వుతూ అన్నారు దాసుగారు. 'ఆయన అసలుపేరు పటాయని సీతారామశాస్త్రి, సామూరు వాస్తవ్యుడు - అని వెళ్ళినవారు చెప్పారు. సరే సాయంకాలం కళాశాలలో పోటీ జరుగుతుంది కదా వస్తాను వెళ్ళండి. నాకు సచ్చినట్టు పాడినవాడికే నాఁటు-అన్నారు దాసుగారు

సాయంకాలం గానకళాశాలలో పోటీ. ఎస్టేట్ కలెక్టర్ ప్రభువులు ఉద్యోగులూ, చిన్న పెద్దా చాలా మంది. ఉన్నారు సభలో. పోటీదారుల పాట అయింది. చెరొక పది ఓట్లూ వచ్చాయి. అప్పుడు దాసుగారు లేచి 'దొక్కా శ్రీరామమూర్తి శాస్త్రి విషయములో కాస్త దొక్కశుద్ధి ఉన్నవాడే. కానీ గానం శ్రోతృజనరంజకం ప్రధానం - భావయుక్తంగా శ్రోతృజన రంజకంగా సీతారామశాస్త్రి పాడాడు. 'చిన్నగురువు' అనే పేరు సార్థకం చేసుకున్నాడు. నా తరువాత యీ గానకళాశాలలో ఉండదగ్గ గాయకుడు. చిన్నగురువుకే నాఁటు. అన్నారు. ఇష్టంలేని వారుకూడా కరతాళ ధ్వనులు చేయక తప్పింది కాదు.

దాసుగారి ఆశీస్సులతో చిన్నగురువుగారు విజయ
రామ గానశాలాళలో గాత్రాచార్యులైనారు. ఆయన
అక్కడ ఉన్న కాలంలోనే నేటి అమరగాయకుడు ఘంటసాల
వేంకటేశ్వరరావు వంటి సుప్రసిద్ధ గాయకులు చిన్న గురువు
గారిని శుశూపించి గురువును మెప్పించిన శిష్యులై సమ్మా
న్యులైనారు. ఆ చిన్నగురువుగారి జ్యేష్ఠకుమారుడే శ్రీ సంగీత
రావుగా పేర్వడసిన గాయకముఖ శ్రీ పటాయన సర్
సింహశాస్త్రి. సంగీతరావుగారు దాసుగారి కీర్తనలను కొన్ని
టిని దాసుగారి ఫక్కినే పాడుతారు అనేది చాలావ్యుంఠికి
తెలియదు...

24. కన్యాకరమారి

గదాధర చరిత్ర

దాసుగారు విశ్రాంతిగా కొన్నాళ్ళింటి కడనే ఉండి
శిష్యులతో పేరన్నగారితో కలిసి రామేశ్వరయాత్రకు బయలుదే
రారు. మద్రాసు, మద్రాసునుంచి రైలుమారి విరుద్ధ
నగరం వరకు వెళ్లారు. అక్కడ రామేశ్వరం వెళ్ళే రైలుకి
మోరవలసి ఉంది. రైలుదిగి పోతుభారంమీద అందరూ
కూర్చున్నారని దృఢంగా గొంతెత్తడం దూరంగా చూడాలి
అవటిస్తూ ఒక తిన్నమీద కూర్చున్నారని గొంతెత్తడం

రైలు వచ్చింది. సామాను ఒక పెట్టెలో పెట్టించి పేరన్న వెళ్ళి తమ్ముణ్ణి రమ్మన్నాడు. 'అన్నా! ఈరైలు రామేశ్వరం వెళ్ళేసరికి బాగా చీటిపడుతుంది. ఆచీట్లో తలపట్టు పట్టు కుంటూ ఎక్కడ అఘోరిస్తాము. కాస్త తెల్లవారే సరికి వెళ్ళే మరొకరైలులో వెళ్ళుదాము. మనకేమి మూర్తం మించి పోతుందా! సామాను దింపించు. అని తమ్ముడు భీష్మించినట్టు చెప్పాడు. పేరన్న వెళ్ళి శిష్యులతో చెప్పి గబ గబా సామాను దింపించి వేశాడు.

తెల్లవారు జామున ఇంకొక రైలు వచ్చింది. దానిలో బయలుదేరి మర్నాడు పగలు పదిగంటలకు రామేశ్వరం చేరారు.

జరిగిన విశేష మేమిటంటే వీరు ప్రయాణము చేయుని రైలు దారిలో ఒకచోట ఆనకట్ట మీంచి పడి సుమారు మూడువందలమంది దుర్మరణం పాలయారని మర్నాటివార్త. అందరూ అది విని దిగ్భ్రాంతులయారు. దాసుగారి దూర దృష్టికి జే జే లర్పించారు. 'నాకెందుకో ఆరైలులో వద్దని పించిందిరా! చాపం కొన్ని వందలమందిని మృత్యువు కబళించింది. అన్నారట దాసుగారు కన్నీరు అరచేత తుడుచు కుంటూ... రామేశ్వరంలో స్నానాదికం విధివిధానంగా నిర్వహింపబడుచున్నదని తెలియజేసే రికార్డు ముట్టి కుచీంద్రం వెళ్ళారు. అక్కడ దేవిని దర్శించి లలితా సమస్తము పారాయణం చేసి

‘దశవిధ రాగ నవతి కుసుమమంజరి’ - అనే గేయాన్ని
లలితానామ సంపుటిగా సంతరించి అపూర్వ కృతిగా వెల
యించాడు. లలితా సహస్రనామం తెలుగు చేస్తాను కటా
క్షించు తల్లీ! అని మనవి చేశారు.

దాసుగారు రామేశ్వరం వచ్చినట్టు తెలిసి విశాఖ
పట్టణములో తొలివాళ్ళలో తన పాటకి ఆనందించి ఆదరించిన
ఒక ఉద్యోగి పుదుక్కోటలో నివాసం ఏర్పరచుకున్నవాడు
తిరుగు ప్రయాణములో తన యింటికి వచ్చి రెండుపూట
లుండి వెళ్ళమని జాబు వ్రాశాడు. ఆ జాబు తీసుకుని తిరువ
నంతపురం వెళ్ళి అనంతపద్మనాభస్వామిని దర్శించి కీర్తించి
మహారాజ దంపతులను తన ఆట పాటలతో అలరించి ఘన
సత్కారం పొంది పుదుక్కోట వచ్చారు.

పుదుక్కోటలో మిత్రుని యింట హరికథ చెప్పి
‘నాకు నువ్వు సమ్మానం ఇప్పుడేమి చెయ్యనక్కరలేదు.
నేను రిటైర్ కాగానే నాజీతం సగానికి తగ్గించేశాడు ఎస్టేట్
కలెక్టర్. అదేదో రూలట. అది మామూలుగా వచ్చేట్టుగా
గవర్నరుకి రాస్తావో రెవిన్యూ బోర్డుకు రాస్తావో! ఆ పని
చెయ్యి - అని అన్నాడు దాసుగారు. ‘అలాగే చేస్తానని ఆ
మిత్రుడు విజయనగరం చేరడానికి సరిపోయే ఖర్చులూ
రెండు నూటపదార్లు ఇచ్చి పంపించాడు.

ఇంటికి వచ్చిన పదునైదు రోజులలో పూర్తిజీతం ఇచ్చేట్టుగా సంస్థానంనుంచి పత్రం వచ్చింది. అది అప్పటికి రిటైరయిన మహామహోపాధ్యాయ తాతా సుబ్బారాయ శాస్త్రిగారికి కూడా ఉపకరించింది.

(దాసుగారికి పూర్తి వేతనం రావడం గురించి నేను విన్నది. దాసుగారు మద్రాసు వెళ్ళి శ్రీ చక్రవర్తి రాజ గోపాలాచారి (రాజాజీ) చూసి చెప్పగా అది నిజమే. రూల్సు రూల్సే. కాని మీవిద్వత్త గవర్నరుకి చూపండి. మీమాట నెగ్గవచ్చు - అని ఆ సాయంకాలం ముందుగ గవర్నరుకి చెప్పి సమయం ఏర్పరుచుకుని నాలుగు గంటల ప్రాంతాన గిండి 'రాజభవనా'నికి తీసుకుని వెళ్ళారట దాసు గారిని. గవర్నరు దంపతులూ ముఖ్యోద్యోగులు కూర్చున్న ఆ సభలో దాసుగారు ఇంగ్లీషులో రుక్మిణీకల్యాణం పాట లతో సహా ఇంగ్లీషు పాటల వరుసలో పాడి ఆడి మూడు గంటలు కాలక్షేపం చేశాడట! గవర్నరు దంపతులు ముగ్ధులై లేచి కరచాలనం చేసి ద్రవ్యరూపంగా, వస్తు రూపంగా రాజాజీ చెప్పిన రీతిని సమ్మానించి విజయనగరం ఎస్టేట్ కలెక్టరుకి ఆర్డరు వేశారట !

‘నారాయణదాసుగారికి యావజ్జీవం పూర్తి వేతనం ఇచ్చివేస్తూ ఉండవలసింది’ - అని ...)

శ్యామల పెరిగి పెండ్లియీదు రాగానే కర్రావారితో ఉపాధ్యాయులవారు వియ్యమందారు. పవిత్రమైన శ్రోత్రియ కుటుంబం కర్రావారిది. ఇంకో విశేష మేమిటంటే అపర గణపతిగా విఖ్యాత చరిత్రుడైన కావ్యకంఠ వాసిష్ఠ గణపతి ముని కర్రావారి అల్లుడు. కర్రావారి వంశములో ముక్తామణిగా రాణించిన ఈశ్వరరావుకి అప్పలనరసయ్యగారు శ్యామలాంబను ఇచ్చి సాలంకృత కన్యాదానం చేశారు. ఈ విధంగా కర్రావారి వంశం గణనీయమయింది.

ప్రాచీన వైదిక పద్ధతినీ, శాస్త్రమర్యాదనూ సంభావిస్తూ సాధ్యమైనంతవరకు వైదికశాస్త్ర గానకవితా పద్ధతులను ప్రోత్సహిస్తూ చేతా వాతా తోడ్పడుతూ ఉన్న నేటి సజ్జనులలో శ్రీ ఈశ్వరరావు అగ్రగణ్యుడని ఆంధ్రదేశములో సుప్రసిద్ధ వేదవిద్వాంసులూ, శాస్త్రపండితులూ కవులూ గాయకులూ ఏక వాక్కుగ కీర్తిస్తున్నారు.

ఆయన సతి శ్రీమతి శ్యామలాంబకూడా పతి చేపట్టే సత్కార్యాలకు ప్రోత్సాహమిస్తూ ప్రవర్తించడం మరీ గణనీయం.

ఈశ్వరరావుగారి దైనందిన జీవిత ప్రవృత్తి ధూమ పత్ర క్రయ విక్రయ సంస్థకు సంబంధించినది. కానీ ఆ వివేక శాలి హృదయ ప్రవృత్తి - సనాతన భారతీయ ప్రవృత్తికి అంకితం. ఇది మరీ స్తుతిపాత్రం.

ఈ దంపతులకు ముగ్గురు కూతుండ్రు, ఇద్దరు కొడుకులు. అందరూ విద్యాధనులూ, వివేకశాలురున్ను.

సావిత్రమ్మ కొడుకుపేరు సూర్యనారాయణ. చదువు కొన్నది స్వల్పమైనా చక్కని రచయితగా పేరుపొందినవాడు. ఇతనికి ఇద్దరు కొడుకులు. బుద్ధిమంతులు.

సూర్యనారాయణ ఇటీవలనే నడివయస్సున దివంగతుడైనాడు.

దుహితృ వంశములో దాహిత్రీ, దాహిత్రుణ్ణిచూసి దాసుగారు తృప్తిగా ఊపిరి పీల్చారు.

‘పుత్రుడయితే ఒక్క వంశానికే పేరు. దాహిత్రీ దాహిత్రులుంటే రెండువంశాలకీ పేరు ప్రతిష్ఠలు వస్తాయి’ అని అనేవారు.

దాసుగారి విద్యావంశం కూడా బాగా పేరు పెంపులు పొందింది.

వాజిపేయాజుల సుబ్బయ్య, నేతి లక్ష్మీనారాయణ అనే శిష్యులు దాసుగారిని అన్ని విధాల అనుసరించి ‘కుశలవులు’ అని పేరుపొందారు.

షడ్జమాని నరసింహదాసు కథ చెప్తున్నపుడు మొగం చూడకుండా వెనుకనుంచి వింటే అచ్చంగా దాసుగారు చెప్తున్నంటే ఉంటుంది.

బై వరదాసు, నేమాని వరహాలు గురువుకు నచ్చిన శిష్యులు.

అమ్మల విశ్వనాథభాగవతార్ లో మాట, ధాటీ, అడుగు, బెడగు తాతగారి దర్జా కనిపిస్తాయి.

ఇంకా వేదశబ్ద రమణయ్యదాసు, చొప్పల్లి సూర్య నారాయణ భాగవతార్ వంటి శిష్యులు దాసుగారిని ప్రత్యక్ష దైవముగా చూసేవారు. ఒక్కటేమాట మాగురువుగారు చెప్పినట్టు

‘దాసు నారాయణునకు నీతండు, వీని
దాసు లెల్లెడగల హరిదాసులెల్ల’ -

ఈనాడు ఆంధ్రదేశములోని హరిదాసులు ప్రత్యక్షంగానో పరోక్షంగానో నారాయణదాసుగారి శిష్యులే. కనుకనే ఆయన ‘హరికథా పితామహుడు’...

26. పూర్ణపురుషుడు

విశాఖపట్నము న్యాయవాదులలో మేటి, ఆర్షధర్మ ప్రవర్తనలో ఆదర్శపురుషుడు ప్రతిభాశాలీ శ్రీ ప్రభల లక్ష్మీనరసింహం పంతులూ, మాతృభాష ఉత్కళమే అయినా సంస్కృతాంధ్రాలలో కవియై విశేషించి తెలుగు కవులను ఆదరించిన జయపురాధీశుడు శ్రీ విక్రమ దేవవర్మ, విజయ నగర విద్వాంసులతో చెలిమి, ఆంగ్లభాషా కోవిదులలో మంచి మాటల బలిమి ఉన్న శ్రీ ఖుర్రా శేషగిరిరావు పంతులూ... దాసుగారిని సభలలో అధ్యక్ష స్థానమునందు కూర్చుండ బెట్టి వివిధరీతుల సమ్మానించారు.

ఆయన జీవితం ఇరవై యో సంవత్సరం మొదలు ఎనభై యో సంవత్సరం దాటేవరకు అరవై యేళ్ళు నిండుగా ఆరుదశలు జగజ్జేగీయ మానంగా సంగీత సాహిత్య క్షీరవా రాశిగా యశోరాశిగా కవిగాయక పండిత సన్నతి భాసిగా వెళ్ళింది. అన్నీ చిత్ర విచిత్ర సంఘటనలే. అన్నిటికన్న మిన్నగా జరిగినది ఒకటి చెప్తాను.

అప్పటికి ఆయనకు సుమారు డెబ్బై అయిదేళ్ళు. భీమునిపట్నంలో గణపతి నవరాత్రులు చేస్తూ పెద్దలు కొందరు దాసుగారి హరికథ ప్రార్థించారు. ఓ - తప్పక వస్తాను పదండిరా అందుకే కదా పుట్టాను. ఆశ్వాసాంతమూ

ఈజీవితం ఇలా నడవవలసేదే అని వార్థకమును లక్ష్యపెట్టక దాసుగారు భీమునిపట్నం వెళ్ళారు.

రాత్రి ఏడుగంటలు. రుక్మిణీకళ్యాణం కథ. నడుస్తూంది. ఆనాటి సాయంకాలం విశాఖపట్నములో కార్యాలయం తరం మీద వచ్చి ఉన్న గిడుగు శ్రీరామమూర్తి పంతులుకు తెలిసింది. ఈ ముసలి తనములో ఆయన గానం, నృత్యం, కథ చెప్పే తీరూ ఎలా ఉంటుందో చూడాలనే కుతూహలముతో ఇద్దరు స్నేహితులతో కలిసి కారులో భీమునిపట్నం వచ్చారు రామమూర్తి పంతులు. జనం క్రిక్కిరిసి కూర్చున్నారు. లోపలకు వెళ్ళడానికి జాగాలేదు. అరమైలు దూరములో చివర కూర్చోవలసి వచ్చింది.

కొంత సేపయాక ఎవరో చెప్పారు దాసుగారికి రామమూర్తి పంతులుగారు వచ్చి చివర కూర్చున్నారని, సరే ఆలస్యంగా వచ్చాడన్నమాట ... అని దాసుగారు మామూలు ధోరణినే రాత్రి పన్నెండు గంటలవరకు కథ వినిపించి ఆడి పాడి మంగళం పాడారు.

రామమూర్తి పంతులుగారు జనంలోంచి దారి చేసుకుని దాసుగారి దగ్గరకు వచ్చారు. కుశలప్రశ్నలు అయ్యాయి. 'ఆయన బ్రహ్మదేవుడు. కథ స్పష్టంగా వినిపించిందా? అని అడగండిగా? అని దాసుగారు చిరునవ్వుతో ప్రక్కనున్న ఆసామితో అన్నారు. ఆయన పంతులు గారిని అడిగాడు.

పంతులుగారు సంచిలోంచి పలకా బలపమూ తీసి అందించారు. ఆ ఆసామికి అర్థంకాలేదు. 'ఇవెందుకండీ? అని దాసుగారిని అడిగాడు.' ఆపంతులు బ్రహ్మదేవుడని చెప్పాను కదరా నీకు అర్థం కాలేదు బ్రహ్మచేవుడు. ఆ పలకమీద మనం రాసిన దానికి ఆయన తన నోట చెప్తూంటాడు. అని దాసుగారన్నారు. ఓహో అదా! అని ఆ ఆసామి పలకమీద రాశాడు 'కథ స్పష్టంగా వినిపించిందా?' అని. రామమూర్తి పంతులుగారు అది చదివి 'ఓ! నేను వచ్చేసరికి లే జవ్వనంపు పసందు' - అనే మట్టు పాడుతున్నారు. మంగళమో రామా! అనే మంగళహారతి పాటవరకు మాటా పాటా పద్యమూ ప్రత్యక్షరం వినిపించాయి. అడగడమెందుకూ? మీ గొంతుక దేవదత్తం - అన్నారు నవ్వుతూ పంతులుగారు. 'అవును నాగొంతుక దేవదత్తమే (అర్జునుని శంఖం పేరు దేవదత్తం) అని అన్నారు దాసుగారు. దాసుగారి జవాబు పలకమీద రాయనక్కర లేదన్నారు పంతులుగారు.

ఈలాటివి చిత్ర విచిత్రాలు ఎన్నో ఉన్నాయి.

నేను 1933 జూన్ నెలలో శ్రీ విజయనగర మహారాజ సంస్కృత కళాశాలలో ఎంట్రన్స్ విద్యార్థిగా ప్రవేశించి

అయిదేళ్ళు చదువు సాగించాను. ప్రవేశించిన రెండోనెలలో ఒకనాటి సాయంకాలం దాసుగారిని వారంట మేడమీద దర్శించి నా గోత్రనామాలు చెప్పి సమస్కరించాను. ఆయన ఆప్యాయంగా చేరదీసుకుని ఒరే నువ్వు యామిజాల లక్ష్మీ నరసింహులు కొడుకువా? నాచిన్నపుడు మాల త్తవారూ మీనాయన అత్తవారూ ఒక ఊరే అవడం వల్ల (రామభద్ర పురం) తరుచుగా కలుసుకుంటూ ఉండే వాళ్ళం. దొడ్డవాడు. సత్యసంధుడు. నిరతాన్నదాత అని పేరు పొందిన భాగ్య శాలి - నువ్వు ఇక్కడ ఏమి చేస్తున్నావు? అని అడిగారు. నా చదువు, కవిత్వం, చెప్పి కవితాగురువు శతావధాని చెళ్ళ పిళ్ళ వేంకటశాస్త్రి గారు - అని అన్నాను. అలాగా అప్పడే కవివి అయావన్నమాట. మీ గురువు వేంకటశాస్త్రి గట్టి వాడురా! ఊడితే పద్యం, ఊపిరి వదిలే పద్యం. నడిస్తే పద్యం - పద్యమే వెంకన్న ... అని నారచనలో రెండు పద్యాలు చదవమన్నారు. నేను అప్పటికి అచ్చు వేయించిన శ్రీకృష్ణస్తవ రాజమునుంచి రెండు మూడు పద్యాలను చదివాను. భేష్ భేష్, ముద్దుగా ఉన్నాయిరా భావాలు. సంస్కృతం బాగా తగ్గించరా తాతా; అని అన్నారు ...

ఇలాగు వారితో నాకు పరిచయం అయింది. నాకు వీలయినపుడు, వారి అవకాశం చూసి వెళ్ళుతూ కొంతకాలం కవిత్వ కూర్పు నేర్పులు తెసుకుంటూ ఉండేవాణ్ణి.

కొంతకాలం అయింది. ఆనాడు ఉదయం వెళ్లాను. దాసుగారితో ఇంకొకవ్యక్తి. ఊహకందని ముఖవర్చస్సు. గడ్డం, సన్నని మీసం పెద్ద అంగీ ... ఖద్దరు పంచ ...

ఇద్దరికీ మ్రొక్కి దూరంగా కూర్చున్నాను. దాసు గారు ఆయనకు నన్ను చూపి గణపతీ! వీడు బుద్ధిమంతుడూ కవి, ఇక్కడ సంస్కృత కాలేజీలో చదువుతున్నాడు. నా దగ్గర ఏవేవో ప్రశ్నలు వేసి శాస్త్ర విషయాలూ, గాన కవితా విశేషాలూ తెలుసుకుంటూ ఉంటాడు. వీడి ఊరు శివరామపురం ఇంటిపేరు యామిజాలవారు - అనే సరికి ఆయన 'మీ నాయనగారు లక్ష్మీనరసింహముగారా? అని అన్నారు. ఔనండీ! అన్నాను నేను. 'ధర్మాత్ముడు. నిరతాన్న దాత. అని అన్నారాయన. 'నీకెలా తెలుసు వీడి నాయనని? అని దాసుగారు ప్రశ్నించగా 'కొంతకాలం చిన్న పుడు సాలూరు సంస్కృత పాఠశాలలో చదువుకుంటూ అనాధ్యాయాలలో శివరామపురం వచ్చి మాయింట భోజనం చేస్తూ ఉండడం, మానాన్నగారు చూపిన ఆదరం ఆ మహా నీయుడు వివరించారు. 'బలే. బలే. మంచి సంబంధమే మనది - అని దాసుగారు ఒరే యీమహానుభావుడు కావ్యకంఠ గణపతి. అని ఆయనను గురించి నాకు ఎరుక పరిచారు. 'నాయనా' అని ఇతడికి రమణమహర్షి పెట్టాడు పేరు. అని అన్నారు.

తరువాత, నాచే ఒక పద్యం చెప్పించారు గణపతి ముని. శివానందలహరిలోని శ్లోకం ఆయన చదవగా నేను భావప్రధానంగా వెంటనే పద్యం చెప్పాను. ఇది దాసుగారు ఆయనచే నాకవితను పరీక్షించిన సంఘటన.

ఆ సాయంకాలం మహారాజాంగ్ల కళాశాలలో నాయన కాళిదాసును గూర్చి ఉపన్యాసం చెప్తారని పెద్దలు అందరూ వచ్చారు. నేను, దాసుగారు, నాయన కళాశాలకి వెళ్ళాము. అధ్యక్ష స్థానం కాళీగా ఉంది. ఉదయం వస్తానని అంగీకరించిన తాతా రాయడు శాస్త్రులవారు సాయంకాలం ఆకస్మికంగా ఆరోగ్యం చెడింది రాజాలనని తెలిపారట. సభ ఏర్పరచిన పెద్దలు ఏదో గున గున లాడుతూ ఉండగా గణపతిముని వారిని ఉద్దేశించి ఎందుకీ మీమాంస ? నారాయణ దాసుగారిని అధ్యక్షులుగ వరించండి' అని గంభీరంగా అన్నారు. పెద్దల ఆహ్వానముపై దాసుగారు అధ్యక్షస్థానం అలంకరించారు. నాయన అనర్గళ కవితాపద్ధతిలో సుమారు రెండున్నర గంటలకాలం కాళిదాస కవితారీతులను గూర్చి సంస్కృతములో ఉపన్యసించి కూర్చున్నారు.

తదుపరి దాసుగారు లేచి ఒక అరగంట నిరాఘాట వాగ్దాటితో సంస్కృతములోనే కాళిదాసునూ, కావ్యకంఠునీ ప్రశంసిస్తూ ఉపన్యసించారు. అప్పుడు నాయనలేచి 'దాసుగారు పూర్ణపురుషులు' ఆమహనీయుని వాగ్దాటికి అభి

వాదాలు అన్నారు. సభ జయప్రదంగ ముగిసింది. ఈ అదృష్టం రాయడు శాస్త్రికి లేకపోయిందిరా తాతా అన్నాడు దారిలో దాసుగారు నాభుజంమీద చెయ్యివేసి -

అయిదేళ్ళు నాచదువు అయిపోయిన తరువాత కూడా సుమారు అయిదేళ్ళు దాసుగారిని నేవిస్తూ, జ్యోతి శాస్త్రంలో జాతకభాగములో గ్రహబలాటూ, స్థానవిశేషాలూ, కారకత్వములో బలాబలాటూ, దశాంతర్దశలలో ఆయా గ్రహాల ఫలదాతృత్వమూ చంద్రబలమూ ఇలా కొన్ని తెలుసుకుంటూ ఉండేవాణ్ణి.

ఆ కాలములో నేను వ్రాసిన 'విఘ్నేశ్వరవివాహం' అనే పద్యకావ్యం దాసుగారు పూర్తిగా చదివి ముదమండి,

‘తాను పరులు కూడ తరియించునట్లు విఘ్నేశు
పెండ్లి కావ్యకృతి రచించె
పండితోత్తముండు పద్మనాభస్వామి
యామిజాల కుల పయోంబుధి శశి’ -

అని ఒక పద్యం వ్రాసి యిచ్చారు. గుణం గ్రహించి ఆ మహానుభావుడు అందరినీ ప్రోత్సహించేవాడు. చమత్కారంగా మాటాడడంలో పెట్టింది పేరు.

సుబ్రహ్మణ్య అయ్యర్ అనే ఒక దాక్షిణాత్యుడు వచ్చి రెండు చేతులతో రెండు భిన్న తాళాలు వేసే నా

విద్యకి మెచ్చి పెద్దలు యీ విజయ ఘంటాకంకణం వేశారని చూపి నన్ను అందరూ ఘంటా అయ్యరని అంటారన్నాడు. అలాగా మరి జోలేదిరా గంటయ్యరూ అన్నారు. ఆఅయ్యరు తరువాత వేసి చూపిన పంచముఖిని చూసి తన కంకణం తీసి దాసుగారి ముందుంచి తలవంచి మ్రొక్కిాడు. దాసుగారు పంచముఖి పరమేశ్వరుడనే విషయం ఆఅయ్యరుకి తెలియదు.

27. అపరభీష్ముడు

ఒకనాడు నాకు సంగీతం చెప్పమన్నాను; వెంటనే తంబురా శ్రుతివేసి 'సా' అనే స్వరం అరగంటనేపు పట్టి 'ఊ - పట్టరా అన్నాడు.' 'అయ్యో! నావల్లకాదు. అంత నేపు ఊపిరి పడితే నాగుండె ఆగిపోతుందన్నాను. నేను.

'ఒరే పాటకి శ్రుతి తల్లి. లయ తండ్రి. ఆ రెండూ స్వాధీనం అయిననాడే గాయకుడు. నీకు సంగీతం రాదు - అయినా అమ్మ నీకు ఒక జోలె (కవిత్వం) ఇచ్చింది. అది చాలును. అన్నీ నీకే రావాలంటే నువ్వు నారాణదాసువా? అన్నారు. నేను నవ్వుతూ ఊరుకున్నాను.

ఒరే నీకవిత్వం గురించి చెప్తానొకమాట విను. మంచి పాండిత్యం ఉంది. శుద్ధమైనధార ఉందినీకు. పద్యరచనలో

ఎస్వణ్ణీ అనుకరించకు. పనికిమాలిన పొడిఅక్షరాలు అంటే పద్యం పూర్తి చెయ్యాలనే అశక్తతతో ఒగి, ఓలి ఇలాటివి వెయ్యకు. పద్యంలోని అక్షరాలన్నీ రసభావ స్ఫోరకములై తడిగా ఉండాలి.

వచన రచనలో మీగురువుని అనుకరించు పర్వాలేదు. బలేప్రోజు రాస్తున్నాడురా. చదవడానికి మొదలు పెట్టితే వ్యాసం పూర్తి అయేదాకా మధ్యను వదలనియ్యడురా - సాధ్యమైనంతవరకు ఆపట్టు అలవాటు చేసుకో - ... అని బోధించారు ఒకనాడు.

బ్రహ్మణ్యుడు. అన్ని విధాలా నారాయణదాసుగారు బ్రహ్మణ్యుడు. ఏదోవిధంగా ఆలోకోత్తర ప్రతిభాసంపన్నుడికి శిష్యుడనని చెప్పమనే భాగ్యం నాకు కలిగిందని సదా గర్విస్తూ సంతుష్టి పొందుతూ ఉంటాను.

ఒకనాడు కూతురు తండ్రికి ఎదురుగా కూర్చుని దిగులుగా చూస్తూంది. దాసుగారు తేరి చూసి 'ఎందుకమ్మా! అది దిగులుగా ఉన్నావు? అని అడిగారు. 'నాన్నా! బాగా ముసలివాడవై పోయావు - అని అన్నదామె. 'అందుకా? విచారించకు తల్లీ! నేను అపర భీష్ముణ్ణి. నేను కోరితేనే నాకు మృతి సంభవిస్తుంది. ముసలివాడనై నానని దిగులు

పడకు - అని ధైర్యం చెప్పారు. నిజమే ఆయన అపర
భీష్ముడు; ఆయన వాక్కు జగజ్జ్యోతి.

ఏకైక దౌహిత్రుడు సూర్యనారాయణకు భరించలేని
విధంగా అమ్మవారు వచ్చి ఆపాదమస్తకమూ అంతలేసి
కుండలు పోశాయి. ఆనాటికి ఏడ్చాళ్ళయింది. చూడలేక
పోయారు తాత. స్థితి సంకటంగా పరిణమించిందే - అను
కున్నారు.

పరమేశ్వరిని ఆహ్వానించారు. కూతుర్ని చూసి
అమ్మా! నీకొడుకు తెల్లవారే సరికి కులాసాగా లేచి కూర్చుం
టాడు. బెంగపెట్టుకోకు - అని. ముసుగు వేసుకుని పడు
కున్నారు. ఆసాయంకాలానికి సూర్యనారాయణకి అమ్మవారు
దిగజారింది.

దేశమంతా దిగ్భ్రమతో దిగులుతో దుఃఖపు సెగలతో
పొగలతో మూగవోయింది.

అరవై సంవత్సరాలు తానాడినది ఆటగా, పాడినది
పాటగా, సంగీత సాహితీ మూర్తిగా, మానవ కంఠర్వుడుగా,

ఆటపాటల మేటిగా, లయబ్రహ్మగా, హరికథా పితామహు
డుగా, బహుభాషా విశారదుడుగా, బహు గ్రంథకర్తగా
సర్వసంపూజ్య మానుడై భాసిల్లి కలనై నా ఓటమి నెరుగని
వాగ్ధాటితో దేశదిశా విశ్రాంత ధవళ 'యశస్కుడైన
పుంభావ సరస్వతి ఆంధ్రజాతి పుణ్యఫలం శ్రీ నారాయణ
దాసు భౌతిక తను త్యాగం చేసి స్వస్థలానికి వెళ్ళిపోయాడు.

‘ఎంతకాలం ఇంకా మానవలోకములో

నీమనుగడ అవీ మగవేషముతో —

ఎన్నాళ్ళు నాకీ ఒంటరి బ్రతుకు ?

అని చతురాననుడు పలుకుల

రాణికి ముంజేతి చిలుక ముఖాన

వార్త పంపి ఉంటాడు ....

విజయనగరములో దాసుగారి శిలావిగ్రహాన్ని ప్రతి
ష్ఠించి పౌరులు ఆమహనీయునిపై తమకుగల భక్తి ప్రపత్తు
లను ప్రకటించుకున్నారు.

విజయవాడలో దాసుగారి ప్రియశిష్యుడు శ్రీ నేతి
లక్ష్మీనారాయణ భాగవతార్ సత్యనారాయణపురము శివాలయం
ఆవరణలో దాసుగారి విగ్రహాన్ని వేదోక్త విధానంగా ప్రతి
ష్ఠించి నిత్యమూ ఆరాధిస్తున్నాడు.

సూమారు పన్నేండేండ్ల క్రితం శ్రీ కర్రా ఈశ్వరరావు
గారి ప్రోత్సాహముతో చీరాల పెద్దలు జరిపిన జయంతి
ఉత్సవాలకు నేను ఒక వక్తగా వెళ్లాను. ఉత్సవాలు కడు
రమ్యంగా జరిగాయి.

ఆ సభలో నేను దాసుగారిని ధ్యానించి ఒక పద్య
ముతో ఆదివ్యమూర్తిని కీర్తించాను. ఆ పద్యముతో ఈ
కృతికి స్వస్తి వాచనం.

గానమ్మునకును సత్కావ్య నిర్మితికి ఛా
తెంజిగా మీసముల్బేంచినాడు;
వేదవేదాంత సద్విద్యచ్ఛిఖామణి
స్థాయి గుర్తుగ శిఖిన్దాల్చినాడు,
బహుశాస్త్ర భాషా ప్రపంచనేతగ హేమ
విజయకంకణుడౌచు వెలసినాడు,
హరికథా దివ్య దివ్యత్ సృష్టికర్తయై
మించి పెండెరమున్ ధరించినాడు

పలుకు పలుకున కచ్చపి లలిత మంద్ర
మధుర గంభీర నాదమ్ము మహితరీతి
ప్రస్ఫుటముగాగ పుంభావ వాణియాచు
వాసికెక్కె నారాయణదాసొకండె.

Blank Page

అనుబంధము

సారస్వతముగానూ శారీరకముగానూ నారాయణదాసుగారు అందోది గంభీరుడు, మేరుధీరుడున్నాడు. ఈ విశేషణాలకు అనుగుణముగా కొంత విషయం చెప్పవలసిఉంది.

కవిసార్వభౌమ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు శ్రీమద్భాగవతం అంద్రీకరించి అభిప్రాయం కోసం దాసుగారివద్దకు వచ్చి భద్రముగాకట్టిన భాగవతం వ్రాతప్రతి అందించారట ! ఏమిటి శాస్త్రురూ ఈగుడ్డమూట ? బరువుగాఉండే! అని ఆశ్చర్యంగా అడిగారట దాసుగారు. ‘అది భాగవతం తెనిగించాను. మీ అభిప్రాయంకోసం వచ్చాను’ అని అన్నారు శాస్త్రిగారు. దాసుగారు మూటవిప్పి గబగబా పుటలు తిరగవేసి ఆలాగే ఇచ్చివేసి ఊర కున్నారట ! ఏమిటి మీ అభిప్రాయం ? ఊరకున్నారు — అని శాస్త్రిగారు అడగగా ‘నల్లనివాడు’ — అని ఆరంభం కల పద్యానికి దరిదాపుగానైనా ఎత్తుగడగలపద్యం ఉండేమో అని చూశాను. ఎక్కడా అలాటి పొరపాటు చెయ్యలేదు. మంచిపనిచేశావు. చూడు శాస్త్రురూ ! పోతన భాగవతం బ్రతికిఉన్నంతవరకు ఇంకొకడు మళ్ళీ తెలుగులో భాగవతం వ్రాయడానికి పూనుకొనడం సిగ్గుమాలినపని. — కాదని పూనుకొంటే ఈ నారాయణదాసు కొంతకి కొంతగా కృతార్థుడు అవుతాడు — వెళ్ళు ఇదేనా అభిప్రాయం — రాసుకో — అనిముదలకించి పంపివేశారట —

“నిజమే” అని అందరూ అనవలసేమాట అది.... కాదని ఎవరైనా అంద్రీకరిస్తే ఆ గ్రంథం ఆతెనిగించిన మహానుభావుడి యింటిలోనే ఉంటుంది.

*

*

*

ఏవరినె నా పరీక్షించాలని ఆయన అనుకొంటే చమత్కారంగా చలచలగా పొడుస్తూన్నట్టుండేది ఆమాట. రుక్మిణీకల్యాణములో 'లేజవ్వ నంపువసందు' కీర్తన చాలా ప్రసిద్ధమయింది. దానిలో చివరిపాదం

'వయసు ముద్దుగారు' - అని ముగింపు. సభలో ఆటూ ఇటూ చూసి ఏ తెలుగు పండితుణ్ణో అడిగేవారు. 'ముద్దుగారు' అంటే అర్థమేమిటిరా? నేననుకొన్నది సరి అవునోకాదో తేల్చుకుంటాను - అని. 'ముద్దులొలుకునది. అని ఆపండితుడు అర్థంచెప్పగా 'అంతేనా? ఇంకేమైన కొసా, మసా - అర్థం వస్తుందా? అని యాయన అడిగేవారు. అంతే - అని ఆపండితుడుఅంటే' 'ముద్దుగ + ఆరు' అని పేరుచేసి అర్థం చెప్పవచ్చా? అని దాసుగారు అడిగితే ఆపండితుడు తడబడుతూ తలతడువుకుంటూ వీధిదారి చూసేవాడు. 'ఒరే వినరా చెప్తాను. దుగ అంటే రెండు ముద్దుగ అంటే మూడురెళ్ళుఆరు + ఆరు = వెరసి వన్నెండు. రుక్మిణీ వయసు వన్నెండేళ్ళు - అని పిండితార్థం - అదే వయస్సులో సీతమ్మకి కల్యాణమహోత్సవం జరిగింది. మీరు మార్కులకోసం చదువుతూన్నవారు గాని పాండిత్యం కోసమా? అని వెటకారంగా నవ్వేవారు.

ఒకనాడు నన్ను అడిగారు, ఒరేబాబూ! జానకి శపథం అంటే అర్థం ఏమిట్రా? అని, నేను చిన్ననవ్వునవ్వి జానకికునిపథం, జానకి యొక్క శపథం అని చెప్పాను. ఆయన సంతోషించి ఒరే నువ్వుగట్టివాడవురా! ఆరంభించినదిమొదలు పద్ధతిప్రకారం చదువుచెప్పేవాడు దొరకాలిరా; అలాటివాడి దగ్గర చదివితే అన్నిదారులూ తెలుస్తాయి. అలాగే సర్దిఫికెట్టు రాగానే చదువు అయిపోయిందని మురిసిపోక గ్రంథాలు సవిమర్శగా కృషి చేసి చదువుతూ ఉండాలి. చదువు తపస్సురా! పులివేషం చదువులేరా ఇప్పుడు చాలామంది చదివేవి. నేటి విద్యావిధానం అలాగు ఉందిరా. దుగ

తిగ— అంటే అర్థంకాని తెలుగుపండిత శిరోమణులూ ప్రవీణులూ ఈసుళ్ళ పుట్టలాగా పుట్టుకొస్తున్నారురా ఆ విశ్వవిద్యాలయం ధర్మమాలిని. ‘కాలస్య కుటిలాగతిః’ :- అని తీర్పు చెప్పారు నేటి చదువరులమీద.

తన వ్యక్తిత్వాన్ని తగ్గించిమాటాడే వ్యక్తినిగానీ, సంస్థనిగానీ, లక్ష్యపెట్టక ఎదిరించి శృంగభంగం చేసి జోహారు అనేదాకా నిద్రపోని అసాధారణవ్యక్తి దాసుగారు.

కాకినాడలో సరస్వతీ గానసభలు ముమ్మరంగా జరుగుతూన్న రోజు లవి. మొదటినాడు దాసుగారి హరికథాగానం జరగడం రివాజు. ఒక సంవత్సరం సుప్రసిద్ధ దక్షిణాత్యుని పాటకచ్చేరీ ఏర్పాటయింది తొలినాడు. అలాగే కానీయండిరా అన్నారు దాసుగారు. ఆభవనానికి ఎదురుగా ఉన్న రాచబాట ప్రక్కన ఒక పందిరి వేయించారు. పాటకచ్చేరీ భవనములో అరంభమయింది. ఇక్కడ పందిరిక్రింద దాసుగారు రుక్మిణి కళ్యాణం ఆరంభించి వినాయక ప్రార్థన గీతం పాడి అలవాటు ప్రకారం ‘శంభో’ - అని కేక వేశారు. అంతే - ఆభవనముతోపాటు గాయకుడితో సహా అదిరిపోయి, లోపల ఉన్న ఆడా మగా పిల్లా పిచికా అందరూ గొల గొల మని బయటికి వచ్చి చోటుచేసుకుని కూర్చున్నారు. ట్రాఫిక్ బింద్ : .... కార్యనిర్వాహకులతో పాటు దక్షిణాది గాయకుడుకూడా వచ్చి దాసుగారికి మ్రొక్కి క్షమించండి. లోపలకు దయచెయ్యండి అని ప్రార్థించాడు. వస్తానుగాని ఒకషరతు. ఇదిగో నాటరాగం ఆలాపిస్తున్నాను. అని తారస్థాయికివెళ్ళి అక్కడ చప్పున ఆపి అయ్యరూ : శ్రుతిననుసరించి మంద్రస్థాయికి రారా : స్థాయి తప్పకుండా వస్తే లోపలకు వస్తాను - అని అన్నారు. దాసుగారి జలదగంభీర కంఠధ్వనికి జలధరాలు బెదిరిపోతాయి. ఆస్థాయిని అందుకునే వాడెడీ : ఆఅయ్యరూ చేతులుజోడించి ‘నాకు సాధ్యముకాదు సామీ?’ అని అన్నాడు. అప్పుడు దారుగారు ‘మరి ఒకే మగ

వాడిలాగా నీపాటకచ్చేరీ ముందు జరగాలని పట్టుపట్టావట. ఇదేనా నీ మగ తనం. జాగ్రత్త ? పో పో .... అని అరగంటలో కథ ముగించి అందరి మనవిని మన్నించి భవనములోకి వెళ్ళారట !

నాటకలక్షణాలను అనుసరించిచూస్తే అభిజ్ఞాన శాకుంతలములో శకుంతల నాయికగా చెప్పడానికి అర్హురాలేనా ? అని ఆయన అనేవారు. 'నానవరసతరంగిణి'లో దీనిని ప్రస్తావించాను చూడరాఅన్నారు నాతో. ఆయన ఉద్దేశములో రఘువంశాది శ్రవ్యకావ్యత్రయం వ్రాసిన కాళిదాసు శాకుంతలాది దృశ్యకావ్యత్రయం రాసినవాడుకాడని. శాకుంతలానికి అంత పేరు వచ్చిందే అని అంటే, 'పుణ్యైర్యశోలభ్యతే' - అనేవారు. ఒరే సంకరజాతికి పుట్టిన సాని కూతురు నాయికగా ఉండవచ్చునంటే స్వచ్ఛమైన సానిసావ, అచ్చమయిన కృష్ణభక్తురాలు కలభాషిణి కళాపూర్ణోదయములో నాయికగా ఉండాడనికి ఒప్పుకోక కొందరు లాక్షణికమృన్ములు సిగపట్ల గోత్రందాకా వెళతారు ఎందుకురా అని పెద్ద నవ్వు నవ్వేరు. నిజమే అనిపించింది నాకు. 'కాళిదాసుపేరు వాడు గుణవంతుడు కాస్త కవిత చెప్పేవాడు ఎవడేనా దొరికితే మాయంట వంటకి కుదుర్చుకుంటాను. ఎందుకంటావా? ఏ రఘువంశములాటి మంచిశ్రవ్యకావ్యమువాడు రాస్తే కృతిపుచ్చుకుంటాను. నీటుగా ప్రింటుచేయిస్తాను. ప్రచారానికి తెస్తాను. ఆవిధంగా వాడిపేరూ నాపేరూ శాశ్వతంగా ఉంటాయి. అన్నా రొకనాడు వెటకారంగా.

విద్వాంసులుగ పేరుపొందిన పెద్దలను అదునుచూసి ఏదో ప్రశ్నవేసి బెదరగొట్టడములో ఆయన రెండో తెనాలిరామలింగడే వై యాకరణసార్వభౌమ, మహామహోపాధ్యాయతాతా సుబ్బారాయశాస్త్రిలవారికి సంస్కృత కళాకాలలో మూన్నాళ్ళు మనసున్మానం జరిగింది. ఒకనాడు డాసుగారి

హరికథ. నాడు చెన్నపురవాసి శ్రీకృష్ణస్వామికాత్రి అధ్యక్షుడు. వ్యాకరణా
లంకారకాస్త్రాలలో అందెవేసిన చేతులు సభ్యులు. రుక్మిణీ కళ్యాణం కథ
కొంతవరకు తెలుగులో చెప్పి అధ్యక్షుడికి తెలియాలని దాసుగారు వేదాంత
వరంగా సంస్కృతములో గద్యపద్యాలూ కీర్తనలూ వినికొడి చేయనారం
భించారు.

అలాగు కొంతసేపయాక అయ్యా! ఇంతమంది మహానుభావులు ఒక్క
చోట మళ్ళీ ఎప్పుడు దొరుకుతారు ? యీ దాసుకి చిన్న సందేహం ఉంది
తీర్చవలసిందిగా కోరుచున్నాను. పతత్ + అంజలిః కలిపితే 'పతందంజలిః'
అవుతుంది కదా మరి 'పతంజలిః' అనే రూపం ఎలా సాధ్యం ? అని
అయిదు నిమిషాలు ఊరకున్నారు దాసుగారు, సభ్యులు ఒకరి మొగం
ఒకరు చూస్తూ కూర్చున్నారు, అంతట వేదికపై సింహాసన సీనులై ఉన్న
కాస్త్రులుగారు లేవబోగా దాసుగారు కూర్చో కూర్చో కాస్త్రుల్లా : నువ్వు
సమ్మానపు పెళ్ళికొడుకువి. పీటమీంచి లేవకూడదు .... చిత్రంగా ఉండే !
అంతలేసి దిరుగాలున్న పండితులందరూ కొత్త పెళ్ళి కూతుళ్ళలాగా తలలు
దించుకుకూర్చున్నారే నోరుకదపకుండా, బలే! బలే! వ్యాకరణం నీతోసరన్న
మాట. అని ఆయనే సమాధానం చెప్పి తరువాతి కథ అందుకున్నారు.
సంది పంచకం చదివిన సామాన్య విద్యార్థికూడా సమాధానం చెప్పగలడు,
కాని అపండితులు చెప్పకపోవడం ఆంతర్యం ఏమిటంటే ఆ సమాధానం
మీద ఏ గడ్డు ప్రశ్న వేస్తారో అని సందేహించారు.

అన్నిటికీ ఆయన స్వతంత్రుడే. విజయనగర సంస్థానాధీశుడు
పుట్టినరోజు వేడుక జరుపుకుంటూ కవులను, గాయకులనూ, కాస్త్ర విద్వాం
సులనూ రప్పించి ఆశీస్సు పొందాల్సి అనీ, యధోచితంగా సమ్మానించాలనీ
సంకల్పించాడు. అనాటికి దాసుగారు అస్థాన పండితుడుగా ఉంటున్నారు,

ఆయా విద్వాంసులను రప్పించ వలసిందని పురోహితుణ్ణి దివాన్సీనీ కోరాడు మహారాజు. వారిద్దరూ ఇంటింటికీ వెళ్ళి ఆయా విద్వాంసులను ఆహ్వానించారు. సమయాను సారంగా విద్వాంసులందరూ వచ్చి కొలువులో రాజుగారిని దీవించారు, సుమారు పదిగంటల వరకూ సభ చక్కగా జరిగింది. కాని నారాయణదాసుగారు రాలేదే అని ప్రభువుకి మనసులో ఏదో వెల్లిగ తోచింది, 'దాసుగారు రాలేదు'. అని దివాను గారితో అనగా ఆయన వెళ్ళి రాజుగారి కోరిక చెప్పాడు. దాసుగారు దివానును చూసి చూడు. నాది ప్రధాన విద్యగానం. దానితో మీరాజును రంజింపచేసి దీవించాలి మీరాజు కోరినప్పుడు నాలోంచి గానం వస్తుందను కున్నాడా ; ఊరికే వచ్చి ఏవో అవాకులూ చవాకులూ జల్లి 'అధ్యాయామి ఆవాహయామి' అని అవహాస్య దోరణిలో పూజచేయించే పురోహితుణ్ణి కాను. వెళ్ళు. నాకు బుద్ధి పుట్టి నప్పుడు వస్తానని చెప్పు, అని అనగా దివాను కిమ్మనకుండా వెళ్ళి ప్రభువుతో ఏమి చెప్పాడో ఆయన నిరుత్సాహంగా కొలువు చాలించితేవగా సభ్యులు అందరూ సభాస్థలం విడిచి వెళ్ళిపోయారు.

సాయంకాలం అయిదు గంటలు. దాసుగారు ఒక శిష్యుణ్ణి కోటకు పంపి ఒక అరగంటలో వస్తున్నాను. ఇష్టమైతే కొలువుకి రావచ్చు - అని రాజావారికి దివాను ముఖతః చెప్పిరారా ; అన్నారు. ఆవార్త అందగానే రాజు కోరికపై దివాను గబగబ అస్తాన విద్వాంసులకు ఆహ్వానాలు పంపి సభ ఏర్పాటు చేశాడు. దిగ్దంతిలాగాతీవిగా అడుగులు వేస్తూ దాసుగారు కొలువుకు వెళ్లారు. ఒక వేదపాఠంతో, సంస్కృత పద్యముతో ప్రభువును దీవించి పుష్పగుచ్ఛం ఒకటి చేతికిచ్చి రాజుగారికి ఇష్టమైన రాగాలు తెలిసినవారే కనుక ఆరాగాలతో రాత్రి తొలిజాము ముగిసేవరకూ పాడి, ఆడి కర్పూరం వెలిగించి నివాళి పట్టారు. సభ మంత్రముగ్ధమైనట్లు నిశ్చేష్ట మయింది. రాజుగారు పది వద్దెదు నిమిషాలకు తెలివి వచ్చినట్లయి 'నారాయణదాసు

గారు సర్వసమర్థులు కనుకనే సర్వస్వతంత్రులుగా ఉంటారు వారి పాట కోటా పేటా పట్టదు. ఈనాడు మరీ విశిష్టముగా ఉంది' - అని ప్రశంసించి ఘనసమ్మానం చేసి సింహద్వాదం దాటేవరకూ దాసుగారిని సాగనంపారు.

సంగీతసాహిత్యపరులతో సవాలుచేస్తున్నట్టే సమయంవస్తే వస్తాదులతో చెయ్యిచెయ్యి కలిపే సాహసికుడుకూడాను, విజయనగరం రాజావారి బంధువు ఒకడు ఉత్తరదేశీయుడు కొన్నాళ్ళు కోటలో మకాంపేసి ఉన్నాడు. సాముగరిడీలతో ఒడలు పిడచకట్టి చూడడానికి పిడికుచ్చులాగుంటాడు. పెద్దచెరువుగట్టుమీద సాయంసమయాన కూర్చుని దారినవచ్చి పోయేవారిని పలకరిస్తూ భుజాలు పట్టుకుని పీడిస్తూ ఉండేవాడు. ఈవిషయం తెలిసి రాణి ఒకటిరెండుమూర్లు సౌచ్యరించింది. కాని వాడు వినలేదు. తగినవాడెవడో ఒకనాడు నీరోగం కుదుర్చుతాడు. పో? - అని ఆమె విడిచిపెట్టింది. సరిగా ఆసాయంకాలమే దాసుగారు సంగీత కళాశాలనుంచి రావడంచూచి వాడు ఆయనను దగ్గరకు పిల్చి కుస్తీ పడతావా తమాషా? అని హిందీలో అనగా సర్వభాషా విశారదుడు కనుక ఆయన ఊఁ ఊఁ అలాగే వాణ్ణి మూడు పల్లి గింతలు కొట్టించి చిత్తుచేసి ఎడమకాలితో వాడి గుండెలునొక్కి టితోస్కి అనిపించి వదిలారు. వాడు మూలుతూలేచి క్షమించవలసిందని వేడుకున్నాడు. 'జాగ్రత్త. ఇక ఈలాటి తమాషాలు చెయ్యక మీఊరికిపో మళ్ళీ నాకిక్కడ కనిపించావా నీవళ్ళు హూనం చేసేస్తాను తెలుసునా? అని మెడమీద చెయ్యి వేసిగెంటివేశారు.

దీనికన్నా విడ్డూరమైనది ఇంకొక సంఘటన. దీపావళికి ఏపేటా సుంకరవీధివాళ్ళూ లంకవీధివాళ్ళూ చిచింద్రీ, తారా వగైరా మందుగుండు సామానుతో బొంకులదిబ్బదగ్గరే అనుకుంటాను లేక అయోధ్యామైదానం మీదనో పోటీపడేవారట. చివరకాపోటీ కత్తులూ కటార్లూదాకా వేళ్ళేది.

పోలీసులకుకూడా అనివార్యం. ఆయుధ్యం. అంతారాడీమూక. అభయంకర
మట్టములో దాసుగారు వెళ్ళి రెండుపక్షాలకూ మధ్యనిలిచి 'ఒరే యింక
పోటీ చాలించి కిక్కురుమనకుండా యిళ్ళకు వెళ్ళండి. అవి ఒక పెడబొబ్బ
పెట్టడమేమిటి? అందరూ కలిసి నిళ్ళబ్బంగా వెనుదిరిగి వెళ్ళిపోవడమేమిటి?
గడియలో యుద్ధరంగం నిర్మానుష్యం. ఆ మహానుభావునిలో ఏ నిరంకుశ
కాసకత్వం ఉందోమరి ;

గుణమును గ్రహించి ప్రోత్సహించడం దాసుగారి ప్రత్యేకగుణం.
ఒకనాడు పార్కులో చామర్తి సత్యనారాయణగారి భామాకలాపం వినికెడి
బాతూండి. అనాటి వీధిభాగవతులలో ఆయన అగ్రగణ్యుడు. దాసుగారికి
ఆయనపాట వినాలని బుద్ధిపుట్టి సగంరాత్రి అయినాక వెళ్ళి అందరికీ చివర
చాటుగా ఒకచోట తలమీంచి ఒక సేల్వ ముసుగువేసుకుని నిల్చున్నారట !
అప్పుడే సత్యనారాయణగారు భామవేషములో తెరలోకివచ్చి అంబాస్తవం
చేసి తెరతీయించారు. అది మెడలు ఉదయం అయినతరువాత మంగళ
హారతి యిచ్చేవరకూ దాసుగారు అలాగే నిల్చునివిని అందరూ లేవబోతూ
ఉండగ గణగణ జనం మధ్యలోంచి వెళ్లి, ఒరే సత్యనారాయణా ! పేరుకు
తగినట్టుఉందిరా నీవేషం. వీషాట నిజంగ గంధర్వగానమేరా ! ఇదిగో
నా సంతోషసూచకంగా బహుమతి అని తనసేల్వ తీసి భామవేషధారికి
పై నకప్పి దీవించి వచ్చారట ! దాసుగారు యీ మెచ్చుకొనడం అందరూ
ఆనందించడంమాటకేమి చామర్తి వారు యావజ్జీవం ఈమాట తోచినప్పు
డల్లా చెప్పుతూ ధన్యోస్మి అనేవారు. చామర్తి సత్యనారాయణగారు తమ
చరమదశమా గ్రామములో వెళ్ళించారు. ఆయన ముఖతః విన్నది ఇది.

హరేరామ హరేరామ రామరామ హరేహరే

హరేకృష్ణ హరేకృష్ణ కృష్ణకృష్ణ హరేహరే

అనే యీశ్లోకం యిచ్చి మొదటిచరణం పల్లవిగ రెండోపాదం అనుపల్లవిగ మిగతా రెండుచరణాలూ చరణముగా తామిచ్చిన రాగములో పాడాలనీ తామిచ్చిన అయిదు తాళాలలో లయవేస్తూ సమంగ ఆవృత్తి పూర్తిచేపేవానికి తమగండపెందేరంతిసి స్వయంగా ఆవృత్తి పాదానికి తొడుగుతామన్న దానికి ఒక సంవత్సరం పురుషత్తు అని ఆయన అచ్చువేయించి చేసిన సవాలు అలాగే ఉండిపోయింది. ....

వేదాలకూ శాస్త్రాలకూ భాషలకు గానకవితాకళలకు ఆమూర్తి చెత్రరథం జైత్రరథమున్ను, మానవజాతిని తరింపజేయడానికి ఆట పాట మాట మీటులతో ఆలోకంనుంచి మానవవేషములో వచ్చిన గంధర్వుడను ? అని ఆయన కోడెవయసులో అనినమాటకూడా ఒక సవారే. కనుకనే నారాయణదాసు అంటే దేశానికే మీసం అన్నది ముమ్మాటికీ తిరుగులేని ప్రమాణవాక్కు అయింది.

Blank Page

శ్రీ నారాయణదాస (34) వర్ణంతువసభ

స్వస్తి శ్రీ కాళయుక్తి నామ సం॥ర పుష్యబహుళ పంచమి గురువారం
 ది18-1-79న విజయవాడ, సత్యనారాయణపురంలో ప్రతిష్ఠింపబడియున్న శ్రీ
 నారాయణదాస సద్గురుపాదులసన్నిధియందు సహజసాహిత్యకోవిదులు, మహా
 కవిసార్వభౌములు, బహుభాషావేత్తలు భావ, రాగ, తాళ, స్వర, శబ్దప్రబంధ
 కల్పనాసమంచిత పంచముఖీశ్వరస్తోత్ర సహస్రసావధానధురీణులు, స్వవిరచిత
 నానావిధానేక సంస్కృతాంధ్ర కావ్యోత్తమ సంపాదిత సంపూర్ణ యశశ్చం
 దికా ధవళిత దశదిశావళాకులు, హరికథాగాన వాగనుశాసనులు, భాగవత
 శిఖామణులు, హరికథాగాయకులకు భక్తిముక్తులనుప్రసాదించిన నిత్యానంద
 మూర్తులును కాత్యాయనీ కటాక్షలబ్ధ విభవజ్ఞానధనులై మోక్షసామ్రాజ్య
 మలంకరించిన “హరికథా వితామహ” శ్రీ మదజ్ఞానాదిభట్ల
 నారాయణదాస మహాశయుల సన్నిధిని పూజాదికములచే ప్రారంభమై శ్రీ
 కళ్యాణి కృష్ణంరాజుగారిచే నిర్మింపబడిన శ్రీసీతారామకల్యాణ మండపము
 నందు బ్రహ్మశ్రీ నేతిలక్ష్మీనారాయణ భాగవతులవారి పర్యవేక్షణము క్రింద
 కార్యక్రమములు జరిగెను.

18-1-79 గురువారం ఉదయం 7 గంటలనుండి శ్రీవారి విగ్రహము
 వద్ద పూజాదికములు తీర్థ ప్రసాద వినియోగము. 8 గంటలనుండి బృంద
 గానము. 9గం॥కు “హరికథాగానము” శ్రీమతి వై. సుశీల భాగవతారణి.

సాయంత్రం 5 గంటలకు “గాత్రకచ్ఛేరి” త్యాగరాజ కీర్తనలు
 శ్రీమతి తాడేపల్లి సుబ్బలక్ష్మిగారు వాయవీనం : సంగీత విద్వాన్
 తాడేపల్లి ఉమాశంకర్ గారు.

8 గంటలకు శ్రీ నారాయణదాసుగారి వర్తంతిసభ.

ప్రార్థన : డా॥ అంబటిపూడి శివరామకృష్ణమూర్తి భాగవతులుగారు

అధ్యక్షులు : విద్యోభయభాషాప్రవీణ ఓరుగంటి నీలకంఠశాస్త్రిగారు
గుంటూరు.

ప్రారంభకులు : శ్రీ కర్రా ఈశ్వరరావుగారు, గుంటూరు,

పర్సెటింగ్ మేనేజర్ ఐ. యల్. టి. డి. కంపెనీ.

ప్రముఖ రచయితలు శ్రీ యామిజాల పద్మనాభస్వామి (మద్రాసు)
వారిచే రచింపబడిన "పూర్ణ పురుషుడు" పుస్తకావిష్కరణ. ఆవిష్కర్తలు
శ్రీకరూరుకృష్ణదాసుగారు, గుంటూరు. శ్రీనారాయణదాసుగారి ప్రయశిష్యులు

ఉపన్యాసకులు : శ్రీ యామిజాల పద్మనాభస్వామిగారు, మద్రాసు,

శ్రీ శివలెంక రామకృష్ణగారు ఎడిటర్ ఆంధ్రపత్రిక

శ్రీ మనికొండ కాశీవిశ్వనాథంగారు,

డా॥ శ్రీ దమ్మాలపాటి రామారావుగారు, ఎక్స్ M.L.A.

8 గంటలకు "హరికథాగానము" స్వవిరచిత శ్రీ నారాయణదాస
జీవిత చరిత్ర

కవికథకరత్న, శ్రీమాన్ పెద్దింటి సూర్యనారాయణదీక్షిత దాసుగారు
నర్సాపురం.

సహకారగానం : శ్రీ దుర్బా వెంకటశాస్త్రి భాగవతులుగారు, గొల్లనపల్లి.

Blank Page

మూల్యం : అయిదు రూపాయలు

ప్రతులకు

శ్రీమతి కర్రా శ్యామలాదేవి

C/o కర్రా ఈశ్వరరావు

1-2-13 చంద్రమాలి నగర్

గుంటూరు - 7

మరియు

శ్రీ యామిజాల పద్మనాభస్వామి

17, వివేకానంద వీధి

మద్రాసు - 17